

DISSERTATIONES DE MEDIIS ET COMMUNICATIONIBUS
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

9

DISSERTATIONES DE MEDIIS ET COMMUNICATIONIBUS
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

9

TÕNU TENDER

Mitmekeelsus Eestis Euroopa Liidu
mitmekeelsuse ideaali taustal

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Institute of Journalism and Communication, University of Tartu, Estonia

Dissertation accepted in fulfilment of the requirements for the degree Doctor of Philosophy (in Media and Communication) on June 17, 2010 by the Board of the Institute of Journalism and Communication, University of Tartu.

Supervisor: Associate Professor Triin Vihalemm,
Institute of Journalism and Communication,
University of Tartu, Estonia

Opponent: Professor Pirkko Nuolijärvi,
The Research Institute for the Languages of Finland,
Finland

Commencement: August 31, 2010

The publication of this dissertation is granted by the University of Tartu.

ISSN 1406–2313
ISBN 978–9949–19–414–8 (trükis)
ISBN 978–9949–19–415–5 (PDF)

Autoriõigus: Tõnu Tender, 2010

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee
Tellimus nr 370

SISUKORD

PUBLIKATSIOONIDE LOEND	6
AUTORI PANUS PUBLIKATSIOONIDESSE	7
TÄNUSÕNAD	8
SISSEJUHATUS	10
1. TÖÖ EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED	12
2. MEETODID JA ANDMED	13
3. TEMAATILINE RAAMISTIK JA PEAMISED TULEMUSED	14
3.1. Probleemi kontekst ja põhimõisted	14
3.2. Euroopa Liidu keelepoliitika: ideaalid ja võimalused	17
3.2.1. Keelepoliitika – liikmesriikide pädevusse kuuluv valdkond ..	17
3.2.2. ELi keelise mitmekesisuse ideaal ja tegelikkus	18
3.2.3. Ametlike keelte võrdse tunnustamise printsiibi realiseerimisraskused ELi institutsioonides	19
3.2.4. Kodanike mitmekeelsus: ideaal ja tegelikkus	21
3.3. Eesti võimalused keelise mitmekesisuse ning kodanike mitmekeelsuse säilitamiseks ja arendamiseks	24
3.3.1. Eesti mitmekeelsuse ajaloolisest taustast	25
3.3.2. Eesti elanike mitmekeelsusest nüüdisajal	28
3.3.3. Poliitilis-õiguslikud eeldused ja võimalused ühiskonna keelise mitmekesisuse ning elanike mitmekeelsuse arendamiseks	34
3.3.4. Võõrkeelte õpe ja valikud haridussüsteemis	36
3.4. Indiviidi keeleõpet mõjutavad sotsiokultuurilised tegurid	40
3.4.1. Keeleõppe motivatsioon	40
3.4.2. Keelehoiakud	42
4. DISKUSSIOON JA JÄRELDUSED	45
4.1. Diskussioon	45
4.2. Järeldused	47
4.3. Soovitused	51
KIRJANDUS	53
SUMMARY	60
RÉSUMÉ	67
PUBLICATIONS	75
CURRICULUM VITAE	247
CURRICULUM VITAE (in English)	250

PUBLIKATSIOONIDE LOEND

Siinne dissertatsioon koosneb alljärgnevatest artiklitest ning neile on tekstis viidatud rooma numbritega.

- I **Tender, Tõnu** and Vihalemm, Triin (2009). “Two languages in addition to mother tongue” – will this policy preserve linguistic diversity in Europe? *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*, 13 (63/58), 1, 41–63.
- II Siiner, Maarja, **Tender, Tõnu**, Vihalemm, Triin (2008). Piirkondlike keelekujude tunnustamisest Eestis ja Prantsusmaal Euroopa Liidu keelepoliitika taustal. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53 (2007), 200–221.
- III **Tender, Tõnu** (2008). Kolm on kohtu seadus.!? ELi mitmekeelsuspoliitika suundumustest. *Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa. Koost. Urmas Sutrop ja Jüri Valge*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2008, 145–162.
- IV **Tender, Tõnu** (ilmumas). Võõrkeelte oskuse tähtsustamisest tänases Eestis. *Akadeemia*, x–xx.
- V **Tender, Tõnu** (2007). Eesti formaalharidussüsteemi võõrkeeleõppe poliitika suundumusi. *Emakeel ja teised keeled V. Tartu Ülikooli Eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised* 6, 227–241.
- VI Masso, A. and **Tender, T.** (2007). Cultural Sustainability in a Transition Society: Relations between Foreign Languages and Geo-Cultural Self-Position in Estonia. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic & Social Sustainability*, 3(3), 163–172.
- VII Masso, A. and **Tender, T.** (2008). About the Linguistic Constitution of Social Space: the Case of Estonia. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*, Vol 12 (62/57), No 2, 151–182.
- VIII Masso, A. and **Tender, T.** (2009). Constitution of Sustainable Social Space in Estonia: The Role of Foreign Languages. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic & Social Sustainability*, Vol 5 (3), 141–155.

AUTORI PANUS PUBLIKATSIOONIDESSE

Siinse doktoritöö autori panus alljärgnevasse publikatsioonidesse on järgmine:

- Uurimus I:** Tegemist on ühisartikliga. Siinse doktoritöö autor on uurimuse algataja, empiiriliste andmete koguja ja nende analüüsija. Samuti osales siinse töö autor teoreetilis-interpretatiivse osa koostamises.
- Uurimus II:** Tegemist on ühisartikliga. Siinse doktoritöö autor on uurimuse algataja ja Eestit puudutava osa koostaja. Samuti osales siinse töö autor teoreetilis-interpretatiivne osa koostamises.
- Uurimus III:** Autor on kirjutanud artikli üksi.
- Uurimus IV:** Autor on kirjutanud artikli üksi.
- Uurimus V:** Autor on kirjutanud artikli üksi.
- Uurimus VI:** Tegemist on ühisartikliga. Siinse töö autor osales empiiriliste andmete kogumisel ja tulemuste analüüsimisel ning kirjutas keeleõpet ja -oskusi puudutavad osad.
- Uurimus VII:** Tegemist on ühisartikliga. Siinse töö autor osales empiiriliste andmete kogumisel ja tulemuste analüüsimisel ning kirjutas keeleõpet ja -oskusi puudutavad osad.
- Uurimus VIII:** Tegemist on ühisartikliga. Siinse töö autor osales empiiriliste andmete kogumisel ja tulemuste analüüsimisel ning kirjutas keeleõpet ja -oskusi puudutavad osad.

TÄNUSÕNAD

Täna kõiki, kes on mingil moel siinse väitekirja valmimisele kaasa aidanud.

Professor Marju Lauristinile kuulub tänu selle eest, et minust sai Tartu Ülikooli meedia ja kommunikatsiooni doktorant. Doktoritõppega kaasnevad kohustused ja uued sidemed avardasid minu teadmisi.

Eriti soovin tänada oma juhendajat, dotsent Triini Vihalemma – nõudlikkuse, järjepideva innustamise ja asjalike soovitude eest, abi eest ühisartiklite kavandamisel-koostamisel, teiste doktorantide kaasamisel uurimustesse ning uurimuste I ja II kirjutamisel.

Täna lektor Anu Massot tulemusliku koostöö eest uurimuste VI, VII ja VIII koostamisel ning doktorant Maarja Siinerit uurimuse II kirjutamisel. Mõlemad nimetatud isikud on asjalikult kritiseerinud mõnda või isegi mitut väitekirjas sisalduva uurimuse mustandit.

Tõenäoliselt kõige rohkem vaeva nägin uurimuse I koostamise ning avaldamisega. Siinkohal väärivad tunnustamist eri riikide keeleekspertid (teadlased ja ametnikud), kes abivalmilt minu uurimisküsimustele vastasid: dr Igor Lakic (Podgorica, Montenegro), Kjell Gulbrandsen (Oslo, Norra), rektor ja professor Irina Khaleeva (Moskva, Venemaa), professor Edward Kurlyand (Barnaul, Venemaa), professor Özcan Demirel (Ankara, Türgi), Anera Adamik (Rijeka, Horvaatia), Maria Gorzelak (Varssavi, Poola), dr Zita Mazuoliene (Vilnius, Leedu), Gunther Abuja (Graz, Austria), Dick Meijer (Enschede, Holland), Maria Stoicheva (Sofia, Bulgaaria), Francesca Junyent (Andorral la Vella, Andorra), Dan Ion Nasta (Bukarest, Rumeenia), Azucena Gozalo (Kantaabria, Hispaania) ja Dolores Solé Vilanova (Barcelona, Hispaania), professor Viljo Kohonen (Tampere, Soome), Frank Gatt (Msida, Malta), Corina Beck (Liechtenstein), Hans Ulrich Bosshard (Fribourg, Šveits), Francesca Brotto (Rooma, Itaalia), dr Alan Dobson (Ühendkuningriik), Francis Goullier (Pariis, Prantsusmaa), professor Dževahira Arslanagić (Sarajevo, Bosnia ja Hertsegoviina) ja Inita Viitola (Rii, Läti).

Tänuõnu väärivad needki, kes on doktoriseminarides minu uurimusi oponenteerinud: lektor ja doktorant Mart Raudsaar, teadur Andra Siibak, doktorant Piia Tammpuu jt. Väitekirja eelkaitsmisel jagasid asjalikke nõuandeid professor Veronika Kalmus, dotsent Halliki Harro-Loit, dotsent Maarja Lõhmus, vanemteadur Margit Keller, vanemteadur Peeter Vihalemm, vanemteadur Pille Pruulmann-Vengerfeldt jt.

Täna ajakirja Trames peatoimetajat professor Urmas Sutropit, Emakeele Seltsi aastaraamatu peatoimetajat emeriitprofessor Mati Ereltit, ajakirja Akadeemia toimetajat Mart Oravat ning ajakirja The International Journal of Environmental, Cultural, Economic & Social Sustainability toimetust kiire ning ladusa asjaajamise eest uurimuste retsenseerimisel, toimetamisel ja avaldamisel.

Tallinna Nõmme gümnaasiumi õpetaja-metoodik Urve Läänemets jagas teavet keeleõppe kohta Nõukogude perioodil, aidates nõnda kaasa katusartikli peatüki 3.3.1. Eesti mitmekeelsuse ajaloolisest taustast koostamisele.

Siinse väitekirja uurimusi on toetanud Eesti Teadusfondi (ETF) grantid ETF5845 „Muutuvad kollektiivsed identiteedid Eesti liikumisel globaalsesse ruumi” ning ETF8347 „Kollektiivsed identiteedid Eestis muutunud rahvuslik-poliitilises ja majanduslikus kontekstis”.

Tänu tööandjale Haridus- ja Teadusministeeriumile olen osalenud paljudel erialastel konverentsidel, seminaridel ja keelepäevadel, kuulunud mitmesse keeleveldkonna töörühma, suhelnud eri riikide teadlaste, keeleekspertide, ametnike ning poliitikutega: see on väitekirja koostamisele kaasa aidanud. Töö tõttu ministeeriumi keeleosakonnas olen kuulunud Eesti keelenõukogusse – erialased arutelud selle liikmeskonnaga, mõne teema puhul (nt Võru murde võimalik tunnustamine piirkonnakeelena) ägedadki vaidlused, on olnud harivad. Silmaringi on avardanud nii Eesti võõrkeelestrateegia 2009–2015 kui ka teiste strateegiatega ja ülevaadete koostamine.

Haridus- ja Teadusministeeriumi kolleegid, eriti keeleosakond ja selle juhataja Jaak Viller on minu väitekirja koostamisse suhtunud mõistvalt ning toetavalt. Üldharidusosakonna nõunik Maie Soll luges väitekirja mustandit ning esitas täiendustepanekuid, analüüsiosakonna analüütik Rena Selliov jagas keeleõppealast teavet ning aitas katusartikli tarbeks koostada joonise 3 ning tabeli 4. Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse keeleosakonna prantsuse keele peaspetsialist Piret Kanne tõlkis töö resümees prantsuse keelde. Tartu Ülikooli lektor Eva Velsker luges enne käsikirja trükkimist tähelepanelikult selle korrektuuri. Suur tänu kõigile abi eest!

Samuti tänan oma poega Illimar Erichut: uurimuste koostamisele kulus pere arvelt rohkesti aega, kuid Illimar suhtus asjasse mõistvalt. Ta tundis korduvalt huvi, millal ma doktoritöö valmis saan.

Meenutan tänutundega oma ema, kes kahjuks ei elanud väitekirja valmimiseni.

SISSEJUHATUS

Eestis oli kuni 1880. aastani valitsevaks asjaajamiskeeleks saksa keel, mida kasutati nii hariduses, kultuuris kui ka majanduses.¹ 19. sajandi lõpul hakati saksa keele asemel õpetama, õppima ja kasutama vene keelt. Täna domineerib mõjukeelena inglise keel. Eesti ühiskond on poliitilise ja majandusliku olukorra muutumisel suhteliselt kiiresti kohanenud, võttes fookusesse uue mõjukeele. Eestis kui keelelist mitmekesisust ning mitmekeelsust tähtsustavas Euroopa Liidu liikmesriigis on päevakajaliseks teemaks arendada välja uued printsiibid elanike keeleliseks harimiseks ning mitmekeelsuse kui väärtuse arendamiseks. Avatud majandusega Eesti jaoks on elanike mitme võõrkeele hea oskus oluline kapital, mis suurendab piirkonna atraktiivsust investorite silmis ning avab elanikele mitmekesisemaid võimalusi rahvusvahelisel tööturul osalemiseks.

Riigi ja ühiskonna suhtumine võõrkeeltesse mõjutab kaudselt kohalikke keelesuhteidki – Eesti puhul eeskätt eestlaste ja vene keelt kõneleva elanikkonna vastastikuseid keelehoiakuid, nii eesti kui ka vene keele positsiooni ja väärtust Eesti ühiskonnas ning venekeelse elanikkonna keelelist lõimumist (integratsiooni). Seetõttu on oluline analüüsida mitmekeelsuse arendamise eeldusi ning võimalusi Eesti ühiskonnas.

Siinkirjutaja on 2001. aasta kevadest töötanud Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleosakonnas ning tegelenud mitmekeelsuse küsimustega. Loodetavasti aitab käesolev töö edaspidi kaasa teadlikumate keelepoliitiliste otsuste langetamisele.

Siinse doktoritöö eesmärgiks on selgitada tänase Eesti mitmekeelsuse arendamise poliitilisi ja sotsiokultuurilisi eeldusi ning võimalusi. Doktoritöö autor on hariduselt filoloog, seetõttu on töö teoreetiliselt lähenemisviisilt keeleteaduslik.

Töö koosneb kaheksast uurimuslikust või esseistlikku laadi artiklist, mis jagunevad oma temaatikalt kolme ossa.

Esimene osa artiklitest (uurimused **I** ja **III**, osaliselt ka **II**) käsitleb mitmekeelsust ja keelelist mitmekesisust kui väärtust Euroopa Liidu (EL) poliitikas. Neis uurimustes on kriitiliselt vaadeldud ELi mitmekeelsuspoliitikat: mitmekeelsusealaseid eesmärke, tegevusi ja dokumente, nt millist kaalu need liikmesriikidele omavad ja millise õiguslik-poliitilise ruumi loovad; kuidas on ELi institutsioonides, nt Euroopa Komisjonis (EK) korraldatud mitmekeelne (nii sisemine kui ka väline) asjaajamine; milliseid võimalusi annab liikmesriigi kodanikele ELi ametliku keele staatus; milliseid keelepoliitilisi visioone on EL seadnud ning millised on tegelikud võimalused, sh ELi pädevus nende elluviimiseks.

Teine osa artiklitest (uurimused **II**, **IV** ja **V**) vaatleb Eesti kui ELi liikme mitmekeelsuspoliitikat liidu keelelise mitmekesisuse ning mitmekeelsuse

¹ Kuigi Eesti kuulus enne Esimest maailmasõda kahe sajandi vältel Vene impeeriumi koosseisu, domineeris siin saksa keel, sest Eesti alal kehtis 18. sajandi algusest Balti erikord. Baltisaksa vähemus moodustas Eesti aladel sotsiaalse eliidi.

väärtusest lähtuvalt. On analüüsitud Eesti elanike suhtumist võõrkeeltesse (mitmekeelsusse) (uurimus **IV**). Samuti on vaadeldud, kas Eesti praegune formaalharidussüsteem soodustab õpilaste mitmekeelsust või mitte (uurimus **V**) ning analüüsitud kriitiliselt keelelise mitmekesisuse olulise komponendi – piirkonnakeelte – arengu tingimusi Eestis (võrdlevalt Prantsusmaaga) (uurimus **II**).

Kui eelnevad osad keskenduvad mitmekeelsuse arengu struktuursetele teguritele, siis töö kolmas osa (uurimused **VI**, **VII** ja **VIII**) analüüsib võõrkeeltega seonduvaid praktikaid ning hoiakuid indiviidi tasandil. Analüüsin võõrkeelte õppimise motivatsiooni ning seoseid tunnetatud sotsiaalse ruumiga (Eesti geopoliitilise ja kultuurilise ruumi avanemine, elanike liikuvus, meedia poolt konstrueeritud ruum jne).

Kuigi töös sisalduvate uurimuste, eriti ühisartiklite (**VI–VIII**) teemadering on märksa laiem ning mitmekesisem, nt sotsiaalse ruumi tunnetus, on siinkirjutaja huviks olnud eelkõige keel ja sellega seonduv: hoiakud, kasutamiskäitumised, mitmekeelsuse arendamise eeldused ning võimalused. Ülevaateartikkel koondab ühisuurimuste laiemast valdkonnast keelega seonduvad teemad, loob neile terviklikuma raami.

Käesolevas ülevaateartiklis esitan doktoritöö uurimisküsimused, tutvustan töö aluseks olnud uurimuste meetodeid ja andmeid ning avan uurimisprobleemi. Selleks loon esmalt koondpildi oma uurimisvaldkonnast: Eesti elanikkonna võõrkeelte oskusest, keeleõppe õiguslikust ning sotsiokultuurilisest keskkonnast (suhtumine mitmekeelsusesse, sh võõrkeeltesse). Teemakohased andmed paiknevad eri andmebaasides laiali ning nende koondamine oli minu hinnangul vajalik. Seda polnud võimalik teha ajakirjaartiklites, kuna nende maht ja fookus on piiratud. Samuti tutvustan mitmekeelsuse olemust, tähtsust, olukorda ja tähendusi nii keeleteaduses kui ka ELi keelepoliitilises leksikas. Ülevaateartiklis sisalduvad ka diskussioon ja järeldused, viimases esitan väitekirja aluseks olevate uuringute ja vastavate artiklite peamised tulemused uurimisküsimuste kaupa ning mõned soovitusel. Ülevaateartikli lõpetavad kirjanduse loetelu ning inglise- ja prantsuskeelne resüme.

I. TÖÖ EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Doktoritöö eesmärk on selgitada mitmekeelsuse arendamise poliitilisi ja sotsio-kultuurilisi eeldusi ning võimalusi Eestis Euroopa Liidu mitmekeelsuse ideaali ning vastavate poliitikate taustal. Eesmärk on sõnastatud kolme põhiküsimusena, mis omakorda jagunevad alaküsimusteks.

I Millised võimalused annab ELi keelepoliitika Euroopa keelelise mitmekesisuse ning liikmesriikide kodanike mitmekeelsuse arenguks?

- Millised on ELi keelepoliitilised ideaalid ning eesmärgid: millised on nende püstitamise põhjused; kas ja kuidas on need saavutatavad; kuid võrd seostuvad omavahel? (**Uurimused I, II ja III**).
- Millised võimalused loob ELi poliitilis-õiguslik tegevus liikmesriikidele ühiskonna keelelise mitmekesisuse ning kodanike mitmekeelsuse säilitamiseks ning arendamiseks? Mida tähendab ELi ametliku keele staatus; millised on võimalused piirkonnakeelte arendamiseks; kas ja kuidas saab EL mõjutada liikmesriikide keelepoliitikat? (**Uurimused I, II ja III**).

II Milline on Eesti ühiskonna keelelise mitmekesisuse ja kodanike mitmekeelsuse olukord ning poliitilis-õiguslik arenguruum?

- Kas Eesti formaalharidussüsteem soodustab üksikisiku ja ühiskonna mitmekeelsust? Kas see on kooskõlas ELi mitmekeelsuspoliitika põhimõtete ja eesmärkidega? (**Uurimus V**).
- Milline on Eestis suhtumine mitmekeelsusesse (võrkeeltesse) teiste õigusaktide valguses? (**Uurimus IV**).
- Kas murrete väärtustamine, sh õiguslik tunnustamine, kaitsmine ning kasutamine on Eestis mitmekeelsuspoliitika täisväärtuslik osa? (**Uurimus II**).

III Millised sotsiokultuurilised tegurid mõjutavad indiviidide keeleõpet tänases Eestis?

- Millised on väljaspool formaalharidussüsteemi võrkeeli õppivate inimeste keeleõppe motivatsioonitüübid? (**Uurimused VII ja VIII**).
- Millist mõju avaldab võrkeeleõppe motivatsioonile sotsiaalse ruumi tunnetus ning millised on geokultuurilise liikuvuse (mobiilsuse) ja keelelise kapitali (võrkeelte oskuse) vahelised seosed? (**Uurimused VI, VII ja VIII**).

2. MEETODID JA ANDMED

Doktoritöös olen uurimisküsimustele vastamiseks kasutanud nii **kvantitatiivseid** kui ka **kvalitatiivseid** meetodeid, nii teisest andmeanalüüsi kui ka ise kogutud originaalandmeid. Lühidalt on doktoritöö metoodiline profiil (uuringute kaupa) järgmine. Uurimus **I** põhineb ELi dokumentide ning keeleksper-tidega läbiviidud intervjuude kvalitatiivsel sisuanalüüsil. Uurimused **II**, **III**, **IV** ja **V** kasutavad keelepoliitiliste tekstide ning osalt ka statistika teisest analüüsi. Uurimus **VI** põhineb küsitluse „Mina. Maailm. Meedia” andmete kvantitatiivsel analüüsil. Uurimuste **VII** ja **VIII** empiirilise aluse moodustavad süvaintervjuud täiendõppesüsteemis erinevate võõrkeelte õppijatega.

Järgnevalt annan lühiülevaate kahe originaaluuringu metoodikast.

Uurimuse **I** empiiriliseks aluseks on Euroopa Nõukogu liikmesriikide keeleksper-tide seas läbi viidud mitteformaliseeritud kirjalik küsitlus. Andmete kogumise periood oli suhteliselt pikk (2004–2005). Suurema osa andmetest kogusin sügisel (septembris) 2004 Madridis Euroopa Nõukogu korraldatud Euroopa keelemapi teemalisel rahvusvahelisel seminaril. Jagasin osalejatele välja 63 ankeeti (neist 51 inglise ja 12 prantsuse keeles). Mulle tagastati 25 ankeeti. Uurimuses **I** analüüsin vastuseid küsimustele, kas EK keelepoliitika üks eesmäärke – emakeel pluss kaks võõrkeelt – on realistlik ning saavutatav; millised tegurid seda soodustavad või takistavad; kas see aitab kaasa Euroopa keelise mitmekesisuse säilitamisele, sh väikese kõnelejaskonnaga keelte kasutamisele. Kodifitseerisin vastuseid kvalitatiivse tekstianalüüsi põhimõtete alusel (vt Miles ja Huberman 1994), rakendades ristanalüüsi (*cross-case analyse*).

Uurimuste **VII** ja **VIII** empiiriline materjal on kogutud novembris 2006 – jaanuaris 2007, mil salvestasime koos Anu Massoga kokku 18 süvaintervjuud keeltekoollides võõrkeeli õppivate 25-aastaste ja vanemate inimestega (neist kuus Eesti venekeelsete elanikega). Intervjuude salvestamisel olid abiks ka üliõpilased. Intervjueeritavad õppisid võõrkeelena hispaania, inglise, itaalia, jaapani, prantsuse, rootsi, saksa, soome või vene keelt. Intervjuud sisaldasid kolme peamist teemat: keeleõppe motivatsioon ja keeleoskus; kogemused ja kontaktid eri maadega ning meedia tarbimine. Mina analüüsisin intervjuude tekstides keeleõppe motivatsiooniga seonduvat.

3. TEMAATILINE RAAMISTIK JA PEAMISED TULEMUSED

3.1. Probleemi kontekst ja põhimõisted

Keeleteadlaste hinnangul on Euroopa keelte arvult maailma kõige vaesem kontinent. Kui loendada vaid Euroopa päritolu keeli ning jätta arvesse võtmata sisserändajate keeled, siis kõneldakse Euroopas (andmebaasi *Ethnologue* andmetel) u 3% maailma keeltest² (Skuttnabb-Kangas 2002: 7). Teadlased on juhtinud üldsuse tähelepanu asjaolule, et tänapäeval kahaneb maailma keeleline mitmekesisus ehk diversiteet kiiremini kui eales varem inimkonna ajaloos: on arvatud, et 21. sajandil hääbub 50–90% keeltest (Crystal 2000, Rannut 2002: 60 kaudu). Pessimistlikumate hinnangute kohaselt jääb aastaks 2100 ellu vaid u 10% täna maailmas kõneldavatest keeltest ning neist omakorda on ohustatud 5% (u 300 keelt) (Krauss 1992; Skuttnabb-Kangas 2002: 8).

Kas keeleline mitmekesisus on üldse oluline? Ühe hüpoteesi järgi on keelelis-kultuuriline mitmekesisus meie planeedi eksisteerimiseks samamoodi vajalik nagu looduslik mitmekesisuski, sest nad on omavahel kausaalselt seotud: keelelis-kultuuriline paljusus võib tõsta looduslikku mitmekesisust ja vastupidi (Maffi 2001, Posey 1999, Skuttnabb-Kangas 2002: 13 kaudu).

On väidetud, et inimese edukuse põhjuseks Maal on olnud võime kohaneda erinevustega – nii atmosfääri muutustega kui ka keelelis-kultuuriliste erinevustega (Baker 2001: 281; Skuttnabb-Kangas 2002: 14). Tugevaimad ja püsivaimad ökosüsteemid on just mitmekesised, eripärased, kuna mitmekesisus soosib kohanemisvõimet (Baker 2001: 281; Skuttnabb-Kangas 2002: 14). Seega võiks keelelis-kultuuriline mitmekesisus soosida ka ühiskonna muutumisvõimet ning jätkusuutlikkust avatud kultuuriruumis ning säilitada sidet ajaloolise pärandiga. Keeled on ajaloo vältel endasse talletanud teadmisi, olles rahvatarkuse varasalved (kohanimed, ravimtaimede nimed jne). Eri keeltel on eriomane maailmatunnetus (Nabhan 2001: 151, Skuttnabb-Kangas 2002: 13–14, Rannut 2002: 62). Samuti on mitmekeelsus kasulik üksikindiviidi tasandil, eriti tänapäeva infoühiskonnas. Keeled annavad võimaluse hankida uusi ja eripäraseid teadmisi. Mitmekeelsus avaldab soodsat mõju isiksuse arengule (Byram ja Fleming 1998, Cook 2002, Clyne et al 2004, Williams 2004), soodustab ja edendab loominguulisust ning on aluseks innovaatsusele. Väidetavalt mõtlevad mitmekeelsed inimesed originaalsemalt kui ükskeelsed, nad on innovaatilisemad, loovad enam uusi teadmisi jne (Skuttnabb-Kangas 2002: 14). Seega tõuseb keelelisest mitmekesisusest ning indiviidide mitmekeelsusest kasu nii üksikisikule kui ka kogu ühiskonnale. Kui loodusliku mitmekesisuse vähenemine on leidnud üleilmset tähelepanu ja paljud inimesed muretsevad selle

² Keeleline mitmekesisus teistel kontinentidel: Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Ameerikas kõneldakse u 15%; Aafrikas u 30%, Aasias veidi üle 30%, Vaikse ookeani piirkonnas u 20% maailma keeltest (Skuttnabb-Kangas 2002: 7).

pärast, siis keelelise mitmekesisuse vähenemine ei ole üldsuse tähelepanu sel määral pälvinud (Skuttnabb-Kangas 2002: 13).

Terminil 'mitmekeelsus' on eri aegadel ning eri keeleteadlaste seas olnud erinevaid tähendusi. Eristatud on inimese ja ühiskonna mitmekeelsust. Lingvistid ei ole täiesti ühel nõul selles, millisel määral või tasemel peab inimene mingit keelt oskama, et seda keeleoskuseks pidada. Näiteks 19. sajandil elanud isik Platon Lukaševitš „osanud” u 220 keelt. Tema nn osatud keelte arv oli nõnda suur lihtsal põhjusel – ta kogus sõnastikest ja grammatikatest eri keelte kohta näiteid ning kirja pandud tekstinäiteid peeti toona keeleoskuseks (Dulitšenko 2004: 30).

Osade teadlaste arvates on kaks- või kolmekeelsed need isikud ja kollektiivid, kelle teadvuses on kaks-kolm elavat keelt kas täiesti või enam-vähem võrdselt, neid keeli kasutatakse järjekindlalt, traditsiooniliselt. Kui isik on õppinud ära kolm või enam keelt, mida ta tarvitab juhuslikult võõrkeelsesse keskkonda sattudes, siis ei saa seda keelteoskuseks ehk mitmekeelsuseks pidada (Ariste 1981: 35).

Leidub teadlasi, kelle arvates on inimene mitmekeelne, kui ta on enamikes suhtlusolukordades võimeline kasutama kaht või enam keelt (dialekti ehk murret) ning suudab vajaduse korral ühelt keelelt teisele üle minna. Nende keelte kasutamises on kvantitatiivseid, kvalitatiivseid ja funktsionaalseid erisusi (Oksaar 1998: 72). Rõhutamist väärib asjaolu, et viimases määratluses on mitmekeelsuse alla arvatud ka kakskeelsus (*bilingualism*), kuna kakskeelsuse puhul ei ole tegu ainult kahe keelega, esimese ja teise keelega (*K1* ja *K2*), vaid vähemalt kolmega, kusjuures kolmas on variantidega liitkeel (*KX*) (Oksaar 1998: 72).

Mitme keeleteadlase arvates on kaks-, mitme- ja paljumeelsuse vahel põhimõtteline erinevus. Kaks- ja mitmekeelsus on massilised, ühiskonna poolt õhutatavad nähtused ja nende areng toetub mitmesugustele asutustele (koolid, kursused jms). Indiviidi paljumeelsus ehk polüglotism – selle alampiiriks on tinglikult neli-viis keelt, keskmine näitaja on kümne või enama keele valdamine – on individuaalne või isegi erandlik nähtus, mida ühiskond ei stimuleeri. Polüglotismi liikumapanevaks jõuks on inimese entusiasm. Kaks- ja mitmekeelsuse perspektiive võib pidada praktiliselt piiramatuks, st tulevikus võib kaht või mitut keelt vallata enamik inimestest. Polüglotism aga ei saa laieneda kogu inimkonnale (Dulitšenko 2004: 26).

Keeleteaduses on eristatud inimese ja ühiskonna kakskeelsust, kasutades terminit 'kakskeelsus' üksikisiku kahe keele oskuse tähistajana ning terminit 'diglossia'³ ühiskonnas valdava kahe keele oskuse kohta (Baker 2005).

Euroopa Nõukogu⁴ initsiatiivil keeleteadlaste poolt koostatud Euroopa keeleteaduste raamdokument (Raamdokument) (inglise keeles 2001⁵, eesti keeles 2007)

³ Diglossia mõiste tõi 1959. aastal käbele Charles Ferguson.

⁴ EN on rahvusvaheline organisatsioon, millesse kuulub 47 liikmesriiki Euroopast ja Aasiast. EN ei ole Euroopa Liidu (EL) institutsioon. EN keelepoliitika talituse ja selle rakendatavuse – Euroopa Nüüdiskeelte Keskuse tegevus on mõjutanud ka EK

eristab samuti ühiskonna mitmekeelsust (ingl *multilingualism*) ja indiviidi mitmekeelsust ehk paljukeelsust (ingl *plurilingualism*). ENi keelepoliitika on viimastel aastatel tähtsustanud eriti viimast, s.o indiviidi mitmekeelsust.

Euroopa Liidu institutsioonide dokumentides kasutatakse nii ühiskonna kui ka üksikisiku mitmekeelsuse tähistamiseks ühte ja sama terminit: 'mitmekeelsus' (ingl *multilingualism*). Näiteks Euroopa Komisjoni teatises „Uus mitmekeelsuse raamstrateegia” määratletakse mitmekeelsust nõnda: „Mitmekeelsus [ingl *multilingualism*] tähendab niihästi üksikisiku mitme keele kasutamise oskust kui ka erinevate keelekogukondade kooseksisteerimist samas geograafilises piirkonnas” (EK raamstrateegia 2005: 3). ELi mitmekeelsuse definitsioonis on küll mainitud, et eksisteerivad nii üksikisiku kui ka ühiskonna mitmekeelsus, kuid terminit 'mitmekeelsus' kasutatakse samaaegselt mõlema nähtuse (nii indiviidi kui ka ühiskonna mitmekeelsuse) tähistamiseks. ELi mitmekeelsuse teemalistest dokumentidest ei selgu enamasti, kumba mitmekeelsust on silmas peetud. Samas on teadlaste väitel (vt eespool) üksikisiku ja ühiskonna mitmekeelsuse saavutamise võimalused erinevad: üksikisik võib omandada väga palju keeli niihästi formaalhariduses kui ka isiklikust entusiasmist, ühiskonna tasandil saab soosida – peamiselt formaalharidussüsteemi kaudu – vaid mõne keele omandamist. Seetõttu on ühiskonna ja indiviidi tasandi mitmekeelsuse arendamiseks vaja erinevaid sotsiokultuurilisi ning poliitilisi eeldusi ja tingimusi. Formaalharidussüsteemi kaudu saab arendada ühiskonna mitmekeelsust, samas kui indiviidi mitmekeelsuse arendamiseks on vajalik toetada entusiasmi (mitte-instrumentaalseid keeleõppe motiive), luues selleks soodsa infrastruktuuri ning mitmekeelsust väärtustava keskkonna. Seega algab ELi mitmekeelsuspoliitika ebamäärasus (millest tuleb pikemalt juttu edaspidi) juba terminite tasandil. Samuti ei selgu ELi dokumentidest, mida mõistetakse 'keeleoskuse' all. Mõnelgi juhul tugineb EL (EK) keeleoskuse määratlemisel ENile, täpsemalt Raamdokumendi (2007) keeleoskustasemetele, seda nt Europassi⁶ kasutamisel ning Euroopa keeleoskusuuringus (2011)⁷.

mitmekeelsuspoliitika alast tegevust ja instrumente. Nt alates 2001. aastast tähistatakse koos 26. septembril Euroopa keelepäeva, millega väärtustatakse kõiki Euroopas kõneldavaid keeli.

⁵ Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, 2001.

⁶ Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu otsustasid 2004. a EK ettepanekul kasutusele võtta Europassi ehk kvalifikatsioonide ja kompetentside läbipaistvuse ühtse raamistiku (vt Euroopa Parlamendi ja Nõukogu otsus nr 2241/2004/EÜ, 15.12. 2004, kvalifikatsioonide ja pädevuste läbipaistvuse ühtse raamistiku kohta (Europass), Euroopa Liidu Teataja, 31.12.2004). Europassi peaesmärk on liidu kodanike töö- ja õpialase liikuvuse lihtsustamine Euroopas. Europassi nimetuse alla kuuluvad viit liiki andmed: diplomilisa, õpirände tunnistus(ed), kutsetunnistuse lisa(d), Europassi CV ja keelepass. Kahte viimast saab inimene internetis ise täita. Keelepass on üks osa ENi algatusel välja töötatud Euroopa keelemapist. Europassi keelepass võimaldab võõrkeelte oskust kirjeldada kas enesehindamise, keeleoskust tõendavate tunnistuste või keeleliste kogemuste loendamise abil. Keelepassis saab fikseerida eri võõr-

3.2. Euroopa Liidu keelepoliitika: ideaalid ja võimalused

Alljärgnev peatükk loob teoreetilis-empiriilise raamistiku uurimisküsimuse I (Millised võimalused annab ELi keelepoliitika Euroopa keelalise mitmekesisuse ning liikmesriikide kodanike mitmekeelsuse arenguks?) käsitlemiseks ning koondab seda alateemat käsitlevate artiklite järeldused. Selgitan, millised on ELi mitmekeelsuspoliitika eesmärgid ning võimalused neid ellu viia. Võttes ELi institutsioonid teatud mudeliks, analüüsin mitmekeelsuse poliitilis-õigusliku ruumi toimimist ning tekkivaid probleeme.

3.2.1. Keelepoliitika – liikmesriikide pädevusse kuuluv valdkond

ELi toimimise seisukohalt kõige olulisemates valdkondades on liidul ainupädevus: nt toll, siseturu konkurentsieeskirjad, rahapoliitika eurotsoonis, kaubanduspoliitika. Jagatud pädevus on liidul ja liikmesriikidel nt siseturu, põllumajanduse ja kalanduse, keskkonna, tarbijakaitse, transpordi, energeetika ja veel mitmes olulises valdkonnas. Kui jagatud pädevusega põllumajanduspoliitikat, sh kurgi kõverust ja porgandi diameetrit on senini reguleerinud ELi ranged reeglid, siis keelepoliitikat mitte. Keelepoliitika valdkonnas kuulub otsustusõigus liikmesriikidele. Keelepoliitika kuulub kultuuri ja hariduse alla ning siin saab EL kasutusele võtta vaid meetmeid liikmesriikide tegevuse toetamiseks, koordineerimiseks või täiendamiseks. EL tunnustab liikmesriikide keelevaldkonna õigusakte, kui need on kooskõlas rahvusvahelise õiguse põhimõtetega ega takista ELi toimimist (Tomusk 2002 ja 2001).

Keelepoliitika praegune korraldus viitab ühelt poolt sellele, et keelepoliitika ei ole ELile esmatähtis teema – võrreldes näiteks majandusküsimustega. Kreeka juhtum näitab, et kui rahapoliitikagi valdkonnas, kus liidul on ainupädevus, esineb liikmesriikide tegevustes suuri erinevusi ning kehtestatud reeglitest

keeletestide tulemused, näited sellest, kus ja kuidas on oma keeleoskust täiendanud ning keeli praktiseeritud: paljud on omandanud võõrkeele teises riigis elades ja töötades, kuid neil ei ole keeleoskuse tunnistust. Selleks on keelepassis osa, kus inimene selgitab võõrkeelte omandamist. Keelepassi koostaja saab hinnata enda keeleoskust kuueastmelisel skaalal.

⁷ EK algatatud uuringu eesmärk on mõõta kõigis liikmesriikides üldist võõrkeelte oskust. Andmeid kogutakse õpilastelt, kes on lõpetamas kohustuslikku haridust, st 15–16-aastased 9. klassi õpilased. EK ettepanekul mõõdetakse esimesel korral ELi viie kõige sagedamini õpetatava võõrkeele (inglise, prantsuse, saksa, hispaania ja itaalia keel) oskust. Eestis on uuritavateks keelteks inglise ja saksa keel. Uuringu alusdokumendiks on Euroopa keeleõppe raamdokument. Raamdokumendis kirjeldatud keeleoskustasemete alusel mõõdetakse kolme osaoskust: kuulamine, lugemine, kirjutamine. Testid, mis uuringuks välja töötatakse, kajastavad tegevuspõhist funktsionaalset keeleoskuse mudelit.

häälbimisi, siis on ühtsete reegliteta valdkonnas veelgi raskem püstitatud eesmäärke täita. Teisalt on ELis tajutud keelepoliitika sensitiivsust: liikmesriigid erinevad üksteisest oma ajaloo, rahvastiku ning keele- ja kultuuritraditsioonide poolest, nt riigikeelte ja piirkonnakeelte tunnustamise, keelteoskuse, võõrkeelte õppe korralduse jms poolest. Siinse töö autori arvates ei soovi kõik liikmesriigid oma otsustusõigust loovutada ja pole kindel, kas EL suudaski ajada ühtset ning kõiki liikmesriike rahuldavat keelepoliitikat. Seetõttu EL vaid soovitab ning koordineerib keelelise mitmekesisuse ning mitmekeelsuse valdkonda liikmesriikides (uurimus III).

3.2.2. ELi keelelise mitmekesisuse ideaal ja tegelikkus

Viimastel aastatel on ELi dokumentides üha enam rõhutatud, et ELi eesmärgiks on keelelise mitmekesisuse säilitamine ja edendamine (EK tegevuskava 2003; EK raamstrateegia 2005; Komisjon 2007; Kõrgetasemeline mitmekeelsuse töörühm 2007). ELi leping (Lissaboni leping 2007) rõhutab, et liit austab oma rikkalikku kultuurilist ja keelelist mitmekesisust. Sellega vastandub EL oma identiteedi ja eripära kujundamisel teadlikult Ameerika Ühendriikidele, mille moto *E pluribus unum* järgi on riiki ja kodanikke ühendavaks elemendiks just ühine keel (Wawra 2006). Euroopa Liit deklareerib oma olemust: EL ei ole erinevusi vähendav sulatusahi, vaid koht, kus mitmekesisus on rikkus. Juba Euroopa Liidu Nõukogu määruses nr 1/1958 määrati kindlaks liidu keelesüsteemi toimimise põhimõtted ning 50 aasta jooksul ei ole soovitud või julgetud neid muuta. Nimetatud põhimõtete järgi tunnustab EL liikmesriikide kõik ametlikud keeled omadeks ning annab neile võrdse positsiooni (Lönnroth 2008: 30). Iga liikmesriik sätestab ELiga ühinedes, milline tema territooriumil kasutatav ametlik keel (riigikeel) tuleks kuulutada ELi ametlikuks keeleks, neid võib olla ka rohkem kui üks. Euroopa Liidus on praegu (2010. aastal) 27 liikmesriiki ja 23 ametlikku keelt (põhjalikumalt uurimuses III).

Keelelise mitmekesisuse edendamine tähendab ELi keelepoliitilises sõnavaras võimalikult laia keeltespektri õpetamist ja õppimist koolides, ülikoolides, täiskasvanute koolituskeskustes ja ettevõtetes. Tervikuna peaksid õpetatavad õpitavad keeled hõlmama nii väiksema kui ka suurema kõnelejaskonnaga Euroopa keeli, regionaal-, vähemus- ja sisserändajate keeli, kuid samas ka riigikeele staatusega keeli ning neid keeli, mida räägivad ELi peamised kaubanduspartnerid kogu maailmas (EK tegevuskava 2003: 9).

ELi eesmärk on säilitada ja arendada keelelist mitmekesisust niihästi poliitika, kultuuri ja hariduse kui ka majanduse valdkonnas, seda tehakse erinevate toetusprogrammide kaudu. Samas on eriti majanduse ning kultuuri ja hariduse valdkonnas väliditud selgema poliitika sõnastamist, liikmesriigid ise otsustavad suurel määral ELi soovitude rakendamise üle. ELi sõnastab väärtusi ning seab eesmäärke (nt EK raamstrateegia 2005), kuid ei täpsusta nende saavutamise võimalusi, ei paku välja mehhanisme, kuidas reguleerida ELis keeleprotsesse ning kaitsta väiksema kõnelejaskonnaga keeli. Selge ning sidus ELi keele-

poliitika puudub. Keeled, sh väikese kõnelejaskonnaga keeled, on jäetud turureeglite meelevalda (uurimus I).

ELi kodanikud ise toetavad hoiakulisel tasandil mitmekeelsust kui väärtust ning peavad oluliseks selle tähtsustamist ELi poliitikas (Eurobaromeeter 2006: 60–62) Näiteks leiab 72% liidu kodanikke, et kõiki ELis kõneldavaid keeli tuleks võrdselt kaitsta (Eurobaromeeter 2006: 53). Samas toetavad ELi kodanikud keeleliste õiguste kitsendamist: 55% ELi kodanike arvates peaksid liidu institutsioonid kodanikega suheldes kasutama vaid ühte keelt (Eurobaromeeter 2006: 53–55). Veelgi enam ELi kodanikke (70%) pooldab mitmekesisuse säilimise võimalusi ahendavat lahendust – ELis peaksid kõik oskama kõnelda ühist keelt (*common language*). Seega ei ole keelekõneldavuses ühtne avalik arvamus ELi kodanike seas veel välja kujunenud (liikmesriikide kodanikud on eri seisukohtadel), põhimõttelised valikud ja nendest johtuvad arengud on kodanikega läbi arutamata.

ELi passiivsust keelevaldkonnas on kritiseerinud mitmed eksperdid, väites, et inglise keele pealetung on ühise ELi majandusruumi tingimustes hoogustunud ning see muudab väikese kasutajaskonnaga keeled veelgi haavatavamaks (Caviedes 2003, Lenaerts 2001, Christiansen 2006). Hoolimata keelelise mitmekesisuse ideaalist on ELi tegevus jäänud peamiselt deklaratiivsele tasandile (uurimus I). Tegelikult on kõikide ametlike keelte võrdsust raske või isegi võimatu saavutada, seda näitab ELi institutsioonide tegelik töökeelte valik.

3.2.3. Ametlike keelte võrdse tunnustamise printsiibi realiseerimisküsimused ELi institutsioonides

Juba 1958. aastast kehtib Euroopa Liidu Nõukogu määrusega nr 1 (seda on ELi laienemiste tõttu täiendatud) fikseeritud põhimõte – liikmesriikide ametlikud keeled on ELi ametlikud keeled ja liidu institutsioonide töökeeled. Formaaljuridiliselt antakse liidu kõikidele ametlikele keeltele võrdne positsioon, kuid tegelikult on ELi institutsioonides, näiteks EKs, kasutusel kolm töökeelt: inglise, saksa ja prantsuse keel. Seega on ELi suhtumine oma ametlikes keeltesse vastuoluline, igapäevases keelekasutuses ei ole ametlikud keeled võrdsed – ELi institutsioonid eelistavad suhtluses suure kõnelejaskonnaga keeli. Liidu ametlike keelte võrdse tunnustamise printsiibi rakendamine on seega ELi struktuurideski piiratud ning vastuoluline (uurimus III).

Kui 1958 oli ELis ainult neli ametlikku keelt: prantsuse, saksa, itaalia ja hollandi ning neid kõiki oli võimalik töökeelena kasutada, siis 2007 oli ametlike keeli juba 23 ning nende kõigi igapäevane kasutamine töökeelena on osutunud ebareaalseks ning ebaefektiivseks. Kui 1958 töötas EK tõlketeenistuses 24 ametnikku, siis 2007 töötas EK kirjaliku tõlke peadirektoraadis u 2500 inimest. Liidu ametlike keelte arvu kasvuga on kaasnud mitmed probleemid, kuid ametlike keelte staatuse põhimõtet ei ole tahetud või julgetud muuta. ELi ametliku keele staatuse tähendab esmalt ja eelkõige kirjalikku suhtlemist. Eespool nimetatud ELi Nõukogu määruse kohaselt jõustuvad liidu õigusaktid

alles siis, kui need on tõlgitud liidu kõikidesse ametlikesse keeltesse ning avaldatud Euroopa Liidu Teatajas. Sellega loodetakse tagada liidu kodanikele võimalus tutvuda liidu õigusaktidega neile arusaadavas keeles. Samuti on liidu kodanikel õigus pöörduda kirjalikult ELi ükskõik millises ametlikus keeles liidu kõikide institutsioonide ja organite poole: Euroopa Parlamendi, ombudsmani, Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Komisjoni, Euroopa Kohtu jne poole ning saada samas keeles ka vastus.⁸ Lisaks dokumentide tõlkimisele tegeletakse ELis mitmekeelsete veebilehekülgede loomisega jne (uurimus III).

Mõnel juhul tähendab ametliku keele staatus ka suulise tõlke tagamist. Euroopa Parlamendi (EP) liikmed saavad soovi korral ametlikel istungitel sõna võtta liidu ametlikus (nt eesti) keeles. Paraku valivad väiksema kõnelejaskonnaga keele kõnelejad esinemiseks sageli vahendajakeele, nt inglise keele. Kuu-lajadki eelistavad tõlke kuulamisel tihti vahendajakeelt. Põhjus on praktiline: tõlge sünnib enamasti inglise keele vahendusel ajalise nihkega ning suuremate või väiksemate kadudega (Pusztay 2007). EP ametlike töörühmade koosolekutel ei ole väiksemates koosolekuruumides piisavalt tõlkekabiine ning sünkroon-tõlke tagamisega esineb mõnikord probleeme. Mitteametlikel töörühmadel puudub üldse sünkroontõlke võimalus. Väljaspool ametlikke istungeid teiste EP kolleegidega suhtlemiseks ei piisa väikese kõnelejaskonnaga ametliku keele, nt eesti keele oskusest (uurimus III).

ELi liikmesriikide ministritelgi, kes osalevad liidu institutsioonide ametlikel istungitel, on kasutada hüve: esineda oma emakeeles. Kõikide liikmesriikide esindajad ei ole säärase võimalusega rahul, kuna emakeeles esinemist ei peeta alati eeliseks. Kuid väikese liikmesriigi poliitikulegi annab mitme võõrkeele oskus suhtlemisel mitmeid eeliseid: Eesti Vabariigi riigitegelase Lennart Meri mitme võõrkeele oskus oli suhete sõlmimisel, ideede selgitamisel, läbirääki-mistel jne äärmiselt oluline.

Tavaline ELi väikeriigi riigiametnik, kes on ELi (EK) mõne töörühma liige, peab suhtlema vähemalt ühes kolmest eelpool nimetatud võõrkeeles, talle ei pakuta võimalust kasutada koosolekul oma emakeelt.

ELi kõigi 23 ametliku keele kasutamine ELi institutsioonide töökeeltena suulises asjaajamises eeldaks, et igas ELi institutsioonis töötavad pidevalt 23 keele tõlgid.⁹ Selle korraldamine oleks tõenäoliselt võimatu: tõlkide hulk peaks senisest märksa arvukam olema, suureneksid kulutused nende koolitamiseks, palkamiseks, tõlkekabiinide rajamiseks jne. Töö- ja otsustamisprotsess muutuks veelgi aeganõudvamaks ning kulukamaks. Teoreetiline võimalus oleks värvata ELi institutsioonidesse tööle 23 keelt oskavad inimesed. Paraku on nelja või enama keele valdamine keeleteadlaste arvates erandlik nähtus (Dulitsenko 2004: 26). Praegune ELi institutsioonide abipersonal, nt EK Brüsseli hoonete turvatöötajad, kes sisenejate kutseid ning asju kontrollivad (külalistega suhtle-

⁸ Vt <http://europa.eu/languages/et/chapter/33>

⁹ *Tõlkija* töötab kirjalike tekstidega, *tõlk* vahendab suulist teksti kellelegi kolmandale mõnes muus keeles.

vad), ei oska kolme ametlikku töökeelt, vaid kasutavad enamasti prantsuse keelt (uurimus III).

Need, kel on võimalus kasutada (suulises) asjaajamises oma emakeelt, st suure kõnelejaskonnaga keelte esindajad, on võrreldes võõrkeelte pruukijatega eelisseisundis.

Keelelise ebavõrdsuse kõrvaldamiseks ning rahalise kokkuhoiu saavutamiseks on esitatud ettepanekuid. Taani pakkus 1973. aastal ELi liikmeks saades välja võimaluse: taani keel ei peagi ELi ametliku keele staatust omama, kuid ametlike keelte arvu tuleks vähendada kaheni – inglise ja prantsuse keel – ning inglise keelt emakeelena kõnelejad kasutaksid prantsuse ja prantsuskeelsed inglise keelt. Nii britid kui ka prantslased lükkasid Taani ettepaneku tagasi (Oakes 2002: 375). See näitab suurte liikmesriikide (suure kõnelejaskonnaga keelte esindajate) vastuseisu võõrkeelte kasutamisele; seda, et seistakse oma õiguse eest kasutada ELis töökeelena oma emakeelt/ esimest keelt.

Ökonoomsuse huvides ning ühise suhtlusvälja loomiseks on soovitud kasutusele võtta ühiskeel – inglise keel (Wright 1999, Laitin 1992). Keelte nn vabaturu olukord, üleilmne majandusprotsess süvendab pidevalt inglise keele õppimist ning hegemooniat. Teised on võimaliku ühiskeelena välja pakkunud tehiskeele – esperanto. Ettepaneku esitajate arvates tagaks see kõikidele (loomulikele) keeltele võrdsed võimalused (Christiansen Vanting 2006, Cwik 2006, Orlandi 2006) (uurimus I).¹⁰

3.2.4. Kodanike mitmekeelsus: ideaal ja tegelikkus

Käsitletavatele küsimustele terviklikuma tausta loomiseks on siinses peatükis esitatud mõningad Eurobaromeetri uuringu (2006) tulemused.

ELi teine keelepoliitiline eesmärk on konkreetne: ELi kodanike keeleoskuse suurendamine vähemalt kahe võõrkeeleni (emakeel pluss kaks võõrkeelt) (EK tegevuskava 2003: 4–5 jne). See eesmärk pole selgelt seotud keelelise mitmekesisuse väärtustamise eesmärgiga. Kodanike keeleoskuse suurendamise eesmärgi on tinginud praktiline vajadus tagada ELi kodanike liikuvus ja liidusises suhtlemise lihtsus, nt töö- ja huvialased kontaktid liikmesriikide ja nende kodanike vahel. See viitab majandusliku ratsionaalsuse argumentidele, mitte kultuurilise mitmekesisusele kui (kaitset vajavale) väärtusele (uurimus II).

Võõrkeelte oskust (võimet mõista ja rääkida teisi keeli) peetakse Euroopa kodanike põhioskuseks või esmanõudeks (EK tegevuskava 2003: 4; Keeleoskuse näitaja 2005: 3). Seega näeb EL kodanike mitmekeelsust liidu inim-

¹⁰ Ühiskeele (inglise, esperanto vm) võimalikul tunnustamisel oleks nii plusse kui miinuseid, kuid ELi mitmekeelsuse eesmärke silmas pidades ei oleks see arukas lahendus. Inglise keele ametlik tunnustamine (ainsa) ühiskeelena pärsiks veel enam teiste keelte õppimist ja kasutamist. Tehiskeel esperanto ei suudaks siinkirjutaja arvates täita loomuliku keele kõiki funktsioone ning ei tagaks kõikidele loomulike keeltele võrdsed võimalusi: romaani keelte kõnelejad omaksid selle õppimisel eelist.

kapitali suurendava tegurina. Samas ei vasta tegelik olukord keelteoskuse osas soovitud: keelteoskus on riikide ja sotsiaalsete rühmade lõikes ebahühtlaselt jaotunud, eurooplaste poolt räägitavate võõrkeelte hulk on suhteliselt väike, keelteoskus piirdub peamiselt inglise, prantsuse, saksa ja hispaania keelega (Andmed 2005: 44–56; EK tegevuskava 2003: 23). Õpitavate keelte valik on kõigis vanuseastmetes äärmiselt väike ning valikuvõimalus erinevate keelte õppimiseks järjest väheneb; kasvamas on tendents, et võõrkeele õppimise all mõistetakse enamasti inglise keele õppimist (Keeleoskuse näitaja 2005: 3–4).

Hoiakulisel tasandilgi mõistavad ELi kodanikud mitmekeelsust küllaltki kitsalt ja instrumentaalselt. Kuigi enamik kodanikkonnast (84%) on positiivselt meelestatud ühe võõrkeele oskuse suhtes, siis kahe võõrkeele oskuse vajadust mõnab iga teine ELi kodanik (Eurobaromeeter 2006: 53–55). ELi kodanike seas domineerib instrumentaalne keeleõppe motivatsioon: töökohta leidmise ning karjääri tegemise perspektiiv (Eurobaromeeter 2006: 44–45), seetõttu on nad orienteeritud õppima suure kõnelejaskonnaga keeli, eeskätt inglise keelt (68% ELi kodanikest), harvemini ka prantsuse (25%), saksa (22%) või hispaania (16%) keelt (Eurobaromeeter 2006: 30). Kriitikute arvates kasutavad mõned ELi suuremad liikmesriigid, nt Prantsusmaa, liidu keelelise mitmekesisuse ideaali suitsukattena oma keele positsiooni parandamiseks rahvusvahelisel areenil (Oakes 2002).

Eurobaromeetri uuring näitab, et ELi seatud kriteeriumi (emakeel pluss kaks võõrkeelt) täidab praegu iga neljas ELi kodanik – 28% oskab peale emakeele vähemalt kaht võõrkeelt. Samas 44% ELi kodanikest on ükskeelsed, st ei oska ühtegi võõrkeelt (vt tabel 1).

Üldiselt oskavad väiksema kõnelejaskonnaga keelte esindajad võrreldes suure kõnelejaskonnaga keelte esindajatega rohkem võõrkeeli (vt tabel 1). Väikeriigi elanikkonna keelteoskuse või mitmekeelsuse määrab paljuski see, millised on tema naaberriigid (-keeled) ning kas need on suure kõnelejaskonnaga keeled või mitte. Näiteks Luksemburgi naabriteks on kaks suurt riiki: Saksa- ja Prantsusmaa, luksemburglastel on olnud praktiline vajadus osata mõlema suure naabri keelt, selles väikeriigis on kasutusel kolm ametlikku keelt, sh prantsuse ja saksa keel. Samas Iirimaa elanikud, kelle emakeel/esimene keel on (Inglise pika koloniaalvõimu tulemusena) valdavalt inglise keel, on madala võõrkeelte oskusega.

Ajaloolise *lingua franca* (ladina keele) järglaskeeli, st romaani keeli kõnelevate riikide elanikud paistavad samuti silma kehva võõrkeelte oskusega (ükskeelsete rühm moodustab Rumeenias 53%, Hispaanias 56%, Portugalis 58%, Itaalias 59%, vt tabel 1). Võib-olla on *lingua franca* järglaseks olemine mõjutanud nende keelte kõnelejate hoiakuid teiste keelte õppimisse¹¹? Oma mõju võib avaldada ka asjaolu, et Hispaania, Portugal ja Prantsusmaa on ajaloos omanud teistel kontinentidel kolooniaid, kus nüüd kõneldakse kunagise emamaa keelt. Türgi on kunagise Ottomani impeeriumi järglane, sealne ametlik keel on

¹¹ Suure ükskeelsete osakaaluga torkab silma ka Ungari. Ungari ametlik keel oli pikka aega ladina keel, mille vahetas alles 1830. aastail välja ungari keel.

türgi keel, mille kõnelejaskond on arvukas (üle 70 miljoni): seetõttu on Türgiski võõrkeelteoskus vilets. Ühendkuningriigis ja Iirimaa kõneldakse emakeelena/ esimese keelena tänapäeva *lingua franca* – inglise keelt.

Tabel 1. ELi liikmete ja kandidaatriikide kodanike võõrkeelte oskusest (Eurobaromeeter 2006: 9 alusel).

ELi liikmesriigid ja kandidaadid	Rahva arv (miljoonit) ¹²	Vähemalt ühe võõrkeele oskus	Koht	Vähemalt kahe võõrkeele oskus	Koht	Vähemalt kolme võõrkeele oskus	Koht	Ei oska võõrkeeli	Koht
EL25 (keskmine)	–	56%	–	28%	–	11%	–	44%	–
Luksemburg	0,5	99%	1.	92%	1.	69%	1.	1%	1.
Slovakkia	5,4	97%	2.	48%	10.–11.	22%	9.	3%	2.
Läti	2,3	95%	3.	51%	8.–9.	14%	14.	5%	3.
Leedu	3,4	92%	4.–5.	51%	8.–9.	16%	13.	8%	4.–5.
Malta	0,4	92%	4.–5.	68%	4.	23%	7.–8.	8%	4.–5.
Holland	16,3	91%	6.–7.	75%	2.	34%	4.	9%	6.–7.
Sloveenia	2,0	91%	6.–7.	71%	3.	40%	3.	9%	6.–7.
Rootsi	9,1	90%	8.	48%	10.–11.	17%	12.	10%	8.
Eesti	1,4	89%	9.	58%	7.	24%	6.	11%	9.
Taani	5,5	88%	10.	66%	6.	30%	5.	12%	10.
Küpros	0,8	78%	11.	22%	22.	6%	20.–23.	22%	11.
Belgia	10,5	74%	12.	67%	5.	53%	2.	26%	12.
Soome	5,3	69%	14.	47%	12.	23%	7.–8.	31%	14.
Saksamaa	82,5	67%	15.	27%	18.–20.	8%	17.–18.	33%	15.
Austria	8,3	62%	16.	32%	14.–15.	21%	10.	38%	16.
Tšehhima	10,3	61%	17.	29%	17.	10%	16.	39%	17.
Kreeka	11,2	57%	19.–20.	19%	24.	4%	25.–27.	43%	19.–20.
Poola	38,1	57%	19.–20.	32%	14.–15.	4%	25.–27.	43%	19.–20.
Prantsusmaa	63,4	51%	21.	21%	23.	4%	25.–27.	49%	21.
Hispaania	44,5	44%	23.	17%	26.	6%	20.–23.	56%	23.
Ungari	10,1	42%	24.–25.	27%	18.–20.	20%	11.	58%	24.–25.
Portugal	10,6	42%	24.–25.	23%	21.	6%	19.	58%	24.–25.
Itaalia	59,1	41%	26.	16%	27.	7%	19.	59%	26.
Ühendkuningriik	60,8	38%	27.	18%	25.	6%	20.–23.	62%	27.
Iirimaa	4,2	34%	28.	13%	28.	2%	28.	66%	28.
Horvaatia	4,4	71%	13.	36%	13.	11%	15.	29%	13.
Bulgaaria	7,7	59%	18.	31%	16.	8%	17.–18.	41%	18.
Rumeenia	21,6	47%	22.	27%	18.–20.	6%	20.–23.	53%	22.
Türgi	73,5	33%	29.	5%	29.	1%	29.	67%	29.

¹² Rahvaarvu allikas: Eurostat 2007.

Üldiselt mängivad ELi liikmesriikide elanike keelteoskuse (mitmekeelsuse) kujunemisel olulist rolli nii geopoliitiline asend ja majandussuhted kui ka ajaloolised võimu-, eriti koloniaalsuhted. Seega on mitmekeelsuspoliitika arendamisel ja rakendamisel oluline juhendada mitte üksnes instrumentaalsetest majanduslikest argumentidest, vaid arvestada võõrkeeltega kaasnevaid võimukonnotatsioone, keelte ja riikide ning rahvusrühmade vaheliste keelesuhete ajaloolist pärandit (uurimused VII ja VIII).

Vahekokkuvõtte. ELi keelepoliitilised eesmärgid – liidu keeleline mitmekesisus ning kodanike mitmekeelsus – on kujunenud komplitseeritud ajaloolis-kultuurilise tausta ning tänaste majanduspoliitiliste vajaduste sümbioosis. Praegu ei ole need eesmärgid ELi dokumentides, ELi institutsioonide igapäevapraktikates ning ELi kodanike teadvuses omavahel selgelt seotud ega mõtestatud. Keelelise mitmekesisuse eesmärk on suunatud keelte säilitamisele ja eri keelte kõnelejate õiguste kaitsele. Kodanike mitmekeelsuse arendamise eesmärk on suunatud ELi inimkapitali parendamisele ning instrumentaalsete suhtlusvahendite kujundamisele, omades seega selget majanduslikku väljundit. Arvestades veel asjaoluga, et keelepoliitika kuulub liikmesriikide pädevusse ning EL saab liikmesriikide keelepoliitikat vaid toetada ning koordineerida, järeldeb, et ELi pakutav õiguslik-poliitiline raamistik ning majanduslikud võimalused liikmesriikide keelepoliitika arendamiseks on küllaltki ambivalentset, mõningaid võimalusi pakkuvad, kuid vähesuunavad. Sellisest olukorrast võivad tõenäoliselt enam liikmesriigid, millel on keeleküsimumustes selge visioon ning eesmärgid.

Järgnevalt analüüsin, millised on Eesti võimalused tagada ELi liikmesriigina oma jätkusuutlikkus ühiskonnana ning rahvuskultuurina, edendada kodanike mitmekeelsuse arendamise kaudu oma inimkapitali ning majanduslikku konkurentsivõimet.

3.3. Eesti võimalused keelelise mitmekesisuse ning kodanike mitmekeelsuse säilitamiseks ja arendamiseks

Järgnevalt on huvikeskmes uurimisküsimus II: milline on Eesti ühiskonna keelelise mitmekesisuse ja kodanike mitmekeelsuse olukord ning poliitilis-õiguslik arenguruum? Tutvustan Eesti mitmekeelsuse ajaloolist tausta, elanikkonna keelteoskust ning selle dünaamikat ajas, õiguslikke, sh formaalharidussüsteemist lähtuvaid eeldusi keelepoliitika kujundamiseks. Ajalooline andmestik on suhteliselt põhjalik seetõttu, et varem pole nimetatud materjali mitmekeelsuse vaatepunktist analüüsitud.

3.3.1. Eesti mitmekeelsuse ajaloolisest taustast

Eesti on väikeriik, mis on kuulunud pikka aega suuremate riikide koosseisu või nende mõjusfääri ning siinset keelekasutust on mõjutanud võimusuhted. Eesti mitmed piirkonnad, nt hansalinnad, on olnud eri ajaperioodidel mitmerahvuselised ning -keelsed. Juba 13. sajandil tekkis eestlastel, eriti linlastel, tihedaid kokkupuuteid alamsaksa keelega: linnades elas eestlasi ja sakslasi, kes pidid oskama üksteise keelt (Ariste 1981: 26). 16. sajandi I poolel ehk enne Rootsi aega elas Tallinna all-linnas mitme rahva esindajaid – u 6700 elanikust oli eestlasi 41%, sakslasi 40%, rootslasi jm 19% (Ariste 1981: 26; Raag 2008: 33–34). Eri keelte oskamine ja tarvitamine oli toonases Tallinnas seotud ühiskondliku postistiooniga – teatavale ühiskondlikule positsioonile tõusmiseks ja/või teataval ametikohal töötamiseks oli vaja osata keeli. Ka maapiirkondades oli keelteoskus ühiskondliku staatusstruktuuriga seotud. Eestlastest talurahvalt ei eeldatud võõrkeelte oskust. Mõisnikud suhtlesid talurahvaga eesti keeles või vahendajate (mõisasundijate) abil. On leitud, et baltisakslased kasutasid nn keelelise konvergentsi strateegiat – kõneldes talurahvaga maakeelt, kaitsesid nad oma kultuuri „puutumatus“ ning säilitasid ka kultuurilised-sümboolsed vahed eri staatusrühmade vahel (Plank 1978). Sellistel strateegiatel võib olla pikk ajalooline inertis.¹³

Maarahvale suunatud haridustegevus, mis hakkas tasapisi arenema pärast reformatiooni ja muutus süsteemseks 17. sajandil, oli eestikeelne, suunatud eeskätt lugemisoskuse levitamisele. 18. sajandil loodud rahvakoolide võrk ning vennastekoguduse liikumine löid eeldused laialdaseks kodu- ja iseõppimiseks, mis jäigi valitsevaks haridusvormiks 19. sajandi alguseni (Estonica 2010). Seega oli võõrkeelte õppimine ja õpetamine maarahva seas erandlik nähtus. 19. sajandi algul loodi lisaks esimese astme koolidele (külakoolidele) ka teise astme koolid – kihelkonnakoolid, kus õpetati kirjutamist, matemaatikat jm aineid. Kuigi võõrkeeleõpetus ei olnud kihelkonnakoolides kohustuslik, sellega mingil moel siiski tegeleti, kuna puudusid eestikeelsed õpikud. Vene keelt hakati kihelkonnakoolides iseseisva õppeainena õpetama 19. sajandi keskel. Kuna kihelkonnakoolide ülalpidamine lasus talupoegade õlul, siis toimus nende asutamine aeglaselt. Nõnda piirdus enamiku eestlastest talupoegade haridustee külakooliga, kihelkonnakooli õpilaste osakaal oli u 4%. Väljakujunenud iseõppimise traditsiooni tõttu levis hästi kirjutamisoskus: 1881. aasta rahvaloenduse andmeil oskas lugeda 94% ning lugeda ja kirjutada 48% elanikest, mis oli üks paremaid rahvahariduse näitajaid toonases Vene tsaaririigis (Estonica 2010). Võib oletada, et sajandite jooksul väljakujunenud ise- ja koduõppe traditsioon on mõju-

¹³ Samasugust strateegiat on kasutanud eestlased venelastega suhtes (Vihalemm 1999). Tänapäevalgi suhtlevad eestlased (eesti keelt emakeelena kõnelevad inimesed) eesti keelt aktsendiga kõnelejatega või eesti keelt vähe oskavate inimestega pigem vene või inglise keeles kui eesti keeles. Integratsioonimonitooringu tulemused näitavad, et just mitte-eestlastest alluvad räägivad eestlasest ülemusega eesti keelt harvemini kui näiteks eestlasest töökaaslasega (Vihalemm 2008).

tanud edasisi individuaalseid ja kogukondlikke haridusstrateegiad, sh võõrkeelte omandamist.

Võõrkeelte õppimine ja kasutamine on Eestis olnud ajalooliselt seotud kõrgema hariduse ja sealtkaudu ka kõrgema staatusega. Keskkooli oli Eestis kuni iseseisvuse väljakuulutamiseni 1918. aastal kas saksa- või venekeelne ning siin valitsesid tugevad seisuslikud traditsioonid. Talupoegade lapsed õppisid keskkoolis väga vähe, näiteks 1857. aastal moodustasid nad õpilaskonnast 2% (Estonica 2010). Veidi paremad olid linnades ja alevites elavate eestlastest käsitöölise-kaupmeeste laste võimalused. Linnarahvale andis mitmekeelse keskkooli ja ülikooli olemasolu kultuurilises mõttes palju: sageli rääkisid tavalised linnakodanikudki kolme kohalikku keelt – saksa, vene ja eesti keelt (Estonica 2010). 20. sajandi esimestel kümnenditel ajalehtedes ilmunud töökuulutuste järgi oli mitmel ametikohal töötamiseks vaja osata kolme kohalikku keelt: eesti, saksa ja vene keelt. Kolme keele oskust vajas siiski ainult piiratud osa elanikest, nt müüjad, eraettevõtjad (Ariste 1981: 33). Tänapäevalgi on tavalisem olukord, kus teenuse pakkuja oskab võõrkeelti ning teenuse kasutaja valib suhtluskeele.

20. sajandi algul, eriti seoses Noor-Eesti rühmituse tekkega mitmekesisustisid noore kohaliku haritlaskonna kultuuriorientatsioonid – võimukonnotatsioonidest laetud saksa ja vene kultuuri mõjud nõrgenesid noorte kultuuritunnetuses ja maailmapildis ning tekkis tunnetusliku ja eneseteostusliku motivatsiooniga seotud huvi prantsuse ning soome kultuuri vastu.

Eesti Vabariigi loomisega 1918. aastal muutus olukord hariduses, sh võõrkeelte õppe vallas tunduvalt. Algkoolides hakati õpetama võõrkeelti: 1919. aastal õpetati esimese võõrkeelena vene keelt, teise võõrkeelena inglise või saksa keelt, kolmanda võõrkeelena saksa või prantsuse keelt, (gümnaasiumis) neljanda võõrkeelena ladina keelt. Mitme võõrkeele õppimise kohustus algkoolis jätkus terve esimese iseseisvusaja, õppekavades eelistati eri võõrkeelti: inglise, saksa ja prantsuse keelt (Vare 1999: 75–77, Põldvere 2003: 28–31). 1930. aastad tõid kaasa koolisüsteemi diferentseerumise. Algkooli lõpetanute seas tugevnes üldhariduslikus keskkoolis edasiõppimise võimaluste pärast konkurents. Keskkool oli maksuline. 1930. aastate teisel poolel muutus keskkoolide keeleõppepoliitika: 27. novembril 1936 kehtestas valitsus eesti koolides esimeseks võõrkeeleks (saksa keele asemel) inglise keele¹⁴ (Rannap 2002: 49; Estonica 2010). Eesti Vabariik väärtustas oma territooriumil keelelikult mitmekesisust, nt 1934. aasta keeleseaduses olid vähemusrahvused ja -keeled nimeliselt fikseeritud ning nende õigused sätestatud. Teises maailma-

¹⁴ Eesti ühiskonnas peeti 1920.–1930. aastatel oluliseks orienteeruda inglise keele oskamisele. Seda suunda toetas Jaan Tõnisson, pidades teemakohaseid kõnesid ja avaldades artikleid, nt Inglise keel esimeseks võõrkeeleks meie koolides (Postimees nr 47, 17.02.1929). Samas pidas Tõnisson loomulikuks saksa keele vaba valdamist. Tartu Ülikooli õppejõud Maarja Lõhmus on tutvunud BBC 1930. aastate alguse arhiiviga ning sinse töö autorile väitnud, et Euroopa monitooringu raportis esines 1934. aastal mh viide sellele, et Eestist on saamas tulevikus inglise-sõbralik riik, kuna haridussüsteemis on esimese võõrkeelena juurdumas inglise keel.

sõjas hävitati Eesti ajaloolised vähemused ning keeleline mitmekesisus (Tender 2009).

Eesti ajaloos tuntud venestamised – 1880.–1890. aastatel (tsaar Aleksander III valitsemisajal)¹⁵, samuti 1970.–1980. aastatel (Nõukogude ajal) – surusid peale uue olukorra: enamikel ametikohtadel ei olnud enam vajalik mitme keele oskamine, pea kogu elanikkonnalt eeldati vene keele oskust. Tõenäoliselt loodeti nõnda piirata väljastpoolt Vene (Nõukogude) impeeriumi levivaid „kahjulikke” ideid: vene keele ühtse oskuse nõudega sooviti elanikkonnale edastada õiget ideoloogiat ja kasvatada kuulekaid nõukogude inimesi.

Perioodil, mil Eesti kuulus Nõukogude Liitu, rõhutati ametlikult peamiselt vene keele tähtsust¹⁶, kuid Eesti haridussüsteemis kujunes kohustuseks õppida vähemalt kahte võõrkeelt, neist üks oli vene keel. 1960. aastate algul hakati Eestis asutama süvakeeleõppega koole, kus sai õppida nt saksa ja inglise keelt,¹⁷ veidi hiljem ka prantsuse keelt. Ajendiks oli Ida ja Lääne, peamiselt Nõukogude Liidu konkureerimine nn külmas sõjas USAga, sh hariduses. Samuti on tähtis isikute panus – Eesti NSV hariduselu juhtisid pikka aega laia silmaringiga inimesed – erdamaks näiteks haridusminister Ferdinand Eisen, kes oskas süsteemis leiduvaid võimalusi ära kasutada. Vene keele kui esimese võõrkeele (toonases ametlikus keelekasutuses: rahvastevahelise suhtlemise keel) õppimine oli kohustuslik ning instrumentaalsel tasandil motiveeritud – see aitas igas valdkonnas oluliselt kaasa isiklikule karjäärile. Teiste võõrkeelte õppimist motiveerisid Nõukogude ajal (suulistele mälestustele tuginedes) niihästi instrumentaalsed kaalutlused kui ka tunnetuslik huvi. Välisriikidesse reisimise ja seal keele praktiseerimise võimalus oli seotud peamiselt saksa keele õppimisega ning reisidega Saksa DVsse. Samas levis nii mitteformaalsete kui ka formaalsete kanalite kaudu võõrkeelne kirjasõna ning see võimaldas saada uut ning kohalikust kogemusest erinevat teavet. Võõrkeeli oskavad inimesed rakendasid oma keeleoskust eeskätt võõrkeelse ilu-, aime- jm kirjanduse lugemisel, mis tugevdas eesti haritlaskonnas juba 20. sajandi algul kujunenud n-õ tunnetuslikku võõrkeelehuvi (keel info ja kultuurikogemuse saamise allikana). Leidus neidki, kes kuulasid värske teabe hankimiseks ja silmaringi avardamiseks välis-

¹⁵ Nt 1880. aastate teisel poolel hakkas muutuma aastakümneid toiminud õppetöö korraldus: õpetajate ettevalmistamisel asendati saksa keel vene keelega, suleti seminare ja saksakeelsed kreiskoolid muudeti venekeelseteks linnakoolideks (Karjahärm ja Sirk 1997: 89).

¹⁶ NSV Liidu Ministrite Nõukogu salajane määrus liiduvabariikidele 13. oktoobrist 1978, nr 835 „Abinõude kohta vene keele õppimise ja õpetamise edasiseks täiendamiseks liiduvabariikides“ laiendas vene keele kasutamist igapäevaelus. Eesti Kommunistliku Partei Keskkomitee (EKP KK) otsus 22. dets 1978 muutis selle määruse veelgi venemeelsemaks (Lõhmus 1999: 142–146).

¹⁷ 1959. aasta aprillis otsustas Vene NFSV Ülemnõukogu hakata rajama teatud erialadel (füüsika, võõrkeeled, bioloogia, matemaatika jm) süvendatud õppega koole. Vene NFSV eeskujul loodi niisuguseid koole teisteski liiduvabariikides. Eestis avati esimestena Tartu 1. Keskkooli matemaatika (1961) ja Tartu 2. Keskkooli inglise keele eriklassid (1962) (Raudsepp 2008: 70).

maiseid võõrkeelseid raadiosaateid, Põhja-Eestis oli oluliseks teabe- ja kultuuri-kanaliks Soome televisioon. Võõrkeelte oskusel oli ka sümboolne tähendus: see tähistas Nõukogude oludes sidet vaba maailmaga.

Seega on Eesti ajaloo vältel olnud mitmekeelne piirkond. Märgatav võõrkeelte oskuse erinevus valitses maa–linna dimensioonis. Talupoegadest maarahvas jäi kuni 20. sajandi alguseni valdavalt ükskeelseks (st ei osanud peale emakeele võõrkeeli), linnades oli keeleline mitmekesisus suurem. Võõrkeelte oskus ja kasutus on läbi põimunud ühiskonna staatusstruktuuriga – mitmekeelsus iseloomustas kõrgemaid staatusrühmi – linlastest käsitöölisi, baltisaksa aadel- ja vaimulikkonda. Seega on võõrkeelte oskamine ja õppimine Eestis ajalooliselt märgistatud kui võimalus oma staatust tõsta või säilitada. Instrumentaalsed motiivid keeleõppeks (praktiline infosaamise või suhtlemise vajadus) on läbi põimunud integratiivsetega (mõtteline rühmakuuluvus). Tunnetuslikud-eneseväljenduslikud motiivid võõrkeeli õppida on arenenud koos eesti haritlaskonna kujunemisega. Ajaloolise pärandi eripärana võib välja tuua ise- ja koduõppe traditsiooni, mis võib mõjutada edasisi individuaalseid ja kogukondlikke haridusstrateegiaid, sh võõrkeelte omandamist.

3.3.2. Eesti elanike mitmekeelsusest nüüdisajal

Eesti elanikkonna võõrkeelte oskuse kohta on andmeid kogutud erinevatel rahvaloendustel. Esmakordselt fikseeriti Eesti elanike keelteoskus 1934. aasta rahvaloendusel. Võõrkeele mõiste ja keeleoskuse kriteeriumid on rahvaloendustel määratletud mõnevõrra erinevalt, nt 1934. aastal küsiti keeli, mida isik kõneleb tavakeelena¹⁸ ning peale tavakeele¹⁹ (uurimus IV).

Nõukogude perioodil toimunud loendustel (v.a 1959, 1970, 1979 ja 1989) küsiti peale emakeele veel teist NSV Liidu rahvaste keelt²⁰, mida isik vabalt valdas, kusjuures vaba valdamise all peeti silmas oskust antud keeles lugeda, kirjutada ja vabalt kõnelda või ainult vabalt kõnelda. Lubatud oli märkida ainult üks NSV Liidu rahvaste keel – see, mida isik kõige paremini valdas.

¹⁸ Tavakeelena pandi 1934. a kirja *eesti, vene, saksa, rootsi, läti, juudi, ingeri, mustlase, soome, poola, inglise, tatari, heebrea, prantsuse, taani, leedu, türgi, tšehhi, itaalia, hollandi keel, lisaks muud keeled* (Rahvastiku koostis 1934: 104–109).

¹⁹ Peale tavakeele pandi kirja keeled, mida osati peale tavakeele. Selliste keeltena pandi kirja *eesti, vene, saksa, inglise, läti, prantsuse, soome, rootsi, poola, esperanto, juudi, ladina, itaalia, heebrea, taani, leedu, hispaania, ingeri, norra, mustlase, kreeka, tšehhi, portugali, hollandi, ungari, ukraina, türgi, tatari, hiina, rumeenia, serbia, bulgaaria, flaami, jaapani, gruusia, armeenia, pärsia, isuri, kirgiisi, araabia, liivi keel, jm keeled* (Rahvastiku koostis 1934: 110–117).

²⁰ Vt 1959., 1970., 1979., 1989. aasta rahvaloenduse küsimuste võrdlus, p 15, <http://www.stat.ee/20416>

Taasiseseisvunud Eesti esimese, 2000. aasta rahvaloenduse andmetel loendati riigis 1 370 052 alalist elanikku, neist 67,9% olid rahvuselt eestlased.²¹ Küsiti emakeelest erinevat keelt (või keeli), mida isik oskab lugeda, kirjutada või kõnelda. Keeleoskuse nõuded olid suhteliselt madalad. Võõrkeele oskuse küsimusele vastamine oli vabatahtlik,²² seetõttu jättis 14,2% elanikest sellele vastamata. Küsimus esitati kõigi elanike, sh väikelaste kohta. Võõrkeeleks loeti iga emakeelest erinev keel, sh ka oma rahvuse keel, kui see polnud isiku emakeel.²³

Eelkirjeldatud asjaolude tõttu ei ole eri rahvaloenduste andmed üheselt võrreldavad. Tabelis 2 kõrvutan Eesti Vabariigi 1934. ja 2000. aasta rahvaloenduse andmeid, kuigi needki pole täiesti võrreldavad.

Tabelist 2 nähtub, et võrreldes esimese iseseisvuse ajaga oli 2000. aastal rahvastiku hulgas vähemalt ühe võõrkeele oskus levinum. Vene keele oskajate hulk oli suhteliselt kõrge juba 1934. aastal, kuid selle oskajate arv oli 2000. aastaks enam kui kaks korda kasvanud. Saksa keele oskajate osakaal oli püsitud stabiilsena, 2011. aasta rahvaloenduse andmed näitavad, kas on õigustatud kartused, nagu oleks selle oskajate osakaal langenud. Inglise keelt osatakse praegu tunduvalt sagedamini. Samas valitses 1934. aastal Eesti ühiskonnas eri võõrkeelte oskuse vahel tasakaal: kuigi vene ja saksa keele oskajaid leidis teiste keelte oskajatest enam, ei olnud nende ning teiste võõrkeelte oskuse vahel nõnda suurt erinevust. Eesti ühiskond oli 1934. aastal keeleliselt mitmekesisem kui 2000. aastal: kuigi eri rahvusi loetleti toona vähem kui 2000. aastal (vastavalt 51 ja 142), osati ja kasutati toona eesti keele kui riigikeele kõrval mitmeid keeli. 2000. aastal kõneles enamik Eestis elavatest mitte-eestlastest (venestamise tagajärjel) emakeelena (esimese keelena) vene keelt ning oma rahvuskeelt enam ei osatud (vt tabel 3).

²¹ <http://www.stat.ee/20351>

²² Vastamise vabatahtlikkus oli tingitud juriidilistest põhjustest: rahvaloenduse seadus võeti vastu 1998. aastal ning selle kohaselt oli kohustuslike küsimuste hulka lülitatud vaid rahvastiku eesti keele oskus. Pärast 1998. aasta prooviloendust otsustati eesti keele oskuse küsimus asendada võõrkeele oskuse küsimusega, kuid seadust enam muutma ei hakatud ja seetõttu ei olnudki inimestel kohustust küsimusele vastata.

²³ Etteantud vastusevariandid olid: *eesti keel, vene keel, inglise keel, saksa keel, prantsuse keel, soome keel, rootsi keel, läti keel, oma rahvuse keel, muu(d) keel(ed)* ja *ei oska* (<http://www.stat.ee/20371>, küsimus 14). Ilmnes, et 68,2% eestlastest oskas vene keelt 35,2% – inglise keelt, 16,6% – soome keelt ja 14,9% – saksa keelt. Venelastest oskas 44,5% eesti keelt, 17,4% – inglise keelt, 5,4% – saksa keelt, 1,6% – soome keelt. Vastanutest 72% oskasid vähemalt üht võõrkeelt ning 28% ei osanud peale emakeele ühtegi keelt. Kõige rohkem osati vene keelt (49% küsimusele vastanutest) ja inglise keelt (29% küsimusele vastanutest), järgnes eesti keel, seda oskas 45% küsimusele vastanud mitte-eestlastest.

Tabel 2. Eesti elanikkonna keelteoskus 1934. ja 2000. aasta rahvaloenduse andmetel (sisaldub uurimuses IV).

Rahvaloendus 1934			Rahvaloendus 2000		
1 126 413 inimest (Valdade rahvastik 1934: 104)			1 370 052 alalist elanikku		
Aktiivne keeleoskus			Aktiivne keeleoskus		
Küsiti tavakeelt ja keelteoskust peale tavakeele			Küsiti võõrkeeleoskust: emakeelest erinevat keelt (keeli), mida isik oskab lugeda, kirjutada või kõnelda, keeleoskuse nõuded olid suhteliselt madalad.		
Põhines küsitletute enesehinnangul			Põhines küsitletute enesehinnangul		
Inglise keel	21 793	1,9 %	Inglise keel	345 854	25,2%
Vene keel	197 015	17,5 %	Vene keel	578 004	42,2%
Saksa keel	112 938	10 %	Saksa keel	140 004	10,2%
Prantsuse keel	13 351	1,2 %	Prantsuse keel	9 912	0,7%
Soome keel	5 729	0,5 %	Soome keel	138 354	10,1%
Läti keel	16 753	1,5 %	Läti keel	3 072	0,2%
Muud keeled	13 164	1,2 %	Muu(d) keel(ed)	26 658 ²⁴	1,9%
Ainult tavakeele oskus ²⁵	851 569	75,6%	Ei oska võõrkeeli	323 950	23,6%
Teadmata	1 384	0,1%	Teadmata	194 140 ²⁶	14,2%

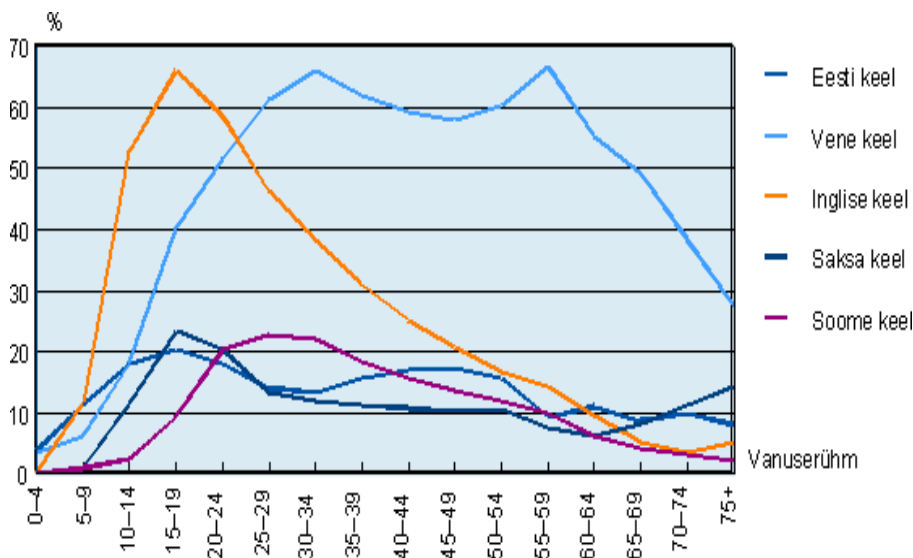
Joonis 1 annab ülevaate võõrkeelte oskusest 2000. aastal eri vanuserühmades. Selgelt on näha, et nooremad inimesed oskavad inglise keelt. Ühe selgituse kohaselt on tegemist kooli mõjuga: võõrkeeleõpe algab juba algklassides ning paljudes Eesti koolides on inglise keel esimeseks võõrkeeleks. Teise selgituse kohaselt omandavad noored inglise keele teataval tasemel väljaspool kooli.

²⁴ Muude keelte oskajate hulka on arvestatud ka rootsi keele oskajad (9 345 inimest) http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/15Rahvus._Emakeel._Veerkeelte_ostus/15Rahvus._Emakeel._Veerkeelte_ostus.asp, RL226: RAHVASTIK RAHVUSE, VÕÕRKEELTE OSKUSE JA KODAKONDSUSE JÄRGI

²⁵ Levinumad tavakeeled 1934: eesti keel – 1000 035 inimesele, s.o 88,8% elanikkonnast; vene keel – 91 720 inimesele, s.o 8,1%; saksa keel – 18 437 inimesele, s.o 1,6%; rootsi keel 6 368 inimesele, s.o 0,6%; läti keel 3 511 inimesele, s.o 0,3%; juudi keel (eristati juudi ning heebrea keelt) – 2 381 inimesele, s.o 0,2% jne. Rahvaloenduse andmetes toodi nimeliselt ja arvuliselt välja 20 tavakeelt, lisaks muud keeled.

²⁶ Kuna 2000. aasta rahvaloendusel oli võõrkeele oskuse küsimusele vastamine vabatahtlik, siis jäi sellele küsimusele vastus saamata 194 140 inimeselt, neist 102 126 (ehk 52,6%) olid alla 15-aastased lapsed. Tõenäoliselt ei soovitud laste ja vanurite puhul märkida vastust „ei oska”, vaid jäeti küsimusele lihtsalt vastamata.

Motivatsioon inglise keelt õppida ja kasutada on väga kõrge ning võimalused laialdased: selle populaarsusele ja oskusele aitab kaasa keskkond.

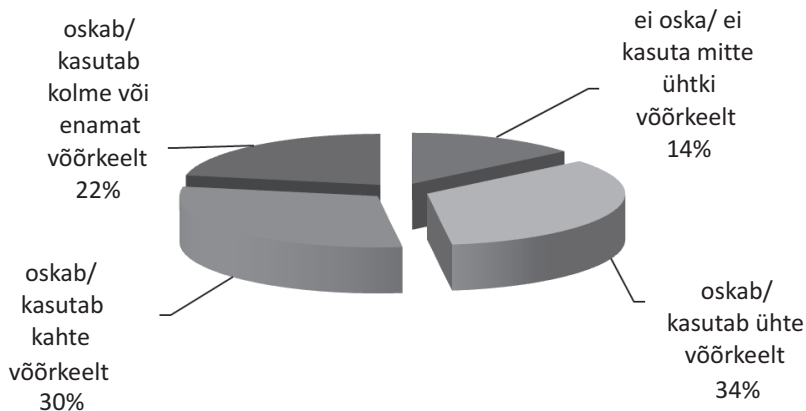
Joonis 1. Võõrkeelte valdamine eri vanuserühmades 2000. a rahvaloenduse andmetel (Eesti Statistikaamet, <http://www.stat.ee/files/koolinurk/rahvaloendusest/tulemused/keeled.php>).

Vanuse kasvades inglise keele oskajate osatähtsus väheneb ning suureneb vene keele kui võõrkeele oskajate osatähtsus. Samas on eesti keelt emakeeleks mittepidavate elanike eesti keele oskus eri vanuserühmades üsna sarnane.

Eestis oli ükskeelseid (ehk ainult oma emakeele oskajaid) seitsmendik (14%) täiskasvanud elanikest (vt joonis 2): eelkõige Vene kodanikud ja kodakondsuseta inimesed (Vihalemm ja Masso 2005). Kolmandik (34%) Eesti täiskasvanud elanikest oskas ühte võõrkeelt. Sellesse rühma kuuluvad eestlased oskasid enamasti vene keelt ja venelased eesti keelt, kuid moodustumas oli rühm noori, kes lisaks emakeelele oskas vaid inglise keelt: põlvkondade noorendes vähenes vene keele tähtsus omavahelise võimaliku suhtluskeelena. Veidi alla kolmandiku (30%) Eesti elanikkonnast oskas kahte võõrkeelt: enamasti eesti/vene ja inglise keelt. Kolme ja enam võõrkeelt oskas 22% elanikest – sagedamini kasutati eesti/vene, inglise ning soome keelt, samuti saksa, prantsuse või rootsi keelt (Vihalemm ja Masso 2005: 35). Kui eestlaste seas leidis kahe või enama võõrkeele oskajaid nii noorte kui ka keskealiste seas (kuni 45. eluaastani), siis venekeelsete puhul oli kahe ja enama keele oskajaid enim noorte (kuni 30-aastaste) hulgas (Vihalemm ja Masso 2005: 37). Põlisrahvuse esindajad olid mitmekeelsemad kui sisserännanud ja nende järeltulijad.

Tänases Eestis valitseb seos mitmekeelsuse ja parema sotsiaal-majandusliku positsiooni vahel – enam võõrkeeli oskavad kõrgharidusega ning suurema sissetulekuga inimesed (Vihalemm ja Masso 2005: 39).

Üldiselt täidab Eestis praegu ELi kehtestatud eesmärgi (emakeel plus kaks võõrkeelt) iga teine Eesti elanik.

Joonis 2. Eesti elanikkonna jagunemine rühmadesse võõrkeelte oskuse järgi (allikas: Vihalemm ja Masso 2005, sisaldub uurimuses IV).

Võrreldes teiste ELi liikmesriikidega on Eesti noorte võõrkeelte oskus küllaltki hea. Kui Eestis oskab vähemalt üht võõrkeelt aktiivselt 96% 15–19-aastastest ning 93% 20–29 aastastest, siis Hispaanias ja Inglismaal on noorte keeleoskus märgatavalt madalam – üht võõrkeelt oskab 38% Madridi ning 32% Manchesteri 18–24-aastastest elanikest (Vihalemm ja Masso 2005: 37, 39).

Mõne aja pärast (2011. aasta Euroopa keeleoskusuuringu järel) saame lisaks enesehinnangutele testipõhist teavet põhikooli lõpetajate võõrkeelte oskuse kohta.

Ühiskonna keelelise mitmekesisuse väärtustamist iseloomustab (suure kõnelejaskonnaga võõrkeelte oskamise kõrval) seegi, kui palju Eestis elavatest teiste rahvuste esindajaist oskab või ei oska oma rahvuskeelt.²⁷ Tabelist 3 nähtub, et paljude Eestis elavate rahvuste (rahvuskildude) esindajad ei oska enam oma rahvuskeelt ning kasutavad emakeelena (esimese keelena) vene keelt.

²⁷ 2000. a rahvaloenduse andmeil elas Eestis 142 rahvusest inimesi, kusjuures 22 rahvust oli esindatud vähem kui 1000 inimesega, 36 rahvust – vähem kui 100 inimesega, 72 rahvust – vähem kui 10 inimesega.

Tabel 3. Rahvastiku koosseisu ja emakeele/esimese keele oskus 2000. aasta rahvaloenduse andmetel.²⁸

Rahvus			Rahvuskeele oskus			Erinevus rahvuse ja rahvuskeele oskuse vahel	
	arv	%		arv	%	arv	%
eestlased	930 219	67,9	eesti keel	921 817	67,3	- 8 402	- 0,6
venelased	351 178	25,6	vene keel	406 755	29,7	+ 55 577	+ 4,1
ukrainlased	29 012	2,1	ukraina keel	12 299	0,9	- 16 713	- 1,2
valgevenelased	17 241	1,3	valgevene keel	5 197	0,4	- 12 044	- 0,9
soomlased	11 837	0,9	soome keel	4 932	0,3	- 6 905	- 0,6
tatarlased	2 582	0,2					
lätlased	2 330	0,2	läti keel	1 389	0,1	- 941	- 0,1
poolakad	2 193	0,2					
juudid	2 145	0,1					
leedulased	2 116	0,1	leedu keel	1 198	0,08	- 918	- 0,02
sakslased	1 870	0,1					
muud	9 410	0,7	muud	7 276	0,6	- 2 134	- 0,1
teadmata	7 919	0,6	teadmata	9 189	0,7	+ 1 270	+ 0,1
kokku	1 370 052	100,0	kokku	1 370 052	100		

Tabelist 3 ilmneb, et kõigis rahvusrühmades, k.a eestlased, on rahvuskeelt emakeelena (esimese keelena) kõnelejate arv rahvusrühma liikmete koguarvust väiksem. Ainuke erand on vene keel, mille kõnelejate arv ja osakaal on suurem kui venelaste arv ja osakaal. 97% Eesti elanikest räägib emakeelena/esimese keelena kas eesti või vene keelt. Ülejäänud 107 keele kõnelejad kokku moodustavad u 3% elanikkonnast. Valdav osa oma rahvuskeelt mittekeelevald inimesi oli oma emakeeleoskuse minetanud juba enne Eestisse jõudmist ning siirdunud vene keelele. Erandiks on rootslased ja soomlased, kelle esindajatest oluline osa räägib esimese keelena eesti keelt. Kuna teiste rahvuste (peale eestlaste ja venelaste) hulgas on rahvuskeelt emakeelena kõnelevate inimeste osakaal väga väike, siis ei ole rahvuskeelte paljusus ühiskonnaelus eriti märgatav (Eesti raport 2008: 17). Seega ei ole emakeeleoskus, võrreldes nt 1934. a rahvaloenduse andmetega, paljudel juhtudel rahvuse määrajaks ega identiteedi sümboliks. Eesti keeleline mitmekesisus (pidades silmas rahvuskeelte oskust ja kasutamist) ei ole 2000. aastatel saavutanud Teise maailmasõja eelset taset.

Eesti keelepoliitika on seni keskendunud peamiselt mitte-eestlaste eesti keele õppele, nende eesti keele oskuse alasele järelvalvele ning testimisele.²⁹ Väikese kõnelejaskonnaga keelte poliitika on jäänud tahaplaanile.

²⁸ <http://stat.ee/20371>, küsimus 13.

²⁹ Vt põhjalikumalt Hogan-Brun, Ozolins, Ramoniene, Rannut (2009).

3.3.3. Poliitilis-õiguslikud eeldused ja võimalused ühiskonna keelise mitmekesisuse ning elanike mitmekeelsuse arendamiseks

Eestis on domineerinud arusaam, et rahva/rahvuse määrab ära keel. Väidet kinnitab eesti keele käsitlemine seadusloomes: eesti keel on eesti identiteedi kandja (EKAS 2004: 10) ja Eesti (ainus) riigikeel (Eesti Vabariigi Põhiseadus, Keeleseadus), Eesti Vabariik peab „tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade” (Eesti Vabariigi Põhiseaduse preambula). Eesti seaduste tekstides väljendub arusaam, et eestlastel on üks keel ja kultuur (vt Eesti Vabariigi Põhiseadus, Keeleseadus). Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seaduse (1993) kohaselt saab Eestis oma kultuur olla ainult vähemusrahvustel, kes „Keeleseaduse” (1995) määratluse kohaselt kõnelevad võõrkeelt (Kama 2004: 217–218). Õigusaktides on välistatud mitmikidentiteedid, näiteks kirjakeelega³⁰ seotud riigi-identiteedi ja murdel põhineva kultuurilise identiteedi samaaegsus. Võru murre, mida inimene võib pidada oma emakeeleks,³¹ ei saa olla aluseks rahvusliku identiteedi kujunemisele. Seetõttu on Eesti keelepoliitika eesti keele piirkondlike erikujude (murrete) ehk piirkonnakeelte (regionaalkeelte) tunnustamisel olnud vastuoluline (uurimus II). Ühelt poolt on toetatud rahaliselt Võru Instituudi ning Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liidu (ERVL) tegevust ning toimivad mõned riiklikud programmid (uurimus II). Teisalt on murrete propageerimist, eriti murretele piirkondliku keele ehk regionaalkeele staatuse omistamise taotlusi peetud eesti rahvusliku ühtsuse lõhestamiseks ning eesti keele arendamisele vastutöötamiseks. Tõrjuvat hoiakut on põhjendatud ka Eesti riigi suhteliselt piiratud inim- ja rahaliste võimalustega (Valge 2007). Samal ajal on eesti keele piirkondlikke erikujusid (murdeid ja neist lähtuvaid kirjalikke keelekujusid) peetud kirjakeele arendamise üheks allikaks ja kohaliku identiteedi kandjaks ning peetud vajalikuks luua tingimused nende kasutamiseks ja säilitamiseks kultuuriväärtusena, eesti kirjakeele arendamise ühe allikana ja kohaliku eesti identiteedi kandjana jne (EKAS 2004: 34). EKAS 2004 soosib murdeid ja mitmikidentiteeti, kuid see mõtteviis pole jõudnud teistesse olulistesse poliitilistesse ja juriidilistesse dokumentidesse. Sellist olukorda võib nimetada konserveerivaks strateegiaks (uurimus II). Eesti õigusaktides ei ole senini seadustatud regionaalkeele (piirkonnakeele) mõistet, kuigi teemat on mitmel korral arutatud. Vabariigi Valitsuse korraldusel moodustati 2004. aastal asjatundjate komisjon³² ülesandega määrata kindlaks lõunaeesti keele (Võru keelekuju) õiguslik staatus. Komisjon ei jõudnud küsimuses kokkuleppele. Eesti keelenõukogu (EKN) arutas 2009. aastal (seoses keeleseaduse (KS) uue redaktsiooni ettevalmistamisega) küsimust mitmel korral ning pooldas termini ‘eesti keele piir-

³⁰ Kirjakeel on eesti keeles mitmetähenduslik termin, vt M. Erelt, T. Erelt, K. Ross 2007: 30; Hennoste 2000: 22–30, Kerge 2000: 75–86.

³¹ Vt Koreinik 2007 ning Koreinik ja Pajusalu 2007.

³² Vabariigi Valitsuse korraldus 15.01.2004 nr 27-k; komisjoni juhtis kultuuriminister Urmas Paet.

kondlikud erikujud' asendamist terminiga 'eesti piirkonnakeel' (Sirp, Keele Infoleht 25.09.2009). Keeleseaduse uue redaktsiooni ettevalmistamise töörühm ei arvestanud seda ettepanekut, kuna eesti piirkonnakeele seadustamine võib teravalt päevakorrale tõsta vene keele ebamäärase staatuse küsimuse. Tõepoolest, vene keelel on Eesti kontekstis mitu tähendust: võõrkeel; immigrantide ja uussaabusajate emakeel; väikese ajaloolise vähemuse keel ehk vähemuskeel; Eesti naaberkeel jne. Eesti ei ole allkirjastanud Regionaal- või vähemuskeelte Euroopa hartat (Harta 1992). Seda on põhjendatud harta teksti üldsõnalisusega, võimalike täiendavate kulutuste, võimaliku separatismiohuga ning võimalusega, et hartat tahetakse poliitilisil kaalutlusil ka immigrantkeeltele laiendada (kuna harta viimaseid ei kaitse). Hartat on enne Eesti ühinemist Euroopa Liiduga analüüsitud ning arvatud, et Eestil ei oleks harta täitmisega sisulisi probleeme, peamisi vaidlusi on tekitanud hartaga liitumisel kaasnevad võimalikud rahalised kulutused. Haridus- ja Teadusministeerium kavandab koos ERVLiga 2010. aastal harta uut põhjalikku analüüsimist. Hartaga liitumisel tuleks paratamatult arutada vene keele ja vene keelt kõneleva elanikkonnaga seotud õiguslikke küsimusi.

Eesti tänane õigusruum ei ole ajaloolistel ja poliitilistel põhjustel keelelise mitmekesisuse arendamisel kõige soosivam ning on valinud säilitamise strateegia. Peamised keelelise mitmekesisuse arendamist takistavad tegurid on (ühe) kirjakeele keskne rahvusliku identiteedi määratlus ning vene keele hägune positsioon Eesti ühiskonnas Venemaa-suhete keerulises kontekstis.

Eesti keele keskne rahvusliku identiteedi määratlus avaldab mõju ka kodanike mitmekeelsuse arengut kujundava normatiivse ja väärtuselise keskkonna kujundamisele. Võõrkeelte oskus ja rohke kasutamine võib rahvusriigi poliitikute ning lingvistidegi arvates kujutada potentsiaalset ohtu riigikeelele. On arvatud, et eesti keelele avaldavad negatiivset mõju kogu suhtluse muutumine mitmekeelsemaks ja teiste keelte (eriti inglise keele) mõju (EKAS 2004: 18).³³ See mure pole Eestile ainuomane, enamik ELi liikmesriike, isegi need, kus keelepoliitikale erilist tähelepanu ei pöörata, nt Taani, tunnevad muret inglise keele pealetungi pärast (uurimus II). Samas prevaleerivad Eesti koolisüsteemiski keeleõppe valikutes turujõud: õppimisel eelistatakse suure kõnelejaskonnaga keeli (uurimused I ja IV).

Eesti on ELi liikmesriigiks olemise ajal täiendanud „Keeleseadust“ (1995). Eelnõu arutamisel Riigikogus väljendati muret, et eesti keel on jätkuvalt inglise ning vene keele surve all (Stenogramm 21.09.2006). Tõenäoliselt just kartusest, et suure kõnelejaskonnaga keeled mõjuvad eesti keelele negatiivselt, lisati seadusesse 2007. aastal säte (§2(3)): „võõrkeele toetamise meetmed ei tohi kahjustada eesti keelt.“ Eelnõu arutelul kultuurikomisjonis (05.02.2007) avaldati arvamust, et lisatav säte raskendab elanikkonna mitmekeelsuse edendamiseks loodava võõrkeelte strateegia rakendamist ning igasuguse meetme

³³ Samas on EKAS pidanud oluliseks Eesti võõrkeelepoliitika väljatöötamist ning kvaliteetset keeleõpet (vt EKAS 2004: 37).

võib kuulutada eesti keele kahjustamiseks. Kultuurikomisjon ei arutanud küsimust, kuna eelnevalt oli valitsus eelnõu toetanud (Protokoll 263).

Märkimist väärrib alljärgnevi kavandatud seadusemuudatus. Kehtiv „Avaliku teenistuse seadus” (ATS 1995) on võimaldanud vajaduse korral maksta riigiametnikele võõrkeelte oskuse, täpsemalt kolme ja enama võõrkeele oskuse eest, lisatasu.³⁴ Justiitsministeerium on kavandanud uuest ATSi eelnõust võõrkeelte oskuse teema välja jätta: leitakse, et tööandja peab ise otsustama ning ametijuhendiga kehtestama, milline peab olema tööle võetavate inimeste keelteoskus (uurimus IV).

Elanikkonna võõrkeeleõppe valikute mitmekesistamiseks ning keeleõppe kvaliteedi tõstmiseks valmis 2008. aastal Haridus- ja Teadusministeeriumi algatusel „Eesti võõrkeelestrateegia 2009–2015”.³⁵ Selle tulemuslikku rakendamist on takistanud nii majandussurutis kui ka asjaolu, et võõrkeelestrateegia on normatiivses hierarhias „Eesti keele arendamise strateegiast” (EKAS) madalamal positsioonil. EKASe on heaks kiitnud Vabariigi Valitsus, võõrkeelte strateegia on kinnitatud haridus- ja teadusministri käskkirjaga.

Esitatud tendentsid peegeldavad Eesti inimeste (sh õigusloomega tegelevate poliitikute) suhtumist keeleküsimumustesse ehk keelekultuuri.³⁶ Eestlaste keelekultuur väärtustab peamiselt eesti kirjakeelt ning suure kasutajaskonnaga võõrkeelte oskamist (kuigi viimaste domineerimises on nähtud ohtu eesti keelele) ega resoneeru kõiges ELi keelepoliitilise ideaaliga, kus hinnatakse ka väikese kõnelejaskonnaga keeli (uurimus IV).

3.3.4. Võõrkeelte õpe ja valikud haridussüsteemis

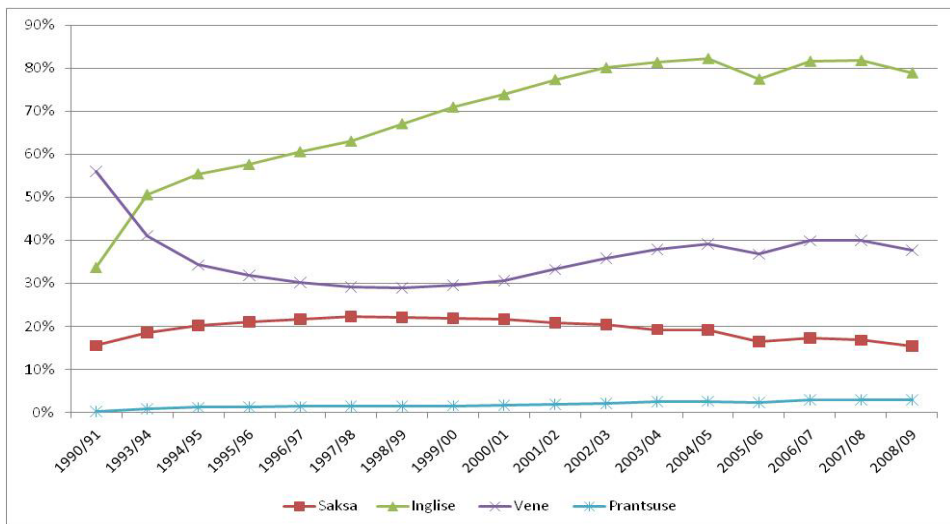
Eesti formaalharidussüsteemis on traditsiooniks õppida kohustuslikult vähemalt kahte võõrkeelt, õppekavades on eelistatud eri võõrkeeli (nt Vare 1999: 75–89;

³⁴ „Riigiametnikule, kes valdab teda ametisse nimetanud isiku või ametiasutuse poolt määratud ulatuses vähemalt kolme võõrkeelt ja nende keelte kasutamine on teenistuses vajalik, makstakse kolmanda ja iga järgmise võõrkeele eest lisatasuna 10 protsenti ametipalgast, kuid kokku mitte üle 30 protsendi.” (ATS §39).

³⁵ Võõrkeelte strateegia koostati EKAS (§7 Eesti keel ja teised keeled) alusel. EKASi eesmärk oli luua võõrkeelepoliitika, mis arvestab Eesti riigi arenguvajadusi (EKAS 2004: 37).

³⁶ Eesti keeles on ‘keelekultuur’ tähendanud peamiselt keelekasutust: keeletarvituse vastavust üldistele nõuetele kirjas ja kõnes (EKSS 2009, 2. kd: 182, *Keelekultuuri tase, arendamine*). Teemaks on olnud keelekultuuri madal tase (nt on väidetud, et ETV-s on keelekultuur madal, lohakas, rohke slängiga). Samas tähendab keelekultuur ka üksikisiku või ühiskonna keelelist käitumist (ÖS 2006: 315). Siinses töös olen kasutanud keelekultuuri tähenduses, mille on esitanud Harold Schiffmann (1996). Keelekultuur (*language culture*) on ideede, väärtuste, uskumuste, suhtumiste, müütide, religioossete kitsenduste ja kogu ülejäänud kultuurilise pagasi kogusumma, mis mõjutab keele kõnelejaid (keelt kasutades). Keelekultuur tähendab ka keele edastamist ja kodifitseerimist, millega kaasneb ka kirjaoskuse väärtustamine ning tekstide pühaks kuulutamine.

Pöldvere 2003: 28–36). Kehtiva „Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava” (RÕK 2002)³⁷ järgi võib esimese ja teise võõrkeelena ehk A- ja B-võõrkeelena õpetada-õppida nelja keelt: inglise, vene, saksa või prantsuse keelt. A- ja B-võõrkeeled valib kool, arvestades kooli võimalusi (nt kvalifitseeritud õpetajate ning õppematerjalide olemasolu) ja õpilaste (lastevanemate) soove. Gümnaasiumiastmes on õpilastel võimalus valida kolmas (C) võõrkeel, milleks võib olla iga keel – kool peab selleks leidma kvalifitseeritud õpetaja ja õppematerjalid (RÕK 2002: 935). 2011/2012. õppeaastal rakenduvad uued õppekavad: „Põhikooli riiklik õppekava” ja „Gümnaasiumi riiklik õppekava”.³⁸ Eesti keelest erineva õppekeelega koolis on A-võõrkeeleks eesti keel. Eesti õppekeelega koolis õpitakse eesti keelt emakeelena/kooli õppekeelena, eesti keelest erineva õppekeelega koolis õpitakse eesti keelt teise keelena (uurimused IV ja V).

Joonis 3. Eesti üldhariduskoolide päevases õppes eri võõrkeeli õppivate õpilaste osakaal 1990/1991–2008/2009 (Eesti hariduse infosüsteemi andmetel koostanud Rena Sellio, sisaldub uurimuses IV).

³⁷ Kehtib kuni 31.08.2010.

³⁸ Uutes õppekavades (jõustuvad 01.09.2010), on võõrkeeleõppe seisukohast mõningaid olulisi uuendusi. Neis on keeleoskustasemed kirjeldatud Raamdokumendi põhimõtete järgi tasemetel A1.1, A1.2, A2.1, A2.2, B1.1, B1.2, B2.1, B2.2, C1. Eri võõrkeelte õpitulemused on määratletud igal kooliastmel keeleoskustasemeti. Teiseks on loodud eraldi ainekava A- ja B-võõrkeeltele (RÕK 2002 need puudusid) ning eraldi õppe-eesmärgid ja õpitulemused A- ja B-võõrkeeltes. Kolmandaks uuenduseks on loobumine gümnaasiumiastmes traditsioonilisest A- ja B-võõrkeelte nimetustest ning üleminek keeleoskustasemete põhisele õppele (vt www.oppekava.ee).

Huvi inglise keele õppimise vastu on alates 1992/93. õppeaastast pidevalt kasvanud, 2008/09. õppeaastal õppis u 84% kõigist eesti õppekeelelega, 73% vene õppekeelelega ja 83% keelekümbelklasside õpilastest inglise keelt.³⁹ Vene keele õppijate arv langes järsult 41%-ni ning edaspidi järk-järgult 1998/99. õppeaastaks 29%-ni, kuid alates 1999/2000. õppeaastast hakkas õppijate hulk taas kasvama. Tõenäoliselt on tajutud vene keele oskamise vajadust: Venemaa on Eestile suur naaberriik, venekeelne kogukond on Eestis arvukas jne. 2008/2009. õppeaastal õppis vene keelt u 39% eesti õppekeelelega koolide õpilastest. Saksa keele õppijate osakaal on olnud kõige suurem 1997/98. õppeaastal (22,4%), kuid on seejärel pidevalt langenud – 2008/09. õppeaastal moodustas saksa keele õppijate arv 17% eesti õppekeelelega ja 12,5% vene õppekeelelega koolide õpilaste koguarvust. Püsivalt väike on olnud prantsuse keele õppijate arv, kuigi suhtarv on pisut tõusnud.

Lisaks traditsioonilisele A-, B- või C-võõrkeelele on haridusstatistikasse lisandunud neljas võõrkeel (D-võõrkeel ehk valikaine): koolid otsivad võimalusi pakkuda õpilastele mitmekesisemid keeleõppe valikuid. Kolmanda ning neljanda võõrkeelena õpetatakse põhikoolis ja/või gümnaasiumis nt heebrea, hiina (mandariini), hispaania, itaalia, jaapani, ladina, rootsi ja soome keelt.

Tabel 4. Võõrkeelte õppijad 2009/2010. õppeaastal Eesti üldhariduskoolide päevases õppes (Eesti hariduse infosüsteemi andmetel koostanud Rena Selliov).⁴⁰

VÕÕRKEEL	OSATÄHTSUS				KOKKU
	A	B	C	D	
inglise keel	76%	23%	1%		116 129
vene keel	2%	95%	3%	0%	54 832
eesti keel teise keelena	100%	0%			29 682
saksa keel	16%	46%	38%	0%	21 660
prantsuse keel	39%	12%	43%	6%	4 460
soome keel			96%	4%	1 021
hispaania keel		0%	84%	15%	701
ladina keel			45%	55%	507
rootsi keel		40%	55%	5%	418
heebrea keel			100%		229
itaalia keel			98%	2%	82
jaapani keel			100%		30
eesti viipekeel			100%		30
araabia keel				100%	13
kreeka keel			8%	92%	13
hiina keel			100%		6
leedu keel		100%			3
läti keel		100%			3
KOKKU					229 819

³⁹ Eesti koolinoorte hoiakuid inglise keele kohta vt Ehala, Niglas 2004.

⁴⁰ Tõenäoliselt on olukord C- ja D-võõrkeele õppes veidi mitmekesisem kui tabel näitab. Eesti hariduse infosüsteemi sisestavad andmeid koolid, neist kõik ei ole võõrkeeleõppe võimalusi ja valikuid infosüsteemi sisestanud.

Tabelist 4 ilmneb, kui palju Eesti üldhariduskoolide õpilastest õpib mingit võõrkeelt A-, B-, C- või D-võõrkeelena.

Eesti koolides peetakse esmatähtsaks inglise keele õppimist. Õpilaste (ning nende vanemate) arvates tuleb esmalt õppida „olulisemaid” võõrkeeli, misjärel võib õppida „vähemtähtsaid” võõrkeeli.⁴¹ Kuigi kolmanda või neljanda võõrkeelena õpitavate keelte nimekiri on küllaltki pikk, näitab hõlmatud õpilaste vähene arv, et enamiku õpilaste jaoks pole need valikud reaalsed, vaid võimalikud pigem erandjuhtudel. Samad tendentsid avalduvad teisteski Euroopa Liidu riikides (Key Data 2008: 69–71). ELi liikmesriikides, sh Eesti haridussüsteemis prevaleerivad keeleõppe valikutes turujõud: eelistatakse õppida suure kõnelejaskonnaga keeli (uurimused **I** ja **IV**).

Vahekokkuvõte. Kui mitmele ELi liikmesriigile on põhimõtte „emakeel pluss kaks võõrkeelt” uus väljakutse, siis Eestis on olnud ammuseks traditsiooniks õppida kohustuslikult vähemalt kahte võõrkeelt, aegade jooksul on õppekavades eelistatud eri võõrkeeli. Võõrkeelte oskus on vanuserühmade ja sotsiaalsete rühmade lõikes erinev.

Eesti elanikkond on võõrkeelte oskuses ELi keskmisega võrreldes suhteliselt heal järjel. Samas on Eestilegi omane tendents, kus võõrkeelte oskus tähendab suure kõnelejaskonnaga keelte, eelkõige inglise keele õppimist ja oskamist. Vene keele oskajate ning õppijate arv on suhteliselt kõrge. Saksa keele oskajate osakaal rahvastikus on püsinud, kuid selle õppijate arv on langenud. Keelevalikute ühekülgsus haridussüsteemis on põhjustatud ühelt poolt sellest, et ühiskonnas tähtsustatakse „olulisemate” ehk suurema kasutajaskonnaga keelte õppimist. Teisalt on tulemused tingitud struktuursetest teguritest (piiratud võimalustest: kulude kokkuhoid, kvalifitseeritud õpetajate olemasolu jne).

Paljude Eestis elavate rahvuste esindajad ei oska enam oma rahvuskeelt ning kasutavad emakeelena (esimese keelena) vene keelt, seetõttu ei ole Eesti ühiskond keeleliselt-kultuuriliselt nii rikas kui enne II maailmasõda.

Eesti tänane õigusruum ei ole ajaloolistel ja poliitilistel põhjustel keelelise mitmekesisuse arendamisel kõige soosivam, nt regionaalkeel(t)e õiguslikku tunnustamist takistavad eesti kirjakeele keskne rahvusliku identiteedi määratlus ning vene keele ebamäärane staatus. Eestlaste keelekultuur väärtustab peamiselt eesti keelt ning suure kasutajaskonnaga võõrkeelte oskamist, kuigi viimaseid on ka kardetud.

Mitmekeelsuse arengu olulised mõjutegurid on indiviidi motivatsioon ja väärtused (positiivne suhtumine mitmekeelsusesse). Viimases peatükis kesken-dungi indiviidi tasandile – keeleõppe motivatsiooni(de)le ning keelehoiakutele.

⁴¹ Võõrkeeleõppe tulemust mõjutab olulisel määral asjaolu, mitmenda keelena, millise õpisisu ning tundide arvuga võõrkeelt õpitakse. Inglise keele õppimine esimese võõrkeelena ei pruugi olla mõistlik valik (Tender 2005).

3.4. Indiviidi keeleõpet mõjutavad sotsiokultuurilised tegurid

Peatükk keskendub uurimisküsimusele III: millised sotsiokultuurilised tegurid mõjutavad indiviidide keeleõpet tänases Eestis? Esimene alapeatükk (3.4.1.) avab keeleõppe motivatsiooni teoreetilise raamistiku (selleks pole interdistsiplinaarsetes artiklites piisavalt ruumi jätkunud) ning teine alapeatükk (3.4.2.) loob keelehoiakute teemalise tausta.

3.4.1. Keeleõppe motivatsioon

Teadlaste ja õpetajate seisukoha järgi omab võõrkeelte (sh teise keele) õppes väga olulist osa motivatsioon. Inimesed on erinevalt (eri määral ning eri kombel) motiveeritud. Enamasti on eristatud *integratiivset* ja *instrumentaalset* motivatsiooni (Edwards 1985, Gardner 1985, Kim 1988). Mõnel juhul on tehtud vahet ka *sisemisel* või kaasasündinud (ing *intrinsic*) ja *välisel* (ing *extrinsic*) ehk keskkonna poolt peale sunnitud motivatsioonil⁴² (Van Lier 1996: 99). Integratiivset motivatsiooni on määratletud kui ühildumismäära subjekti enda kohta käivate arusaamade ja tema poolt sihtkeelekõneleajate iseloomustamise vahel (Spolsky 1969: 409) või kui õppija samastumist sihtkeele kõneleajatega (Crookes ja Schmidt 1991 jt). Integratiivse motivatsiooni puhul soovib õppija sihtkeele kõneleajatega aktiivselt/sageli suhelda. Instrumentaalse motivatsiooni puhul soovib inimene leida (paremat) tööd, saada kõrgemat palka, sooritada keeleeksami, õpilaste puhul saada paremaid hindeid vms.

Võõrkeele omandamise tase sõltub John Schumanni akulturatsioonimudeli järgi (Schumann 1978: 34) inimese akulturatsiooni astmest, integratsioonimotivatsioonist ja kontaktist sihtkeele kui emakeele kõneleajatega. Võõreelte õppimise motivatsiooni ning selle seost õpitulemustega on uuritud immigrantide puhul. On leitud, et instrumentaalne motivatsioon osutub keeleõppes edukaks juhul, kui õppija suhtleb sihtkeelt emakeelena kõneleajatega (st viibib loomulikus keelekeskkonnas), vastasel juhul annab keeleõpe vähe tulemusi (Krashen 1982, Gardner ja Lambert 1972, Hirschler 1994; Wong-Fillmore 1985, 1991; Schumann 1978; Rannut 2005).

Üldiselt peetakse võõrkeeleõppes tõhusamaks integratiivset motivatsiooni (Gardner ja Lambert 1972), eriti oluline on see suhtluskeele arengus (Gardner 1983, 1985). Kui õppijad suhtuvad positiivselt sihtkeele kõneleajatesse, siis saavutavad nad keeleõppes reeglina paremaid tulemusi (Oller, Hudson ja Liu 1977; Krashen 1982; Rannut 2005). Krasheni (1982: 27) arvates on osutunud

⁴² Sisemine ja väline motivatsioon mõjutavad teineteist, toimivad koostöös. Kui välsed tingimused (kohustused) liialt domineerivad, võib inimese sisemine motivatsioon väheneda või kaduda. Ilma sisemise motivatsioonita ei ole keeleõppel tulemusi (Van Lier 1996: 99).

edukaks integratiivse motivatsiooni kaudne määratlemine – õppija arvates on tal keeleõppeks instrumentaalne põhjus, kuid sisuliselt on tegemist integratiivse motivatsiooniga. Integratiivse motivatsiooni puudumine, st vahetu kontakti puudumine sihtkeelt emakeelena kõnelejatega toob kahju sihtkeelele endale, põhjustades selle pidžiniseerumist (Schumann 1978; Ellis 1997; Rannut 2003). Howard Gilesi selgitab seda nii, et soov samastada end mingi sotsiaalse rühmaga mõjutab inimeste keelekasutust: kui immigrant soovib samastuda põhirahvusega, siis omandab ta emakeelekõnelejale sarnase keeletaseme, kui ta soovib erineda või samastuda madalatasemelist vahekeelt kõneleva rühmaga, siis omandab ta kohaliku pidžini (Beebe, Giles 1984: 5–32).

Need uuringutulemused on olulised eesti keele kui võõrkeele (sh teise keele) õppe poliitika seisukohalt ning puudutavad Eesti integratsioonipoliitikat, mis oli 2007. aastani peamiselt eesti keele õppe keskne. Eesti venekeelse elanikkonna eesti keele õppimise motivatsioon on valdavalt instrumentaalne (eeskätt hea töökoha saamiseks), integratiivne motivatsioon on vähenenud, eriti pärast 2007. aasta aprillisündmusi (Vihalemm 2008). Eesti venekeelsete elanike parem eesti keele oskus on seotud juhtudega, kus nende sõprade-tuttavate, õpingu- ja töökaaslaste ning naabrite seas on rohkem eestlasi (Vihalemm 2008). Kuna eestlastega vahetuid kontakte on osal venekeelse elanikkonna rühmadel vähe (Korts ja Vihalemm 2008), siis võib prognoosida, et instrumentaalne motivatsioon ei vii parema eesti keele omandamiseni. Eesti keele kui võõrkeele (sh teise keele) õppe poliitika vajaks tugevamat integratiivset motiveerimist ning sidustamist integratsiooni teiste all-poliitikatega. Eestikeelse elanikkonna seas on valitsenud seisukoht: venekeelse kogukonna lõimumist näitab eelkõige asjaolu, kas nad on eesti keele ära õppinud või mitte. Keeleoskus on äärmiselt oluline, kuid ühekülgne lähenemine (poliitika) võib pikemas perspektiivis põhjustada eesti keele pidžiniseerumist.

Tuginedes teoreetilistele keeleõppemotivatsiooni jaotustele *integratiivseks* ja *instrumentaalseks* ning *sisemiseks* ja *väliseks*, olen loonud empiiriliste andmete tõlgendamiseks hübriidse skeemi (vt tabel 5), mis toob välja neli motivatsioonitüüpi: sisemine ja integratiivne, sisemine ja instrumentaalne, väline ja integratiivne ning väline ja instrumentaalne.

ELi kodanike seas läbiviidud küsitlustes (nt Eurobaromeeter 2006) torkab silma tugev instrumentaalne motivatsioon (parem töö, karjäär). Heade tulemuste saavutamiseks võõrkeelte õppes on vajalik toetada integratiivse motivatsiooni teket, eeskätt positiivseid hoiakuid sihtkeele kõnelejaesse ning kontaktide arendamist sihtkeele kõnelejatega.

Tabel 5. Võõrkeeleõppe motivatsioonitüübid

<p style="text-align: center;">1. Sisemine ja integratiivne</p> <ul style="list-style-type: none"> • sihtkeele ja -kultuuri, sh nende esteetiliste omaduste väärtustamine • sihtkeele kõnelejatega ei pruugi otsekontakte olla • varasem teiste keelte-kultuuride õppimise kogemus • keeleõppe kui protsessi väärtustamine 	<p style="text-align: center;">3. Väline ja integratiivne</p> <ul style="list-style-type: none"> • soov mõista elukohamaa kultuuri ning osata keelt • keeleoskus kui tööjõu konkurentsivõimelisuse näitaja • keeleõppe kui vahend identiteediküsimuse lahendamiseks
<p style="text-align: center;">2. Sisemine ja instrumentaalne</p> <ul style="list-style-type: none"> • võõrkeeli väärtustatakse kui suhtlemiseks ja kultuurist osasaamise vajalikku abivahendit • keeleõppel on rakenduslik väärtus: õpitavaid keeli soovitakse kasutada 	<p style="text-align: center;">4. Väline ja instrumentaalne</p> <ul style="list-style-type: none"> • välise keskkonna surve, nt töökohal töötamise nõue • võimalus või kohustus õpitud rakendada

3.4.2. Keelehoiakud

Keelte õppimist ja kasutamist ühiskonnas mõjutavad eri väärtused, uskumused, hoiakud, kultuuriline pagas jms (Schiffmann 1996). Euroopa Liidu liikmesriikide, sh Eesti elanike võõrkeelte õppimise ja kasutamise alaseid hoiakuid selgitab Eurobaromeetri uuring (2006). Ilmnes, et 26% Eesti elanikest oli kahe viimase aasta jooksul tegelenud keeleõppega, ELi keskmine oli 18%; 29% Eesti elanikest kavandas lähiaastatel mingi võõrkeele õpet, ELi keskmine oli 21% (Eurobaromeeter 2006: 24). Sama uuringu andmetel pidas 92% Eesti elanikest võõrkeelte oskust vajalikuks, ELi keskmine oli 83% (Eurobaromeeter 2006: 27–28). Kui 84% ELi elanikest toetas põhimõtet, et liidu kodanik peaks oskama lisaks emakeelele vähemalt ühte võõrkeelt ning ainult 50% ELi elanikest toetas põhimõtet „emakeel pluss kaks võõrkeelt”, siis Eestis toetas vastavaid põhimõtteid 91% ning 62% elanikest (Eurobaromeeter 2006: 53–55).

„Mina. Maailm. Meedia” annab mõningast teavet hoiakutest võõrkeelte (eriti inglise keele) ja emakeele kohta⁴³ (tabel 6).

⁴³ Eesti koolinoorte keelehoiakute kohta vt Ehala ja Niglas (2004).

Tabel 6. Hoiakud oma emakeele ja inglise keele kohta avatud kultuuriruumis. Väitega nõustunute osakaal protsentides kõigist küsitletutest.

	Eestlased			Eesti venekeelne elanikkond		
	2002	2005	2008	2002	2005	2008
Eesti keelele ja kultuurile on praegu kõige suuremaks ohuks inglise keele pealetung	44	47	42	23	36	24
Eestlased peaksid pöörama rohkem tähelepanu eesti keele hoidmisele ja kaitsesele	73	78	66	23	48	10
EL annab uusi võimalusi eesti keele arenguks ja edasiminekkuks	*	16	15	*	19	5
On normaalne, kui Eesti venelane ja eestlane räägivad omavahel inglise keeles	8	14	7	20	43	18
Inglise keel muutub 10 aastaga Eestis kolmandaks kohalikuks keeleks	*	39	31	*	51	34
Vene keele tähtsus rahvusvahelise keelena tõuseb tulevikus	*	26	16,5	*	50	45,5

Allikas: „Mina. Maailm. Meedia” andmebaas.

* vastavad andmed puuduvad 2002. aasta küsitluses

Sotsiaalne legitimaatsioon on eesti (kirja)keelt kaitsvaks poliitikaks kõrge. Suur osa eestlastest arvab, et eesti keele hoidmisele ja kaitsesele tuleks rohkem tähelepanu pöörata (sellise seisukoha toetajate hulk eestlaste seas on ajavahe-
mikul 2005–2008 vähenenud). Venekeelse elanikkonna hoiak on muutunud ükskõiksemaks, eriti võrreldes 2005. aastaga. Üheks eesti keele ohu allikaks peab pea iga teine eestlane inglise keele pealetungi, venekeelne elanikkond inglise keeles nii suurt ohtu ei näe. Eesti keele kaitsmise ja arendamise suhtes ei loodeta ELile. Iga kolmas Eesti elanik peab tõenäoliseks, et inglise keel muutub Eestis kolmandaks keeleks, kuid samas ei ole eestlased ega venelased seda omavahelise suhtluskeelena kasutanud (või ei pea seda normaalseks nähtuseks). Kuigi uus pealekasvav eestlaste põlvkond oskab inglise keelt paremini kui vene keelt, on usk inglise keelde kui uude vahendajakeelde eriti venekeelse elanikkonna seas taandunud (2005–2008) (Vihalemm 2008). Tõenäoliselt võib inglise keele tähtsus lähiajal kohalikus suhtluses kasvada – kui mitte peamise suhtluskeelena, siis abistava kolmanda keelena tõlkimisprotsessis (Vihalemm 2001, 2002). Pea iga teine venekeelne elanik usub vene keele tähtsuse tõusu rahvusvahelise suhtluse keelena.

Uurimused VI, VII ja VIII toovad välja võrreldes teaduse ja kasutamise seosed inimeste personaalse sotsiaalse ruumi tunnetusega. Personaalse sotsiaalse ruumi all on mõistetud indiviidide mentaalseid konstruktsioone (läheduskaugus, atraktiivsus, tuttavlikkus/mõistetavus, turvalisus), mille alusel kujuneb

suhe erinevate asukohtade ja kultuuride esindajatega. Keel on personaalse sotsiaalse ruumi loomisel olulisemaid vahendeid (Lefebvre 1991). Eestis on võõrkeeled omanud eri tähendusi: kui vene keel on assotsieerunud eestlastele eeskätt Nõukogude võimu ja territooriumiga ning seda koondava „raudse eesriidega”, siis teised võõrkeeled on seondunud pigem kultuurilise vastuhaku ning raskesti ligipääsetava, kuid ihaldusväärse Lääne kultuuriga (uurimused VII ja VIII).

Tänases avatud ruumis eristuvad indiviidid võõrkeeltele ja -kultuuridele omistatavate hoiakute ja seoste poolest varasemast enam. Uurimused VII ja VIII toovad välja eri mentaalsed konstruktsioonid: võimu ja ajaloo, füüsilise kaugusega seonduvad, olmekultuuri ja kaunite kunstide kesksed – need koosnevad väga erinevatest sümbolitest, seostest, stereotüüpidest. Uurimused viitavad vajadusele lõimida keeleõpet kirjanduse, ajaloo, geograafia ja olmekultuuriga. Nimetatud teemade käsitlemine üksnes keelealastes õppematerjalides pole piisav, kuna nt ajaloo õpitu mõjutab suhtumist võõrkeeltesse (Eestis on Venemaal negatiivne ja Põhjamaadel positiivne kuvand) (uurimused VII ja VIII). Võõrkeelte õppel ja kasutamisel on seega oluline roll ühiskonna kultuurilise avatuse ja jätkusuutlikkuse kujunemisel. Keeleõpe ilma ajaloolis-kultuurilise raamistusega võib viia ksenofoobsete hoiakuteni juhul, kui indiviididel on keeleõppeks tugev instrumentaalne motivatsioon (uurimus VIII)

Vahekokkuvõte. Eesti elanike individuaalsed võõrkeeleõppe motivatsioonid ning seosed võõraste maade-keeltega on heterogeensed, mis loob mikrotasandil hea pinnase ühiskonna keelise mitmekesisuse säilimiseks ja arenemiseks. Oluline on võõrkeelte õpetamise ja kasutamise lõimimine geograafia, majanduse (olmekultuur), ajaloo jt ainetega. Eriti oluline on naabruskonnakeskse keeleruumi arendamine (Põhjamaad), aga ka keele ja ajalooliste seoste mõtestamine (vene keel).

Hoiakulisel tasandil soosivad eestlased küllaltki konservatiivset (võõr)keelepoliitikat, mis arvestaks eesti keele kaitse vajadustega suuremate nn võimu-keelte, eriti inglise keele negatiivsete mõjude eest. ELi poliitikatele ei loodeta – pigem oodatakse valitsuse jt kohalike otsustajate tegutsemist. Arvestatakse võimalusega, et inglise keele kasutamine Eestis laieneb veelgi, kuigi selle kasutamist enamuse–vähemuse omavahelise suhtluskeelena võõristatakse.

4. DISKUSSIOON JA JÄRELDUSED

4.1. Diskussioon

Hoolimata ELi keelise mitmekesisuse ideaalist (retoorikast) on keeled jäetud ELis turuseaduste meelevalda üksteisega konkureerima. Keelte instrumentaalne väärtus annab eelise suure kõnelejaskonnaga keeltele (nende õppimisele ja kasutamisele). Väiksema kõnelejaskonnaga keeled omavad vähem ressursse kui suure kõnelejaskonnaga keeled, esimeste kaitsmine ja arendamine on kulukam tegevus. EK keelepoliitiline eesmärk „emakeel pluss kaks võõrkeelt” jätab liikmesriikidele võimaluse õpitavaid võõrkeeli ise valida, mis iseenesest on positiivne; probleemiks on asjaolu, et tegelikkuses hakkavad tänase tegeliku *lingua franca* – inglise keele – järel Euroopas teise õpitava võõrkeele positsiooni pärast konkureerima teised suure kõnelejaskonnaga keeled: hispaania, prantsuse ja saksa, võib-olla ka itaalia keel. Selline poliitika võib tagada eesmärgi, kus enamik ELi kodanikest oskab oma emakeele kõrval kahte (suure kõnelejaskonnaga) keelt, kuid ei taga Euroopa keelise mitmekesisuse (väikese kõnelejaskonnaga keelte) säilimist.

Kas ühiskeele kasutamine lahendaks ELi-sisesed kommunikatsiooni-probleemid ning muudaks suhtlemise kiiremaks, paindlikumaks ning odavamaks? Milline võiks võimalik ühise suhtlemise keel olla? Ühe keele, nt inglise keele õiguslik tunnustamine liidu (ainsa) ühiskeelena või ainsa töökeelena, st sellele kõrgema staatuse omistamine, ei ole lähiaastatel tõenäoline: selles suunas ei ole ametlikke samme astunud, see oleks kardinaalne lahknemine ELi algsest põhimõttest ehk keelte võrdse tunnustamise printsiibist, muudaks ELi ühe keele kasutamise poolest sarnaseks USAga; sellega ei nõustuks mitmed liikmesriigid (nt Prantsusmaa, kelle eesmärk on prantsuse keele populariseerimine Euroopas ja maailmas). Samas on majandussurutise jätkumisel võimalik, et praktilistel põhjustel (liigne kulukus ning kõikuv kvaliteet) hakatakse tõsiselt analüüsima ning muudetakse ELi institutsioonides toimivaid suulise tõlke tagamise põhimõtteid: kasutamiseks valitakse vaid mõned vahendajakeeled.

Liidu ametliku keele staatus on eesti keelele lisanud sümboolset väärtust, muud kasu (nt eesti keele kasutusvaldkondade ja -võimaluste avarumine) ei ole sellest tõusnud. ELi suulise asjaajamise (sh tõlkesüsteemi) parema korraldamise huvides võiks Eesti analüüsida ja vajadusel modifitseerida Taani 1973. aastal esitatud ettepanekut: ELi institutsioonides võiks suulises suhtluses ametlikult tarvitada kolme keelt: inglise, prantsuse ja saksa keelt. Suuline tõlge võikski olla tagatud vaid nimetatud keeltesse. Samas peaksid inglise, saksa ning prantsuse keelt emakeelena kõnelejad ametlikes sõnavõttudes kasutama võõrkeelt: prantsuskeelsed inglise või saksa keelt jne. Ametlike keelte kirjaliku tõlkimise protseduurid võiksid samaks jääda.

ELi liikmesriikides õpetatakse ning väärtustatakse peamiselt suure kõnelejaskonnaga keeli. Edaspidi vajaks põhjalikumat uurimist küsimus, kas see ei mõjuta negatiivselt väikese kõnelejaskonna rahva silmis oma emakeele mainet.

Uurimist vajaks küsimuski, kas võõrkeelte õppimises ja nende kasutamises tajutakse kahte erinevat sisu: võõrkeeleõpe on positiivne teema, nende kasutamine Eestis – negatiivne?

Kuna EL jätab liikmesriikidele vabad käed keelelise mitmekesisuse elluviimisel, siis võiks Eesti kaaluda, kas järgida selle rakendamisel Prantsusmaa eeskuju või mingit muud strateegiat. Võimaliku alternatiivina võiks kaaluda senise konserveeriva (murde)keelepoliitika asendamist arendava poliitikaga, st aktiivsemat ja julgemat toetust piirkondlikele keelekujudele (murretele). Konservatiivsed ja konserveerivad hoiakud ning strateegiad võivad halvimal juhul viia keele hääbumiseni nagu juhtus saksa keelega USAs (Schiffman, 5681 words). Suuremat rahastamist vääriskid Lõuna-Eesti keelt ja kultuuri toetavad riiklikud programmid, samuti vajaks taas põhjalikku kaalumist piirkondlike keelekujude õiguslik tunnistamine – see tõstaks nende mainet ning võimaldaks toetuste taotlemist ka ELi struktuuridest.

Võimalik liitumine Regionaal- või vähemuskeelte Euroopa hartaga eeldab põhjalikku analüüsi.

ATSi kavandatu (kolme ja enama võõrkeele oskuse eest võimalik lisatasu) on veel põhjalikult läbi kaalumata: ei ole arvestatud asjaoluga, et kolme ning enama võõrkeele oskajad on sallivamad, tulevad eluga paremini toime, väärtustavad oma riiki, keelt ja kultuuri. Samuti ei ole tööandja koostatud ametijuhendis alati võimalik ametis vajalike keelte loetelu ning nende oskust fikseerida. Nt välisdiplomaadid peavad rotatsioonipõhimõtte tõttu mõne aasta tagant sihtkohariiki vahetades uue võõrkeele ära õppima.

Eestis õpetatakse teise võõrkeelena enamasti vene keelt. Sageli ei ole vene keele õppe tulemused kiita. Milles on põhjused? Uurimist vajaksid vene keele õpetamise meetodid. Samuti vajaks uurimist eri võõrkeelte õppimise lihtsuskeerukus eestlastele. Nt USA Välisteenistuse Instituudi teabe põhjal võib keelte omandamise kiirus erineda ligi neli korda. Paraku puuduvad meil veel uurimused, kui kerge või keeruline on eestlasel üht või teist võõrkeelt õppida. Toetuda saab USA uurimustele ning Eesti ja mitme teise Euroopa riigi keeleõpetajate kogemustele.

Võõrkeelte omandamise eri kiiruse põhjus peitub mitmes asjaolus, üks neist on keelte keerukus või lihtsus. Inglise keel on vähemalt alg- ja kesktasemel lihtsam kui mõni teine võõrkeel – selle tulemuseni on jõutud eri emakeelega õppijate jälgimise põhjal (Euroopa Nõukogu kogemus erinevate keelte suhtlusläävega ehk B1 tasemega ENi keeleoskustasemetega süsteemis). Mõne õppejõu andmetel näib eestlasele neljast võõrkeelest õppimiseks kõige lihtsam olevat inglise keel, seejärel saksa, prantsuse ning kõige keerulisem vene keel (Türk 2004).

Võõrkeele õppimise kiirus sõltub ka keeleõppe motivatsioonist – neil, kes on A-võõrkeelena õppinud inglise keelt, on pahatihti üsna keeruline motiveerida end teisi võõrkeeli õppima. Ja vastupidi – need, kes on A-võõrkeelena õppinud prantsuse või saksa keelt, läheb B-võõrkeelena inglise keele õppimine üsna lodusalt. Väidet on kinnitanud mitmed võõrkeeleõpetajad. Samuti vajavad

analüüsimist inglise keele riigieksamite tulemused: tulemusi tuleks võrrelda koolide vahel, kus see oli I või II võõrkeel.

Oluline on motivatsiooni puhul ka keelelis-ruumiline strateegia, mis põhineb ajaloolistel ja võimukonnotatsioonidel, mis rõhutab vajadust ajalooliste ruumisuhete mõtestamisel.

4.2. Järeldused

Alljärgnevalt on esitatud vastused töös püstitatud peamistele küsimustele.

I Millised võimalused annab Euroopa Liidu (EL) keelepoliitika Euroopa keelelise mitmekesisuse ning liikmesriikide kodanike mitmekeelsuse arenguks?

- ELi keelepoliitilised eesmärgid – liidu keeleline mitmekesisus ning kodanike mitmekeelsus – on kujunenud komplitseeritud ajaloolis-kultuurilise tausta ning tänaste majanduspoliitiliste vajaduste sümbioosis. ELi mitmekeelsuspoliitika eesmärgiks on keelelise mitmekesisuse säilitamine ja edendamine liikmesriikides. Sellega on EL oma identiteedi kujundamisel teadlikult vastandunud Ameerika Ühendriikidele, kus riiki ja kodanikke liitvaks elemendiks on ühine keel. Samuti on liidu eesmärgiks ELi kodanike keeleoskuse suurendamine vähemalt kahe võõrkeeleni, millega soovitakse tagada ELi kodanike liikuvus ja liidusisene suhtlemine. ELil on väga keeruline saavutada soovitud eesmärgid, kuna keelepoliitika kuulub liikmesriikide pädevusse ning ELil on kõigest võimalus võtta selles valdkonnas meetmeid liikmesriikide tegevuse toetamiseks, koordineerimiseks ja/või täiendamiseks. EL on asutanud mitmekeelsusega tegelevaid institutsioone, kuid ei ole senini loonud mitmekeelsuse edendamise meetmeid. Vaatamata paljudele määrustele ja eeskirjadele pole ELi institutsioonide ega liikmesriikide tasandil legaalselt siduvat, terviklikku keelepoliitikat. ELi püstitatud eesmärkidest on tõenäoliselt saavutatav kodanike keeleoskuse suurendamine vähemalt kahe võõrkeeleni. Euroopa keelelise mitmekesisuse (sh väikese kõnelejaskonnaga keelte, eriti vähemus- ja piirkonnakeelte) säilitamine ei ole senise poliitikaga pikemas perspektiivis tõenäoline. ELi (EK) senised meetmed (peamiselt seadusandliku dokumentatsiooni tõlkimine) rakenduvad praegu vaid ELi ametlikele keelele. ELi ametliku keele staatus rakendub liidusisises suhtluses küllalt spetsiifilistes ning piiratud valdkondades, vähemus- ja piirkonnakeelte säilitamiseks-arendamiseks pole meetmeid ette nähtud. ELi moraalne kohustus oleks senisest enam toetada ja arendada väikese kõnelejaskonnaga keeli ja nende kultuurikeskkonda (**uurimused I, II ja III**).

- ELi deklareeritud ametlike keelte võrdõiguslikkuse ning tegeliku olukorra vahel on suured vastuolud. Liidu ametliku keele staatusega ei kaasne enamikele keeltele mingeid sisulisi eeliseid, liidu ametliku keele staatuse lisab väikese kõnelejaskonnaga keeltele peamiselt sümbolset väärtust. ELi pakutav õiguslik-poliitiline raamistik ning majanduslikud võimalused liikmesriikide keelepoliitika arendamiseks on küllaltki ambivalentsed, pakuvad aktiivsetele liikmesriikidele toetusprogrammide näol võimalusi, kuid on vähesuunavad. Sellisest olukorrast võivad tõenäoliselt enam liikmesriigid, millel on keelekõnenumestuses olemas selge visioon ning eesmärgid. Liikmesriikide (sh Eesti) kodanike mitmekeelsuse arendamist mõjutab enim ELi püstitatud eesmärk saavutada kodanike keeleoskus lisaks emakeelele veel vähemalt kahes võõrkeeles. Tõenäoliselt toob see kaasa eelkõige suure kõnelejaskonnaga keelte (prantsuse, saksa, hispaania) vahelise konkurentsi tugevnemise, mis võib väikeriikide seisukohalt mõjutada pigem formaalharidussüsteemis eksisteerivate keelevalikute paranemist (sihtkeeleriikidel on huvi oma keelt ja kultuuri väljapoole „turundada“). Eesti poliitikute ja haridusjuhtide ülesandeks on sellistele projektidele koostööpartnerite leidmine, õppeasutuste-vaheliste otsekontaktide soodustamine jms. Mitmekeelsust liikmesriikide sees EL ei reguleeri, kuid pakub võimalusi seda erinevate programmide abil toetada (**uurimused I, II ja III**).

II Milline on Eesti ühiskonna keelelise mitmekesisuse ja kodanike mitmekeelsuse olukord ning poliitilis-õiguslik arenguruum?

- Eesti on ajaloo vältel olnud mitmekeelne piirkond. Võõrkeelte õppimine ja kasutamine on Eestis olnud ajalooliselt seotud kõrgema hariduse ja kõrgema staatusega. Kui mitmele ELi liikmesriigile on põhimõtte „emakeel pluss kaks võõrkeelt“ uus väljakutse, siis Eestis on olnud vähemalt kahe võõrkeele õpe aastakümnete pikkune traditsioon, aegade jooksul on õppekavades eelistatud eri võõrkeeli. Eesti haridussüsteemi keeleõppe üldised sihiseaded on ELi mitmekeelsuspoliitika eesmärgiga (emakeel pluss kaks võõrkeelt) kooskõlas. Eesti elanikkond on võõrkeelte oskuses ELi keskmisega võrreldes suhteliselt heal järjel. Riiklik õppekava annab võõrkeelte õppimiseks head valikuvõimalused, kuid tegelikkuses on paljudes koolides keeleõppe valikud juba ära määratud. Inglise keel omab võõrkeelte seas eristaatust, kuigi riiklik õppekava seda ei kajasta. Nõnda on Eestis, nagu mitmes teiseski Euroopa riigis, süvenemas tendents, kus esimese võõrkeelena õpitakse ning võõrkeele õppimise all mõistetakse valdavalt inglise keelt. Kuna inglise keele oskus on liidu kodanike põhioskusi, siis ei peeta mitmel pool ELis inglise keele oskamist enam võõrkeeleoskuseks ning eeldatakse veel mõne teise võõrkeele oskamist. Nagu eespool märgitud, peaks Eesti (võõrkeeleõppe valikute mitmekesistamiseks ning kvaliteedi taga-

miseks) senisest enam ära kasutama ELi poliitika tõttu tekkinud konkurentsi prantsuse, saksa, hispaania jt suure kõnelejaskonnaga keelte vahel ning looma tihedamad kontaktid riikidega, mis on huvitatud sihtkeele ja -kultuuri väljapoole „turundamisest” ning kohaliku keeleõppe toetamisest (**uurimused V ja IV**).

- Õigusaktid peegeldavad inimeste suhtumist mitmekeelsuse küsimustesse ehk keelekultuuri. Eesti elanike keelehoiakutes või keelekultuuris domineerib eesti keele ning suure kasutajaskonnaga võõrkeelte õppimise-oskamise väärtustamine. Seega ei ei resoneeru eestlaste keelekultuur ning seda väljendavad keelealased õigusaktid kõiges ELi keelepoliitilise ideaaliga, kus väärtustatakse ka väikese kõnelejaskonnaga keeli. Võõrkeelte kasutamises tajutakse (nii poliitikute kui ka mõne lingvisti arvates) potentsiaalset ohtu eesti keelele. See mure on omane enamikele ELi liikmesriikidele, isegi neile, kus keelepoliitikale erilist tähelepanu ei pöörata. Tuntakse muret inglise keele pealetungi pärast (**uurimused II ja IV**). Ohu tajumise märke ilmneb mitmes õigusaktis. Seda peegeldab „Keeleseaduse” (1995) järjekordne muutmine 2007. aastal. Eelnõu arutamisel Riigikogus väljendasid poliitikud muret, et eesti keel on jätkuvalt inglise ning vene keele surve all. Seetõttu lisati 2007. aastal „Keeleseadusesse” (1995) säte: „võõrkeele toetamise meetmed ei tohi kahjustada eesti keelt.” Samas ei ole astunud konkreetseid samme selles suunas, et kujundada, suunata ja mitmekesistada võõrkeeleõppe valikuid formaalharidussüsteemis, kus domineerib inglise ja vene keele õpe (**uurimus IV**).
- Murrete kaitsmine ning kasutamine ei ole Eestis olnud mitmekeelsuspoliitika täisväärtuslik osa. „Keeleseaduses” (1995) on murdeid nimetatud *eesti keele piirkondlikeks erikujudeks*. On välditud neist mõne tunnustamist piirkonnakeelena, mis annaks paremaid võimalusi taotleda toetusi ELi pakutavatest programmidest. Kuigi Euroopa Komisjon soovib parandada keeleõppes nii võõr- kui ka vähemus- ja piirkonnakeelte kasutamist ja õppimisvõimalusi, on Eestis põhirõhk langenud võõrkeelte õppele. Seda tingib peamise tegurina majanduslik ratsionalism – vähemus- ja/või regionaalkeelte ning murrete toetamine on kulukas, samas ei tõsta nende oskus sageli inimese väärtust tööjõuturul erinevalt (suure kõnelejaskonnaga) võõrkeele oskusest. Teisalt tingib seda ka proteksionistlik suhtumine eesti keelde. Ei arvestata asjaoluga, et keele piirkondlikud erikujud (murded) on kirjakeele arendamise üheks allikaks ja kohaliku identiteedi kandjaks. Erandiks on „Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010”, mis soosib murdeid ja mitmikidentiteeti, kuid see mõtteviis pole jõudnud teistesse olulistesse poliitilistesse ja juriidilistesse dokumentidesse (**uurimus II**). Konservatiivsed ja konserveerivad hoiakud ning strateegiad võivad halvimal juhul viia (eesti) keele hääbumiseni nagu juhtus saksa keelega USAs.

III Millised sotsiokultuurilised tegurid mõjutavad indiviidide keeleõpet tänases Eestis?

- Formaalharidussüsteemis õpitakse võõrkeeli kohustuslikus korras ning vähemalt esialgu domineerivad õppes välised ning instrumentaalsed motiivid. Indiviidide mitmekeelsuse saavutamisel on oluline ning tihti tulemuslikum isiklikul initsiatiivil põhinev keeleõpe. Eestis on küllatki pikk ise- ja koduõppe traditsioon, mis kohati puudutab ka võõrkeelte õpet, näiteks Nõukogude ajal, mil keelehuvi sai realiseeruda peamiselt kirjanduse lugemise ja raadiokuulamise kaudu. Tuginedes teoreetilistele keeleõppemotivatsioonide jaotustele *integratiivseks* ja *instrumentaalseks* ning *sisemiseks* ja *väliseks*, esitasin empiiriliste andmete tõlgenduseks hübriidse skeemi, mis toob välja neli motivatsioonitüüpi: sisemine ja integratiivne, sisemine ja instrumentaalne, väline ja integratiivne ning väline ja instrumentaalne. Empiiriline analüüs näitas võõrkeeleõppe motivatsioonide paljusust ning avas uusi seoseid motivatsioonitüübi ja ümbritseva sotsiaalse ruumi tajumise vahel (nt Põhjamaade ruumi konstrueerimine, jaapani keele õppimine kui protest lääne kultuuriruumi vastu). Lisaks varasematele tulemustele (isiklike kontaktide olulisus keeleõppe tulemuslikkust toetava faktorina instrumentaalse keeleõppe-motivatsiooni korral) tõid uuringud välja, et sihtkeelega seonduva sotsiaalse ruumi positiivne tajumine toetab instrumentaalsetel motiividel toimuvat keeleõpet. Samuti selgus, et kollektiivne positiivne ruumiline kogemus (sõprade eeskuju, töökaaslaste surve, võrgustiku säilitamine) võib toetada individuaalset motivatsiooni (**uurimused VII ja VIII**).
- Sotsiaalse ruumi tunnetus mõjutab keeleõppe motivatsiooni ja vastupidi. Näiteks Nõukogude ajal meedias toodetud nn Nõukogude rahva ühise keele – vene keele – diskursus esineb tänapäevalgi individuaalses ruumilises tajus. Avatud ruumilise taju kujunemist võivad pärssida ühekülgsed keelelis-kultuurilised kontaktid (nt meediahuvi ilma vahetute kontaktideta), mistõttu ruum võib muutuda (poliitilise, kultuurilise, loodusliku vms) ohu allikaks. Seega on võõrkeelte õpe oluline ka kultuurilise avatuse (ja selle eelduseks oleva turvatunde) loomisel. Kehtib ka vastupidine seos: keeleõpe ilma kultuuri tutvustamiseta (ning selle mõtestamiseta) ei ole tulemuslik. Seega on oluline siduda võõrkeelteõppe korralduses keeleõpe teiste ainetega, eeskätt kultuuri, ajaloo, kunsti ja geograafiaga, aga ka n-õ uute valikainetega nagu meediaõpetus ning osalt ka majandusõpe, kuna keeleõpet toetavad ka nn tarbijalikud konnotatsioonid vastava sotsiaalse ruumiga. Võõrkeelte oskus ja kasutamine on seotud indiviidide personaalse sotsiaalse ruumi, geokultuurilise mobiilsusega ning vastupidi. Uuringust tulenevad praktilised soovituselised Eesti keelepoliitika jaoks – väiksema kõnelejaskonnaga keeli võiks populariseerida interneti abil. Samuti tuleks arendada soome ja rootsi keele õpet, kuna selleks on olemas positiivne kogemus

ja integratiivne motivatsioon seoses Põhjamaade ruumiga (**uurimused VI, VII ja VIII**).

4.3. Soovitused

- Euroopa Liidu tasandil tuleks Eestil otsida liikmesriikide seast toetajaid ning esitada ettepanek liidu ametlike keelte kasutamispõhimõtete täpsustamiseks. Mitmekeelsuse säilimise ning arendamise huvides ei tohiks Eesti toetada ainult ühe ühiskeele (inglise, esperanto vm) kasutamise ideed. ELi õigusaktide jm olulise teabe kirjalikku tõlkimist liidu kõikidesse ametlikes keeltesse tuleks jätkata, kuid ümberkorraldamist vajaks suulise tõlke süsteem. Ametlike töökeeltena võiks kasutada ainult kolme keelt (inglise, prantsuse ja saksa keel), suuline tõlkimine toimukski ainult neisse keeltesse, kuid seda tingimusel, et nimetatud keeli emakeelena/esimese keelena kõnelevad isikud ei kasuta ametlikus suulises suhtluses oma emakeelt.
- Riigi tasandil on otstarbekas koostada hiljemalt 2017. aastaks Eesti keelestrateegia, milles on lõimitud nii eesti keele arendamise strateegia kui ka võõrkeelte strateegia, mis näeb ette ressursid ja tegevused tulevikus nii eesti keele kui ka Eesti ühiskonna keelelise mitmekesisuse ja kodanike mitmekeelsuse arendamiseks.
- Keelelise mitmekesisuse säilitamiseks tuleb senine konserveeriv murdekeelepoliitika asendada arendava poliitikaga: murded (piirkonnakeeled) vajavad aktiivsemat toetust. Mõned murded vajavad õigusliku tunnustamist regionaalkeelena, selleks on vaja taasalgatada avalikkuses diskussioon ning teemat selgitada. Samuti vajavad teemakohased programmid suuremat rahastamist.
- Kodanike mitmekeelsuse arendamiseks tuleb õppeasutuste võõrkeeleõppe valikuid mitmekesistada ning tagada keeleõppe kvaliteet. Uute õppekavade rakendamine põhikoolis ja gümnaasiumis eeldab (keele)õpetajate laiendatavustlikku täiendkoolitamist (teemadeks Euroopa keeleõppe raamdokumendi ja Euroopa keelemapi põhimõtted ning lõimitud aine ja keeleõpe). Väga oluline on teavitada avalikkust (lastevanemaid, õppeasutisi) asjaolust, et võõrkeelte õppes võib tulemus sõltuda liidetavate järjekorrast. Inglise keele oskus on tänapäeval hädavajalik, tegemist on ühe põhioskusega, kuid inglise keel ei pea olema esimene õpitav võõrkeel. Kuna keskkond soodustab selle õppimist ja kasutamist, siis jõuab inglise keeles heade tulemusteni seda teise või kolmanda võõrkeelena õppides. Vajalik on aktiivselt ning atraktiivselt populariseerida erinevate võõrkeelte elukestvat õpet erinevates vormides ning väärtustada riigis senisest enam mitmekeelsust. Selleks tuleks kavandada senisest rohkem ressursse ning väärtustada isikute mitme võõrkeele oskust avalikus sektoris. Vajalikud on mitmed keeleõppeteemalised uurin-

gud: võõrkeelte omandamise keerukus või lihtsus eesti keele seisukohalt; eesti formaalharidussüsteemis õpetatavate võõrkeelte õpetamise metoodika ja õpetamise stiil ning tulemuslikkus.

KIRJANDUS

- Andmed 2005 = *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. 2005 Edition. Eurydice: Brussels.
- Ariste, Paul (1981). *Keelekontaktid*. Emakeele Seltsi toimetised. Tallinn: Valgus.
- ATS 1995 = *Avaliku teenistuse seadus*,
<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13276914>, vaadatud mai 2010.
- Baker, C. (2001). Review of Tove Skutnabb-Kangas 'Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?' *Journal of Sociolinguistics*, 5 (2), May 2001, 279–283.
- Beebe, L. M. and Giles H. (1984). Speech accommodation theories: A discussion in terms of second-language acquisition. *International Journal of the Sociology of Language*, 46, 5–32.
- Byram, M. & Fleming, M. (Ed) (1998). *Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caviedes, Alexander (2003). The role of language in nation-building within the European Union. *Dialectical Anthropology* 27, 3–4, 249–268.
- Christiansen Vanting, Pia (2006). Language policy in the European Union. European/ English/ Elite/ Equal/ Esperanto Union? *Language Problems & Language Planning* 30, 1, 21–44.
- Clyne, M., Rossi Hunt, C. and Isaakidis, T. (2004). Learning a community language as a third language. *The International Journal of Multilingualism* 1(1), 33–52.
- Cook, V. (Ed) (2002). Portraits of the L2 User. Clevedon: Multilingual matters. European Day of languages (26.9.01.). Press Centre.
- Crookes, Graham & Schmidt, Richard (1991). Motivation: reopening the research agenda. *Language Learning* 41, 469–512.
- Crystal, D. (2000). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cwik, Michael (2006). Linguistic diversity versus efficiency in communication? Do the EU institutions need, at least, two different language policies – one for internal, professional communication and one for official communication with the public?. In *Language, diversity and integration in the enlarged EU: challenges and opportunities*. *International interdisciplinary conference. Abstracts*. J. Ruzaitė (Ed). Vilnius: Vytautas Magnus University, 22–24.
- Dulitšenko, Aleksandr (2004). „Nil mortalibus arduum est!” ehk kui palju keeli suudab inimene ära õppida? *Maailmakeele otsinguil ehk interlingvistika kõigile*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 25–36.
- Edwards, John (1985). *Language, Society and Identity*. Oxford.
- Ellis, R. (1997). Second language Acquisition. G. H. Widdowson (Ed). *Oxford Introduction to Language Study*. Oxford University Press.
- Eesti keele arendamise strateegia (EKAS) 2004–2010. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti Keelenõukogu 2004, <http://ekn.hm.ee/keelestrateegia>, vaadatud mai 2010.
- Eesti rahvaste raamat (1999). Rahvusvahemused, -rühmad ja -killud. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Eesti raport 2008 = *Eesti keelehariduspoliitika ülevaade. Eesti raport*. Koostanud: Made Kirts, Birute Klaas, Irene Käosaar, Kristi Mere, Järvi Lipasti, Hele Pärn, Maie Soll, Anastassia Zabrodskaja, Tõnu Tender (komisjoni esimees), Ülle Türk,

- Jüri Valge, Silvi Vare; retsensendid: Martin Ehala, Urmas Sutrop; keeleteoimetaja: Kersti Kaldma. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, <http://www.hm.ee/index.php?044904>, vaadatud mai 2010.
- Eesti Vabariigi põhiseadus (1992), <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12846827>, vaadatud mai 2010.
- Eesti tööjõu-uuring 2009. Isikuküsitlus. Osa K. Taustandmed, <http://www.stat.ee/public/files/aruandevormid/2009/407011376.pdf>, vaadatud mai 2010.
- Eesti võõrkeelestrateegia 2009–2015. Haridus- ja teadusministri käskkiri 13. märts 2009 nr 186. Lisa 1, <http://www.hm.ee/index.php?03238>, vaadatud mai 2010.
- Ehala, Martin; Niglas, Katrin (2004). Eesti koolinoorte keelehoiakud. *Akadeemia* 10 (187), 2115–2142.
- EK tegevuskava 2003 = *EK teatis KOM(2003) 449 lõplik versioon. „Keeleõppe ja keelelise mitmekesisuse edendamise: tegevuskava aastateks 2004–2006”* = An Action Plan (2003) *Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004–2006*. COM(2003) 449 final, Brussels, 25.07.2003. Online version: http://ec.europa.eu/education/doc/official/keydoc/actlang/act_lang_en.pdf, accessed May, 2010.
- EK raamstrateegia 2005 = *EK teatis KOM(2005) 596 lõplik. Komisjoni Teatis Nõukogule, Parlamendile, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele „Uus mitmekeelsuse raamstrateegia”* = *A New Framework Strategy for Multilingualism*. Brussels, 22.11.2005. COM(2005) 596 final. Commission of the European Communities. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions. Online version: http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/com596_en.pdf, accessed May, 2010.
- EKAS 2004 = *Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010*. Tartu: Eesti Keele-nõukogu, <http://ekn.hm.ee/keelestrateegia>, vaadatud mai 2010.
- EKASe elluviimine, 2006 = *Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010 elluviimine 2004–2006*. Tartu.
- EKSS 2009 = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu 2., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2. kd.
- Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross (2007). *Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Estonica 2010 = *Estonica*. Esseistlik teabekogu Eestist. Väljaandja: Eesti Instituut. <http://www.estonica.org/est/teema.html?kateg=8>, vaadatud mai 2010.
- Eurobaromeeter 2006 = *Europeans and their Languages*. Fieldwork: November – December 2005. Publication: February 2006. Special EUROBAROMETER 243/Wave 64.3. http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc631_en.pdf, accessed May, 2010.
- Euroopa keeleoskusuuring 2011, http://www.ekk.edu.ee/vvfiles/1/euroopa_keeleoskusuuring.pdf, vaadatud mai 2010.
- Europass = Euroopa Parlamendi ja Nõukogu otsus nr 2241/2004/EÜ, 15.12.2004, kvalifikatsioonide ja pädevuste läbipaistvuse ühtse raamistiku kohta (Europass), Euroopa Liidu Teataja, 31.12.2004, http://europass.cedefop.europa.eu/img/dynamic/c1399/type.FileContent.file/EuropassDecision_et_EE.PDF, vaadatud mai 2010.
- Gardner, Robert C. (1985). *Social psychology and language learning: the role of attitudes and motivation*. London: Edward Arnold.

- Gardner, R. C. & Lambert W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, MA: Newbury House.
- Guilherme, Manuela (2007). English as a global language and education for cosmopolitan citizenship. *Language & Intercultural Communication* 7 (1), 72–90.
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse määrus nr 13, 28.01.2010, lisa 2 (ainevaldkond „Võõrkeeled“), <http://www.hot.ee/koolkr/se175.htm>, vaadatud mai 2010.
- Harta 1992 = Regionaal- või vähemuskeelte Euroopa harta, http://www.estblul.ee/FILES/Seadused/Charterexpl_et.pdf, vaadatud mai 2010.
- Hennoste, Tiit (2000). Allkeeled. *Eesti keele allkeeled*. Toimetaja Tiit Hennoste. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16, 9–56.
- Hirschler, J. A. (1994). Preschool Children's Help to Second Language Learners. *The Journal of Educational Issues of Language Minority Students*, 14. The Bilingual Education Teacher Preparation Program: Boise, ID.
- Hogan-Brun, Gabrielle; Ozolins, Uldis; Ramoniene, Meilute; Rannut, Mart (2009). *Language Politics and Practices in the Baltic States*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kama, Kaido (2004). Võrokeisi hindätiidmine ja Eesti keelepoliitiga. *Kiil' ja hindätiidmine. Keel ja identiteet. Võro Instituudi Toimõndusõq* 16. Võro, 217–222, 246.
- Karjahärm, Toomas ja Sirk, Väino (1997). *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Keeleoskuse näitaja 2005 = EK teatis KOM (2005) 356 lõplik „Euroopa keeleoskuse näitaja“, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: the European indicator of language competence COM(2005) 356 final*. Online version: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0356en01.pdf, accessed May, 2010.
- Keeleseadus 1995 = Keeleseadus, vastu võetud 21.02.1995. a seadusega (RT I 1995, 23, 334), jõustunud 1.04.1995, <http://ekn.hm.ee/seadused/keeleseadus>, vaadatud mai 2010.
- Kerge, Krista (2000). Kirjakeel ja igapäevakeel. *Eesti keele allkeeled*. Toimetaja Tiit Hennoste. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16, 75–110.
- Key Data 2008 = *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. 2008 Edition, Eurydice & Eurostat, 69–71.
- Kim, Y. Y. (1988). *Communication and Cross-Cultural Adaption: An Integrative Theory*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters.
- Kirss, Laura; Vihalemm, Triin (2008). RIP 2008–2013 lõpparuanne: haridus. Lauristin, Marju; Vihalemm, Triin (Toim.). *RIP 2008–2013 vajadus- ja teostatavusuringute lõpparuanne*. Tallinn: Integratsiooni Sihtasutus, 40–79.
- Komisjon 2007 = Commission of the European Communities 2007. Final Report. High Level Group on Multilingualism. ISBN 978-92-79-06902-4, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Online version: http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multireport_en.pdf, accessed May, 2010.
- Koreinik, Kadri (ilmumas). Language ideologies and identity-building in the public discourse of South Estonian. Riho Grünthal, Magdolna Kovács, Irja Seurujärvi-Kari (Eds). *Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities*. Helsinki: Suomalais-Ugrilaisen Seura.
- Koreinik, Kadri (2007). *Võro. The Võro language in education in Estonia*. Ljouwert/ Leeuwarden: Mercator European Research Centre on Multilingualism.

- Koreinik, K., Pajusalu, K. (2007). Language naming practices and linguistic identity in South-Eastern Estonia. Hasselblatt, C.; Blokland, R. (Eds). *Language and Identity in the Finno-Ugric World*, Maastricht: Shaker, 192–204.
- Korts, K.; Vihalemm, T. (2008). Rahvustevahelised suhted, kontaktid ja meie-tunne. Vetik, R. (Toim.). *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008*. Integratsiooni Sihtasutus ja Rahvastikuminiistri Büroo, 107–116.
- Krashen, Stephen (1982). *Principles and practices of second language acquisition*. New York: Pergamon.
- Krauss, M. (1992). The world's languages in crisis. *Language* 68 (1), 4–10.
- Kõrgetasemeline mitmekeelsuse töörühm (2007). Lõpparuanne. Lühiversioon. http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multishort_et.pdf, vaadatud mai 2010.
- Laitin, David Dennis (1992). *Language repertoires and state construction in Africa*. Cambridge University Press.
- Languages mean Business. Companies work better with Languages. Recommendations from the Business Forum for Multilingualism established by the European Commission (2007). Online version: <http://www.rln-london.com/pdf/LanguageMeanBusinessReport.pdf>, accessed May, 2010.
- Lefebvre, Henri (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lehmann, Christian (2006). On the value of a language. *European Review* 14 (2), 151–166.
- Lenaerts, Gilberte (2001). A failure to comply with the EU language policy: a study of the Council archives. *Multilingua* 20, 3, 221–244.
- Lissaboni leping. Euroopa Liidu Teataja, 17. dets 2007, 2007/C 306/01, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:ET:HTML>, vaadatud mai 2010.
- Lõhmus, Maarja (1999). Toimetamine: kas looming või tsensuur? Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lönnroth, Karl-Johan (2008). *Monikielisyys Euroopa unionissa – kallista utopiaa vai toimivaa käytäntöä? Mitmekeelsus Euroopa Liidus – kallis utopia või elujõuline praktika?* 13.05.2008 Tartus Sunrise-seminaril peetud ettekanne. Online version: http://www.tkk.utu.fi/alueosasto/kv/sunrise/Sunriseseминаari_Tartossa_13052008-1.pdf, accessed May, 2010.
- Maffi, L. (2001). *On Biocultural Diversity. Linking Language, Knowledge and the Environment*. Washington, D.C.: The Smithsonian Institution Press.
- Méndez, García, María; María Luisa Pérez Cañado (2005). Language and power: raising awareness of the role of language in multicultural teams. *Language & Intercultural Communication* 5, 1, 86–104.
- Miles, M. B. and A. M. Huberman (1994). *Qualitative Data Analysis*; 2nd edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mina. Maailm. Meedia (2004) = Vihalemm, Triin; Masso Anu ja Peeter Vihalemm (2004). Eesti kujunev keeleruum [Forming language space in Estonia]. *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest [Estonian lifeworld in the beginning of 21st century: overview of the results of the research Me, the Media and the World.]* Veronika Kalmus, Marju Lauristin, Pille Pruulmann-Vengerfeldt (eds.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus [Tartu University Press], 57–73.
- Nabhan G. P. (2001). Cultural Perceptions of Ecological Interactions: An “Endangered People’s” Contribution to the Conservation of Biological and Linguistic. In Maffi, L. (Ed). *On Biocultural Diversity. Linking Language, Knowledge and the Environment*. Washington & London: Smithsonian Institution Press, 145–156.

- Oakes, Leigh (2002). Multilingualism in Europe: an effective French identity strategy? *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 23, 5, 371–387.
- Oller, J.W.; Hudson, A. & Liu P.F. (1977). Attitudes and attained proficiency in ESL: a sociolinguistic study of native speakers of Chinese in the United States. *Language Learning* 27, 1–27.
- Orlandi, Lapo (2006). Rethinking linguistic policies: from linguistic colonisation to linguistic federalism. In *Language, diversity and integration in the enlarged EU: challenges and opportunities. International interdisciplinary conference. Abstracts*. J. Ruzaitė (Ed). Vilnius: Vytautas Magnus University, 50–51.
- Oksaar, Els (1998). Mitmekeelsus, mitmekultuurilisus ja kultuuridevaheline suhtlemine. *Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*. Tartu, 69–80.
- Phillipson, Robert (2003). *English-only Europe? Challenging language policy*. London: Routledge.
- Plank, P. H. (1978). The assimilation and non-assimilation of European linguistic minorities. In: J. A. Fishmann (ed) *Advances in the Study of Societal Multilingualism*. Hague: Mouton Publishers, 423–458.
- Pool, Jonathan (1996). Optimal language regimes for the European Union. *International Journal of the Sociology of Language* 121, 159–179.
- Posey, D. (Ed) (1999). *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity. A Complementary Contribution to the Global Biodiversity Assessment*. London: Intermediate Technology Publications, for and on behalf of the United Nations Environmental Programme.
- Protokoll 263 = Riigikogu kultuurikomisjoni istungi protokoll nr 263, 2. Päevakorrapunkt (Vabariigi Valitsuse ning Isamaaliidu fraktsiooni ja Res Publica fraktsiooni algatatud keeleseaduse muutmise seaduse eelnõu (1077 SE ja 902 SE) teise lugemise teksti, muudatusettepanekute loetelu ja seletuskirja ülevaatamine, 5. veebruaril 2007, <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=070430019&login>, vaadatud aprill 2010.
- Pusztay, János (2007). Keel, oskused, suveräänsus. *Sirp*, 23.03.2007, http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=1548:keel-oskused-suver-nsus&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3152, vaadatud mai 2010.
- Põhikooli riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse määrus nr 14, 28.01.2010, lisa 2 (ainevaldkond „Võõrkeeled“), <http://www.hot.ee/koolkr/se180.htm>, vaadatud mai 2010.
- Põldvere, Martina (2003). *Saksa keele õppe eesmärgiseade ja sisu areng Eesti üldhariduskoolides 1919–2002*. Avita.
- Raag, Raimo (2008). Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.
- Raamdokument 2007 = *Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, <http://www.hm.ee/index.php?044980>, vaadatud mai 2010.
- Rahvastiku koostis 1934 = *Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1. III 1934 rahvaloenduse andmed. Vihik II*. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo 1935.
- Rank, Sirje (2008). Euroopa Liit loobub kõvera kurgi keelust. *Äripäev* 17.06.2008, <http://www.ap3.ee/Default2.aspx?ArticleID=a1dc45d0-dc50-4d5d-8ad2-9c9e589e1627#continue>, vaadatud mai 2010.
- Rannap, Heino (2002). Eesti kooli ja pedagoogika kronoloogia. Tallinn.
- Rannut, M. (2002). Eesti keel maailma keelte hulgas. *Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit*. Tallinn: Tallinna Teadlaste Maja, 57–72.

- Rannut, Mart; Rannut, Ülle ja Anna Verschik (2003). *Keel, võim, ühiskond*. [Language, power, society.] Tallinn: TPU Press.
- Rannut, Ü. (2003). *Muukeelsete õpilaste integreerimine eesti koolis. Õpik kõrgkoolile ning muukeelsete õpilastega töötavale aine- ja klassiõpetajale*. Tallinn: TPÜ kirjastus.
- Rannut, Ülle (2005). Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis. Analüütiline ülevaade. *Humanitaarteaduste Dissertatsioonid. Tallinn University Dissertations on Humanities, 14*. Tallinn: TLÜ kirjastus, <http://www.tlulib.ee/files/arts/96/rannu15e979dd112c31530efa98177853d365.pdf>, vaadatud mai 2010.
- Raudsepp, Anu (2008). Eesti hariduspoliitika Nõukogude ajal (1944–1991). Koost. Mare Oja, *Eesti Vabariik 90. Konverentsi kogumik*, Pärnu 27.–28. august 2008: Haridus- ja Teadusministeerium, 68–72.
- RÕK 2002 = *Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava*. (Vastu võetud Vabariigi Valitsuse 25. 01. 2002. a määrusega nr 56) Riigi Teataja I osa, nr 20, 22. veebruar, <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12888846>, vaadatud mai 2010.
- Schiffman, Harold (?). *5681 words (without discussion questions). Language Policy and Linguistic Culture*, <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/public/finalmarch.pdf>, accessed May, 2010.
- Schiffman, H. F. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. Routledge, London.
- Schumann, J. (1978). *The Pidginization Process: A Model for Second Language Acquisition*. Rowley, MA: Newbury House.
- Sirp, Keele Infoleht 25.09.2009 = Aili Künstler. Vastab Tõnu Tender, http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=9430:vastab-tonu-tender&catid=11:varia&Itemid=16&issue=, vaadatud mai 2010.
- Skuttnabb-Kangas, T. (2002). *Why should linguistic diversity be maintained and supported in Europe? Some arguments*. Language Policy Division, Council of Europe, Strasbourg. Online versioon: <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Skuttnabb-KangasEN.pdf>, accessed May, 2010.
- Spolsky, Bernard (1969). Attitudinal aspects of second language learning. *Language Learning* 19, 271–283.
- Statistika andmebaas: Rahvaloendus 2000. Rahvus. Emakeel. Võõrkeelte oskus, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/15Rahvus_Emakeel_Veerkeelte_oskus/15Rahvus_Emakeel_Veerkeelte_oskus.asp, vaadatud mai 2010.
- Stenogramm 21.09.2006 = *Riigikogu X koosseisu VIII istungjärgu stenogramm*, Keeleseaduse muutmise seaduse eelnõu (902 SE) esimene lugemine, 21. september 2006, <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2006/09/t06092102-03.html>, vaadatud mai 2010.
- Tender, Tõnu (2005). Millist võõrkeelt õppida esimesena? *Eesti Päevaleht* 03.03.2005.
- Tender, Tõnu (2008). Mõnda 1934. ja 1995. aasta keeleseadusest: ühist ja erinevat. *Õiguskeel*, 154–159, <http://www.just.ee/39014>, vaadatud mai 2010.
- Tender, Tõnu (2009). Mõnda Eesti keelepoliitikast: vähemus- ja regionaalkeeltest. *Vene põlisvähemus Eestis ja Euroopas*. Tartu-Kolkja, 2.–3.X.2008. Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit, 13–23.
- Tomusk, Ilmar (2001). Keeleseaduse muutmise ja täiendamise lugu. *Õiguskeel* 5.
- Tomusk, Ilmar (2002). Riigikeele oskuse nõudest rahvaesindajaile ja selle kaotamisest. *Keel ja poliitika. Artikleid ja ettekandeid aastaist 1996–2003*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 102–127.

- Tõnisson, Jaan (1929). Inglise keel esimeseks võõrkeeleks meie koolides. *Postimees* 47, 17.02.1929.
- Tõnisson, Jaan (1929). Kas saksa keel esimeseks võõrkeeleks meie koolidesse!? *Postimees* 46, 16.02.1929.
- Türk, Ülle (2004). Võõrkeel on suhtlemiseks. – *Haridus* 11, 14–16.
- Valdade rahvastik 1934 = *Valdade rahvastik. I. III 1934 rahvaloenduse andmed. Vihik I*. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo 1934.
- Valge, Jüri (2007). Eesti keel rahvusvahelistumise ja murdeliikumise elavnemise tingimustes. *Emakeel ja teised keeled V. Tartu Ülikooli Eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised* 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 287–295.
- van Els, Theo (2005). Multilingualism in the European Union. *International Journal of Applied Linguistics* 15, 3, 263–281.
- Van Lier, Leo (1996). *Interaction in the language curriculum. Awareness, autonomy and authenticity*. New York: Sage.
- Vare, Silvi (1999). Eesti hariduse keelepoliitika. *Eesti rahvaste raamat*. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 72–89.
- Vihalemm, Triin (1999). Formation of Collective Identity among Russophone Population of Estonia. *Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis*, 2, Tartu: Tartu University Press.
- Vihalemm, Triin (2001). Eesti-vene argivestluse kultuuritaust. Aarelaid, Aili (Toim.). *Kultuuride dialoog*. Tallinn: TPÜ, 80–93.
- Vihalemm, Triin (2002). Usage of Language as a Source of Societal Trust. Lauristin, Marju; Heidmets, Mati (Eds.). *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, 199–218.
- Vihalemm, Triin (2008). Keeleoskus ja hoiakud. Vetik, R. (Toim.). *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008*. Integratsiooni Sihtasutus ja Rahvastikuminiistri Büroo, 71–80.
- Vihalemm, Triin ja Masso, Anu (2005). *Võõrkeelte oskus ja kasutamine, seos sotsiaalse integratsiooni ja mobiilsusega Eesti ühiskonnas 2002–2003. Kvantitatiivne analüüs küsitluse „Mina. Maailm. Meedia.” baasil*. Tartu: TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=5744>, vaadatud mai 2010.
- Wawra, Daniela (2006). United in diversity: British and German minority language policies in the context of a European language policy. *Language & Intercultural Communication* 6 (3–4), 219–233.
- Williams, K. (2004). Modern foreign languages. In J. White (Ed). *Rethinking the School Curriculum: values, aims and purposes*. London: Routledge/Falmer.
- Wong-Fillmore, L. (1985). Learning a second language: Chinese children in the American classroom. In J. Alatis, J. Staczek (Eds). *Perspectives on bilingual education*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Wong-Fillmore, L. (1991). Second-language learning in children: A model of language learning in social context. In E. Bialystock (Ed). *Language Processing in Bilingual Children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Sue (1999). A community that can communicate? The linguistic factor in European integration. In *Whose Europe? The turn towards democracy*, 79–103. D. Smith and S. Wright (Eds). Oxford: Blackwell Publishers.
- ÕS 2006 = *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Yves, Peter (2004). *Managing or celebrating linguistic diversity in the E.U.?* Online version: http://www.iee.umontreal.ca/publicationsfr_fichiers/COLLOQUE-2004/IvesIESfinal.pdf, accessed May, 2010.

SUMMARY

Multilingualism in Estonia as seen from the point of view of the European Union ideal of multilingualism

‘Linguistic diversity’ and ‘multilingualism’ are important terms. According to one hypothesis, linguo-cultural diversity is as necessary for the survival of our planet as natural diversity, since the two are causally linked: linguo-cultural diversity can enhance natural diversity, and vice versa (Maffi 2001, Posey 1999, Skuttnabb-Kangas 2002). It has been claimed that the reason for the success of *Homo sapiens* on Earth has been our ability to adapt – to changes in atmosphere as well as to linguo-cultural differences (Baker 2001; Skuttnabb-Kangas 2002). The strongest and most indelible ecosystems are those which are diverse and unique, since diversity favours an ability to adapt (Baker 2001; Skuttnabb-Kangas 2002). As such, linguo-cultural diversity could also favour the ability of society to adapt and its sustainability within an open cultural space, and maintain the connection with historical legacy. Languages, throughout history, have become vast stores of knowledge, hoarding popular wisdom (place names, the names of medicinal plants et al). Different languages have different ways of looking at the world (Nabhan 2001, Skuttnabb-Kangas 2002, Rannut 2002). However, multilingualism also serves a use at the level of the individual, particularly in today’s information society. Languages make it possible for people to attain new and unique knowledge. Multilingualism has a beneficial effect on personal development (Byram & Fleming 1998, Cook 2002, Clyne et al 2004, Williams 2004), favours and promotes creativity and forms a basis for innovation. Multilingual people are alleged to think more originally than those who speak only one language, to be more innovative, to generate more new knowledge, etc. (Skuttnabb-Kangas 2002). In this sense, linguistic diversity and the multilingualism of individuals are of benefit not only to them personally but also to society as a whole.

This doctoral thesis is designed to outline the political and socio-cultural preconditions and possibilities for the development of multilingualism in Estonia as seen from the point of view of the European Union’s ideal of multilingualism and its relevant policies. Its objectives are divided between three main issues, which are in turn sub-divided into related issues. The thesis comprises eight analytical or essay-style articles divided between the three parts by topic.

The first group of articles (Studies **I** and **III**, and partially also **II**) look at multilingualism and linguistic diversity as a value within the policies of the European Union (EU). These studies critically assess the EU’s multilingualism policy: objectives, activities and documents related to multilingualism: for example, the weight they bear on Member States and the legal and political space they create; how multilingual administration (both internal and external) is organised within EU institutions such as the European Commission (EC);

what opportunities the status of an official EU language gives citizens of Member States; and what linguistic policy visions the EU has established and what the options available to it actually are, including its competence in implementing them.

The second group of articles (Studies **II**, **IV** and **V**) look at the multilingualism policy of Estonia as a Member State of the EU on the basis of the linguistic diversity and multilingualism values of the union. The attitude of Estonian citizens to foreign languages (i.e. multilingualism) is analysed to this end (Study **IV**). Also examined is whether Estonia's existing formal education system promotes multilingualism among its students (Study **V**), and the conditions for the development in the country of regional languages – a key component of linguistic diversity – are critically analysed (in a comparison with France) (Study **II**).

Whereas the first two groups of articles focus on the structural factors in the development of multilingualism, the third group of articles (Studies **VI**, **VII** and **VIII**) analyse foreign language-related practices and people's attitudes at the individual level. People's motivation to learn foreign languages is analysed as well as the connections between this and their perceived social space (the opening up of Estonia's geopolitical and cultural space, the movement of its citizens, the space constructed by the media and so on).

This summary sets out the questions forming the basis for the thesis.

I What opportunities does the language policy of the European Union (EU) provide for the development of linguistic diversity in Europe and of multilingualism among the citizens of its Member States?

- The objectives of the EU's language policy – the linguistic diversity of the union and multilingualism among its citizens – have developed as a symbiotic relationship between the complex historical and cultural background of the union and its current economic policy needs. The EU's multilingualism policy aims to preserve and promote linguistic diversity in Member States. As such, in shaping its own identity the EU stands in clear contrast to the United States of America, where the binding element between the nation and its citizens is one language. Another of the EU's objectives is to improve the language skills of its citizens so that everybody speaks at least two foreign languages, which is designed to guarantee the free movement of people and communication within the union. It is very difficult to achieve these objectives in the EU, since language policy falls within the competence of Member States and the union is only able to take measures in this area to support, coordinate and/or enhance the activities of Member States. The EU has set up institutions to deal with multilingualism, but to date has not developed measures for its promotion. Despite numerous rules and regulations, there is no legally binding, inclusive language policy at the level of either EU institutions or Member States. Of the

objectives set by the EU, the one most likely to be achieved is improving the language skills of its citizens so that they all speak at least two foreign languages. Preservation of the linguistic diversity of Europe (including languages spoken by small numbers of people, particularly minority and regional languages) is unlikely to be achieved in the longer term with the current policy. The measures developed by the EU (EC) to date (primarily the translation of legislative documentation) are only being applied to official EU languages at present. The status of an official EU language applies within internal communication to rather specific and limited areas; no measures have been introduced for the preservation and development of minority and regional languages. It is the moral obligation of the EU to provide greater support for and more keenly develop languages spoken by smaller numbers of people and their cultural environments (**Studies I, II and III**).

- There are major contradictions between the equality of official languages as declared by the EU and the actual situation within the union. The status of official language within the union does not bring any particular advantages to the majority of languages, and is primarily of symbolic value to languages spoken by smaller numbers of people. The legal and political framework provided by the EU and the economic possibilities for the development of the language policies of its Member States are rather ambivalent, offering opportunities in the form of support programmes for more active Member States but little guidance. Arguably gaining most from such a situation are those Member States who have a clear vision and clear goals when it comes to language issues. The greatest influence on the development of multilingualism among citizens of Member States (including Estonia) is wielded by the EU's objective of having all of its citizens speak two languages in addition to their native languages. This is likely to lead to fiercer competition between languages with large numbers of speakers (German, French and Spanish), which from the point of view of small countries may bring about an improvement in the selection of languages offered within the formal education system (since target language countries have a vested interest in 'marketing' their languages and cultures beyond their own borders). It is the task of Estonia's politicians and education leaders to find partners for such projects, promote direct contact between teaching institutions and so on. The EU does not regulate multilingualism within its Member States, but offers ways of supporting it through a variety of programmes (**Studies I, II and III**).

II What is the situation of linguistic diversity in Estonia and of the multilingualism of its citizens and what room is there for political and legal development?

- Estonia has been a multilingual region throughout its history. Learning and using foreign languages has long been associated with higher education and higher status in the country. While the principle of ‘native language + two foreign languages’ represents a new challenge for a number of EU Member States, studying at least two foreign languages is a decades-old tradition in Estonia, and over time curricula have favoured different languages.

The overall objectives of language learning in the Estonian education system conform to the aims of the EU’s multilingualism policy (native language + two foreign languages). Compared to the EU average, Estonian citizens find themselves in a relatively favourable position in terms of foreign language skills. The national curriculum provides a good range of choice for studies of foreign languages, at least in theory, since in many schools these choices are already made for the students (based on the options available to the schools). In Estonia, as in a number of other European countries, there is an increasing tendency for English to be learnt as the first foreign language and indeed to be taken as read as the foreign language referred to in ‘foreign language studies’. Since English is one of the basic skills of all of the citizens of the EU, it is no longer considered a foreign language skill in some countries, with skills in other languages being preferred. As previously mentioned, Estonia should make more effective use of the fiercer competition between German, French, Spanish and other languages with large numbers of speakers (in order to diversify the choice of foreign languages for study and ensure quality) and form closer ties with countries that are interested in ‘marketing’ target languages and cultures beyond their own borders and supporting local language studies (**Studies V and IV**).

- Legal acts reflect people’s attitudes towards the issue of multilingualism i.e. language culture. The language culture of Estonian citizens (their attitudes towards languages) is dominated by the valuing of Estonian and of learning and skills in languages spoken by large numbers of people. As such, neither the language culture of Estonians nor the language-related legal acts expressing it resonate with the linguistic policy ideal of the EU, which also places value on languages with small numbers of speakers. The use of foreign languages is seen (by politicians and some linguists) as a potential threat to Estonian. A similar concern is shared by the majority of EU Member States, even those which turn little attention to language policy. People are worried about the ‘onslaught’ of English (see Studies II and IV). Signs of this

threat being perceived can be seen in a number of legal acts. Most recently it was reflected in the 2007 amendment to the Language Act (1995). In discussing the draft amendment in the Riigikogu (the Estonian parliament), politicians expressed their concern that Estonian remains under pressure from both English and Russian. This led to a provision being added to the act in 2007 stating that “measures for the support of a foreign language must not impinge on Estonian”. However, no concrete steps have been taken to mould, guide and diversify choices in foreign language studies within the formal education system, which are dominated by English and Russian (**Study IV**).

- The protection and use of dialects has not formed an integral part of multilingualism policy in Estonia to date. The Language Act (1995) defines dialects as “special regional forms of Estonian”. Any recognition of them as regional languages – which would lead to greater opportunities to apply for support from EU programmes – is excluded. Although the European Commission recommends that the use of and options for learning foreign, minority and regional languages alike be improved in language studies, the emphasis in Estonia remains on studies of foreign languages. The principal factor here is economic rationalism: support for minority and/or regional languages and dialects is costly, and skills in such languages often do not increase an individual’s value on the labour market, unlike skills in foreign languages (with large numbers of speakers). Another factor is the protectionist attitude towards Estonian. The fact that the regional forms of a language (i.e. its dialects) are a source of development of the literary standard and a vehicle for local identity is not taken into account. The exception here is the Estonian Language Development Strategy 2004–2010, which favours dialects and multi-identity, although this way of thinking has not filtered through to other key areas of policy and legal documents. In the worst case scenario, conservative and conservational attitudes and strategies can lead to the extinction of languages, as happened with German in the United States of America (**Study II**).

III What socio-cultural factors are influencing the language studies of individuals in Estonia today?

- Foreign languages are taught as compulsory subjects within the formal education system, and studies are dominated – at least initially – by extrinsic and instrumental motives. In achieving multilingualism among individuals, language studies based on personal initiative are important and often more effective. Self-teaching and home studies are relatively well-rooted traditions in Estonia, which includes in part studies of

foreign languages, such as during the Soviet era, when an interest in languages was mostly satisfied by reading literature and listening to the radio. Based on the theoretical partitioning of language learning motivation as ‘integrative’ & ‘instrumental’ and ‘intrinsic’ & ‘extrinsic’, I present a hybrid scheme for the interpreting of empirical data which highlights four motivation types: intrinsic & integrative; intrinsic & instrumental; extrinsic & integrative; and extrinsic & instrumental. Empirical analysis underscored the multiplicity of motivation in foreign language studies and uncovered new connections between types of motivation and the perception of the surrounding social space (such as the construction of Nordic space and studying Japanese as a protest against Western cultural space). In addition to earlier results (the importance of personal contact as a factor supporting the effectiveness of language studies in the case of instrumental language learning motivation), the studies showed that a positive perception of the social sphere associated with the target language supports language learning based on instrumental motives. It was also revealed that a collective positive spatial experience (an example set by friends, pressure from colleagues or the preservation of a network) can support individual motivation (**Studies VII and VIII**).

- Perception of social space affects motivation for language learning and vice versa. For example, discourse in the ‘common language of the Soviet peoples’ manufactured by the media during the Soviet era (i.e. Russian) can be seen today in the space perception of individuals. Shaping of the perception of open space can be impeded by one-sided linguo-cultural contact (e.g. media interest without direct contact), as a result of which the space may become a source of danger – political, cultural, natural or otherwise. For this reason, foreign language learning is also important in creating cultural openness (and the sense of security required for it to arise). There is also a contrary connection: language studies without any awareness of (or regard given to) culture serve little or no purpose. As such, in the organisation of language studies it is important to weave language learning into other subjects, primarily those related to culture, history, art and geography, as well as newer elective subjects such as media studies and also partly economics, since language studies are supported by ‘consumer connotations’ with their social space. Skills in and use of foreign languages are connected to the personal social space and geo-cultural mobility of individuals, and vice versa. This study produces practical recommendations for Estonia’s language policy: languages with smaller numbers of speakers could be popularised via the Internet. Studies of Finnish and Swedish should also be bolstered, since there is positive experience and integration motivation in this area in connection with the Nordic sphere (**Studies VI, VII and VIII**).

At the level of the European Union, Estonia should seek supporters among other Member States and submit a proposal for the elaboration of the principles of use of the union's official languages. In the interests of the preservation and development of multilingualism the country must not support ideas related to the use of one common language (be it English, Esperanto or another language). Although the translation of EU legal acts and other important information into all of its official languages should continue, the interpreting system should be reorganised. Just three languages could be used as official working languages (English, French and German) with interpreting into those languages only, on the proviso that those who speak these languages as their native language or first language do not use their native language in official verbal communication.

At the national level it would be beneficial to draft an Estonian language strategy by 2017 integrating the Development Strategy of the Estonian language and a strategy for foreign languages and setting out the resources to be used and the activities to be undertaken in future for the development of Estonian and of the linguistic diversity of Estonian society and the multilingualism of its citizens. In order to preserve linguistic diversity the existing dialect policy, which focuses on conservation, should be replaced with one which focuses on development: dialects (regional languages) require more active support. Some dialects should be legally recognised as regional languages, and to this end public discussion should be relaunched to clarify the issue. Greater funding is also required by themed programmes.

In order to develop the multilingualism of citizens, the selection of foreign languages for study in teaching institutions should be diversified and the quality of language studies ensured. The implementation of new curricula in basic and upper secondary school will require extensive in-service training for (language) teachers (on the principles of the Common European Framework of Reference for languages: Learning, Teaching, Assessment (2001) and the European Language Portfolio and on integrated language and subject studies). It is very important to inform the public (parents and teaching institutions) of the fact that in foreign language studies the results can depend on the order in which the languages are studied. Skills in English are vital in today's world – they represent one of the basic skills people need – but English does *not* have to be the first foreign language taught at school. Since modern life makes it easier to use and learn, students could still achieve good results in English if it were the second or third language they studied. Lifelong learning of other foreign languages in different formats should be popularised and multilingualism appreciated more within countries. For this to become the case, more resources need to be planned and greater value should be placed on fluency in several languages in the public sector. A variety of language learning-related studies are needed: the ease or difficulty of learning foreign languages from the point of view of Estonian; the methodology, style and results of the teaching of the foreign languages taught within the formal education system in the country; and so on.

RÉSUMÉ

Multilinguisme en Estonie au fond de l'idéal du multilinguisme de l'Union Européen

La diversité linguistique et le multilinguisme sont des mots clés importants. D'après une hypothèse la diversité linguistique et culturelle sont nécessaires à l'existence de notre planète autant que la diversité de la nature vu qu'elles sont liées l'un à l'autre causalement : la multitude langagière et culturelle peut agrandir la diversité de la nature et vice versa (Maffi 2001, Posey 1999, Skuttnabb-Kangas 2002). On prétend que la raison du succès de l'être humain sur la Terre était la capacité de s'adapter aux différences – ainsi aux celles de l'atmosphère que langagières et culturelles (Baker 2001; Skuttnabb-Kangas 2002). Les écosystèmes les plus forts et persistants sont explicitement divers, particuliers vu que la diversité favorise la capacité d'adaptation. (Baker 2001; Skuttnabb-Kangas 2002). Pour cette raison la diversité linguistique et culturelle pourrait favoriser la capacité de l'évolution de la société et le développement durable dans l'espace culturel ouvert et conserver le lien avec l'héritage historique. Durant l'histoire les langues ont assemblé les savoirs, étant le trésor de la sagesse du peuple (les noms de lieu, les herbes etc). Les différentes langues possèdent un sens spécifique du monde (Nabhan 2001, Skuttnabb-Kangas 2002, Rannut 2002). Le multilinguisme est aussi utile au niveau d'un individu, surtout dans la société de communication actuelle. Les langues donnent la possibilité d'acquérir de nouveaux savoirs variés. Le multilinguisme influence de la manière favorable le développement d'une personne (Byram et Fleming 1998, Cook 2002, Clyne et al 2004, Williams 2004), favorise la créativité et sert la base à l'innovation. Soi-disant les personnes multilingues ont des idées plus originales que les personnes monolingues, elles sont plus innovantes, créent plus de nouveaux savoirs etc. (Skuttnabb-Kangas 2002) Ainsi la diversité linguistique et le multilinguisme des individus sont aussi bien utiles aux individus qu'à la société.

L'objectif de cette thèse est d'expliquer les présomptions politiques et socio-culturelles du développement du multilinguisme ainsi que les possibilités en Estonie au fond de l'idéal du multilinguisme et des politiques concernées. Les fins de la thèse sont partagées en trois questions principales qui à leur tour se divisent. La thèse se compose de huit articles type de recherche ou essai qui se divisent d'après la thématique en trois parties.

La première partie des articles (Recherches I et III, partiellement II) traite le multilinguisme et la diversité linguistique comme une valeur dans la politique de l'Union Européenne (UE). Dans ces articles il est suivi de point de vue critique la politique de multilinguisme : les objectifs de multilinguisme, les actions et les documents, p.ex. quel est leur poids pour les pays membres et quel espace juridique et politique ils créent ; comment est organisé l'administration

(intérieure et extérieure) multilingue dans les institutions de l'UE comme p.ex. la Commission Européenne (CE) ; quelles sont les possibilités que donne aux citoyens le statut de la langue officielle ; quelles visions dans la politique linguistique a dressé devant soi l'UE et quelles sont enfin les possibilités réelles, y compris la compétence de l'UE dans la mise en œuvre.

La deuxième partie des articles (Recherches **II**, **IV** et **V**) suit la politique de multilinguisme de l'Estonie comme membre de l'UE, du point de vue de la diversité linguistique et de la valeur du multilinguisme. Dans ce but on a analysé l'attitude des habitants de l'Estonie envers les langues vivantes (le multilinguisme) (Recherche **IV**). On a observé aussi si le système actuel d'éducation formelle favorise le multilinguisme des apprenants ou non (Recherche **V**) et on a analysé de façon critique les conditions d'évolution d'une partie importante de la diversité linguistique – les langues régionales – en Estonie (en comparaison avec la France) (Recherche **II**).

Si les parties précédentes se concentrent sur les facteurs structureaux du développement du multilinguisme, la troisième partie de la thèse (Recherches **VI**, **VII** et **VIII**) analyse les pratiques et les positions concernant les langues vivantes au niveau d'un individu. J'analyse la motivation d'apprentissage des langues vivantes et des liens avec l'espace social perçu (l'ouverture de l'espace géopolitique et culturel de l'Estonie, la mobilité des habitants, l'espace construit par les médias etc.).

Le résumé suit les questions principales de la thèse.

I Quelles sont les possibilités qu'offre la politique de multilinguisme de l'Union Européenne (UE) à la promotion de la diversité linguistique et du multilinguisme des citoyens des états membres ?

- Les objectifs de la politique linguistique de l'UE – la diversité linguistique de l'union et le multilinguisme des citoyens – sont façonnés en symbiose avec le fond historique et culturel compliqué et les besoins actuels économiques politiques. L'objectif de la politique de multilinguisme est de préserver et promouvoir la diversité linguistique au sein des états membres. Ainsi l'UE dans la formation de son identité s'oppose consciemment aux États-Unis où l'élément associant l'état et les citoyens est la langue commune. L'UE souhaite aussi d'augmenter la compétence linguistique des citoyens de l'UE jusqu'au moins deux langues étrangères garantissant ainsi la mobilité et la communication à l'intérieure de l'union. Il est extrêmement compliqué pour l'UE d'obtenir les objectifs envisagés car la politique linguistique est à la juridiction des états membres et l'UE a la possibilité dans ce domaine d'entreprendre des actions pour soutenir, coordonner et/ou compléter les activités des états membres. L'UE a établi des institutions dont la responsabilité est le multilinguisme mais n'a pas encore élaboré des actions pour promouvoir le multilinguisme. Malgré plusieurs arrêtés et

règlements, il n'existe pas au niveau des institutions et états membres une politique linguistique reliant et compacte. L'objectif fixé par l'UE qu'on peut probablement atteindre est celui d'amener le nombre des langues étrangères acquis par les citoyens jusqu'à deux. La préservation de la diversité linguistique de l'Europe (y compris les langues moins répandues, surtout les langues régionales et celles des minorités), en conservant la politique existante, est dans une perspective longue peu probable. Les actions existantes dans l'UE (CE) (surtout la traduction des documents législatifs) s'imposent sur les langues officielles de l'UE. Le statut de la langue officielle s'impose dans la communication intérieure de l'union dans des domaines assez spécifiques et limités, des actions pour conserver et promouvoir les langues des minorités et les langues régionales ne sont pas prévues. Le devoir moral de l'UE serait de soutenir et promouvoir plus qu'aujourd'hui des langues moins répandues et leur environnement culturel (Recherches I, II et III).

- Il existe un grand écart entre l'égalité des langues officielles déclarée par l'UE et la situation réelle. Le statut de la langue officielle ne garantit pas à la majorité des langues aucune faveur en contenu, le statut de la langue officielle ne donne aux langues moins répandues qu'une valeur symbolique. Le cadre juridique politique offert par l'UE et les possibilités économiques pour promouvoir la politique linguistique des états membres restent assez ambivalents, ils offrent aux états membres actifs des moyens dans le cadre des programmes de soutenance mais ils restent peu ciblés. Dans une situation pareille les états membres qui gagnent probablement le plus sont ceux qui possèdent une vision et des objectifs clairs. La promotion de multilinguisme des citoyens (y compris ceux de l'Estonie) est influencée le plus par l'objectif, d'obtenir la connaissance de deux langues vivantes en plus de la langue maternelle, fixé par l'UE. Probablement cela mène à l'augmentation de la concurrence surtout parmi les langues reconnues (le français, l'allemand, l'espagnol) ce qui peut signifier de point de vue des pays plus petits l'amélioration de l'offre des langues enseignées dans le système de l'éducation formelle (les pays des langues cibles ont un intérêt de promouvoir leur langue et culture à l'extérieur). La tâche des politiciens et des responsables de l'éducation estoniens est de trouver des partenaires pour de tels projets, de favoriser des contacts directs entre les établissements scolaires etc. L'UE ne réglemente pas le multilinguisme aux seins des états membres mais il offre des soutiens dans le cadre de différents programmes (Recherches I, II et III).

II Quel est l'état de la diversité linguistique de la société estonienne et du multilinguisme des citoyens et l'espace d'évolution politique juridique?

- Tout au long de l'histoire l'Estonie était une région multilingue. L'apprentissage et l'utilisation des langues étrangères étaient historiquement liés à la formation supérieure et au statut plus élevé. Si l'idée « langue maternelle plus deux langues étrangères » est un défi pour certains états membres de l'UE alors l'Estonie a une tradition d'enseignement de deux langues étrangères, au moins, qui date de décennies, en préférant dans les curriculums lors des années de différentes langues étrangères.

Les objectifs visés dans l'enseignement des langues dans le système éducatif estonien s'accordent bien à ceux de la politique en faveur du multilinguisme de l'UE. La connaissance des langues de la population estonienne en comparant à la moyenne de l'UE est assez bonne. Le curriculum national offre théoriquement un bon choix dans l'apprentissage des langues vivantes, en réalité le choix des langues dans des établissements scolaires est déterminé p. ex par les moyens et les possibilités de l'école. De cette façon en Estonie, comme dans plusieurs autres états européens, s'atténue la tendance d'enseigner et de d'entendre sous l'apprentissage d'une langue étrangère surtout l'enseignement et l'apprentissage de l'anglais. Comme la connaissance de l'anglais est une des compétences de base des citoyens de l'union, dans certains endroits en UE on ne considère plus l'anglais comme une langue étrangère et on suppose la connaissance d'une autre langue étrangère. Comme c'est dit ci-dessus, l'Estonie devrait tirer plus de profit (pour multiplier le choix des langues et garantir la qualité) de la concurrence, développé par la politique de l'UE, entre les grandes langues comme le français, l'allemand, l'espagnol etc et établir des contacts plus étroits avec les états qui s'intéressent à la promotion de leur langue et culture à l'extérieure et à soutenir l'enseignement des langues sur place (Recherche V et IV).

- Les textes législatifs reflètent l'attitude des gens envers la problématique du multilinguisme soit disant envers la culture langagière. Dans les mentalités langagières de la population estonienne ou dans la culture langagière (*language culture*) domine la valorisation de la langue estonienne, de l'apprentissage et du savoir des langues étrangères reconnues, parlées par une population de nombre important. Ainsi la culture langagière des estoniens et les textes législatifs qui la reflètent, ne résonnent pas toujours à l'idéal de la politique linguistique de l'UE où on valorise aussi les langues moins répandus. L'utilisation des langues étrangères est perçue (ainsi par les politiciens que par certains linguistes) comme un danger potentiel à la langue estonienne. Ce souci est propre à la plupart des pays membres de l'UE, même à

ceux qui ne prêtent pas trop attention à la politique linguistique. On soucie de l'attaque de l'anglais (voir recherches II et IV). Il est possible de remarquer cette perception du danger dans plusieurs textes législatifs par exemple dans les corrections consécutives de la Loi de langue (1995) en 2007. Lors des discussions menées à Riigikogu (au parlement) sur le projet, les politiciens ont exprimé le chagrin que la langue estonienne est toujours sous la pression de langue anglaise et russe. C'est pourquoi il était ajouté en 2007 dans la Loi de langue (1995) le point : « les mesures entreprises pour la promotion des langues étrangères ne doivent pas endommager la langue estonienne. » De l'autre côté on n'a pas entrepris d'actions concrètes pour former, guider et diversifier les choix des langues vivantes dans le système d'éducation formelle qui est dominé par l'enseignement de l'anglais et du russe (**Recherche IV**).

- La défense et l'utilisation des dialectes en Estonie n'ont pas fait partie intégrale de la politique en faveur du multilinguisme. Les dialectes sont nommés dans la Loi de langue (1995) comme « les formes spéciales locaux ». On a évité d'apprécier certains parmi eux comme des langues régionales ce qui permettrait mieux solliciter des moyens des programmes offerts par l'UE. Malgré le fait que l'UE suggère d'améliorer l'offre dans l'enseignement des langues vivantes et l'apprentissage des langues régionales et des minorités, le point fort en Estonie se pose sur l'enseignement des langues étrangères. C'est dû principalement à la rationalisme économique – supporter les langues régionales et des minorités est cher, ainsi que leur connaissance n'ajoute rien à la valeur des gens sur le marché de travail en différence de la capacité de parler des langues étrangères (plus répandues). De l'autre côté c'est dû aussi à l'attitude protectrice envers la langue estonienne. On ne prend pas en compte que les formes spéciales régionales (les patois) sont la source de l'évolution de la langue écrite et les porteurs de l'identité locale. La stratégie du développement de l'estonien pour les années 2004 – 2010 est une exception qui favorise les dialectes et l'identité multiple mais cette façon de penser n'est pas encore entrée dans d'autres documents politiques et juridiques importants. Les attitudes et les stratégies conservatives et conservatrices peuvent amener, au pire cas, à la disparition de la langue (estonienne) comme c'était le cas de l'allemand aux États-Unis (**Recherche III**).

III Quels sont les facteurs socio-culturels qui aujourd'hui influencent l'apprentissage des langues des individus en Estonie ?

- Les langues étrangères sont obligatoires dans l'enseignement formel et au moins jusque là dans l'apprentissage dominant les motifs extérieurs

et instrumentalistes. L'enseignement qui se base sur l'initiative personnelle est plus important et plus efficace dans l'objectif d'atteindre le multilinguisme des individus. En Estonie il existe une assez longue tradition de l'apprentissage individuel et chez l'apprenant qui parfois concerne aussi l'enseignement des langues vivantes, par exemple à l'époque de l'Union soviétique l'intérêt envers les langues ne pouvait être réalisé qu'à travers la lecture ou l'écoute de la radio. S'appuyant sur la répartition théorique de la motivation de l'apprentissage des langues en intégrative et instrumentale, en intérieure (en anglais *intrinsic*) et extérieure (en anglais *extrinsic*), j'ai présenté pour interpréter les données empiriques un schéma hybride qui relève quatre types de motivation: intérieur et intégratif, intérieur et instrumental, extérieur et intégratif, extérieur et instrumental. L'analyse empirique a montré la multitude des motivations de l'apprentissage des langues étrangères et a ouvert de nouveaux liens entre le type de motivation et la perception de l'espace social qui nous entoure (p.ex. la construction de l'espace des pays nordiques, l'apprentissage du japonais en opposition à l'espace culturel de l'Occident). En outre des résultats précédents (l'importance des contacts personnels comme un facteur soutenant les résultats de l'apprentissage au cas de la motivation instrumentale) les recherches ont relevé que la perception positive de l'espace social lié à la langue cible soutient l'apprentissage de langue aux motifs instrumentaux. Il est aussi apparu que l'expérience positive de l'espace (l'exemple des amis, l'influence des collègues, la préservation du réseau) peut soutenir la motivation individuelle (Recherches VII et VIII).

- La perception de l'espace influence la motivation de l'apprentissage de langue et vice versa. Par exemple le discours de la langue soit disant commune du peuple soviétique – le russe - créé dans les médias à l'époque de l'Union Soviétique existe encore aujourd'hui dans la perception de l'espace individuel. La formation de la perception de l'espace peut être gênée par les contacts linguistiques culturels unilatéraux (p.ex. l'intérêt aux médias sans contacts directs), ainsi l'espace peut devenir la source du danger (politique, culturel, naturel etc.). C'est pourquoi l'apprentissage des langues étrangères est important à l'ouverture culturelle (et à la sensation de sécurité qui en sert de base). Il existe aussi un lien contraire: l'enseignement de langue sans culture (et sans y sensibiliser) n'est pas résultatif. De suite il est important de lier l'enseignement de langue aux autres matières, surtout à la culture, l'histoire, l'art et la géographie mais aussi aux matières en option comme les médias et partiellement aussi l'enseignement de l'économie car l'enseignement de langue est soutenu aussi par les soit disant connotations consommatrices à l'espace sociale respectif. La connaissance et l'utilisation des langues vivantes est lié à l'espace personnel des individus, à la mobilité géo-culturelle et vice versa. La

recherche présente des suggestions concrètes pour la politique de langue de l'Estonie – la popularisation des langues moins répandues pourrait se faire via Internet. Il faudrait aussi promouvoir l'enseignement du finnois et du suédois comme on possède une expérience positive et la motivation intégrale lié à l'espace des pays nordiques (Recherches VI, VII et VIII).

L'Estonie devrait chercher parmi les états membres au niveau de l'Union Européen ceux qui pourrait la supporter et présenter la suggestion de préciser les principes de l'utilisation des langues officielles de l'union. Pour préserver et promouvoir le multilinguisme l'Estonie ne devrait pas soutenir l'idée de l'utilisation de seulement une langue commune (anglais, espéranto ou autre). Même s'il faudrait continuer la traduction des textes législatifs et d'autres informations importantes dans toutes les langues officielles de l'union, la domaine de l'interprétation devrait être modifié. Les langues de travail pourraient être seulement trois (anglais, français, allemand), l'interprétation serait faite seulement dans ces langues mais sous condition que les personnes parlant les langues mentionnées comme langues maternelle n'utilisent pas leur langue maternelle en communication officielle.

Il serait pratique d'élaborer au niveau de l'état au plus tard pour l'an 2017 la stratégie de la langue estonienne qui intègre en soi la stratégie en faveur de l'estonien ainsi que celle des langues étrangères, qui prévoit les ressources et les actions dans le futur de même pour promouvoir l'estonien que la diversité linguistique de la société estonienne et le multilinguisme des citoyens. Pour sauvegarder la diversité linguistique il faut remplacer la politique des dialectes conservatrice avec une politique de promotion: les dialectes (les langues régionales) nécessitent d'un support plus actif. Certains dialectes ont besoin de reconnaissance juridique comme les langues régionales, pour cela il faut recommencer la discussion publique et expliquer le sujet. Les programmes liés à ces thématiques nécessitent aussi un financement plus important.

Pour développer le multilinguisme des citoyens il faut élargir la palette des langues vivantes dans des établissements scolaires et garantir la qualité de l'enseignement. La mise en œuvre du nouveau curriculum au collège et au lycée suppose la formation continue à grande échelle des professeurs (de langue) (sur les principes du Cadre commun de référence des langues et du Portfolio des langues et l'enseignement EMILE). Il est très important d'informer le grand public (les parents, les établissements scolaires) que dans l'enseignement des langues le résultat peut dépendre de l'ordre des éléments à additionner. La connaissance de l'anglais aujourd'hui est absolument nécessaire, il s'agit d'une compétence de base mais l'anglais ne devrait pas être la premier langue étrangère à apprendre. Comme l'entourage favorise son apprentissage et utilisation, on atteint de bons résultats en l'apprenant comme la deuxième ou troisième langue étrangère. Il faut populariser d'une façon active et attractive l'apprentissage des langues vivantes tout au long de la vie sous formes diverses

et plus qu'avant valoriser le multilinguisme dans l'état. Dans ce but il faudrait envisager plus de ressources qu'avant et valoriser la compétence multilingue des personnes dans le secteur public. Il faut entreprendre plusieurs recherches sur l'enseignement des langues: la complexité de l'acquisition des langues étrangères ou sa facilité du point de vue de l'estonien; la méthodologie de l'enseignement des langues dans le système de l'éducation formelle estonienne ainsi que le style et l'efficacité de l'enseignement.

PUBLICATIONS

CURRICULUM VITAE

Ees- ja perekonnanimi: Tõnu Tender
Sünniaeg- ja koht: 21.11.1965, Tallinn, Eesti
Aadress: Haridus- ja Teadusministeerium, Munga 18,
Tartu 50088, Eesti
Telefon: +372 7350 223, +372 51 54 365
E-post: tonu.tender@hm.ee

Haridus

2004–2010 Meedia ja kommunikatsiooni doktoriõpe, sotsiaalteaduskond,
Tartu Ülikool
1997 *Magister Artium*, eesti keel, Tartu Ülikool
1992–1996 Tartu Ülikool, filisoofiateaduskond, magistriõpe
1984–1992 Tartu Ülikool, eesti filoloogia (*cum laude*)

Keelteoskus (enesehinnangu põhjal)

eesti keel	emakeel
inglise keel	B2+
vene keel	B2+
soome keel	B1
rootsi keel	A2+

Teenistuskäik

2005– tänaseni keeleosakonna nõunik, Haridus- ja Teadusministeerium
2001–2005 keeletalituse juhataja, Haridus- ja Teadusministeerium
1997–2001 teadussekretär, Teaduste Akadeemia Emakeele Selts
1997–1998 eesti murrete lektor, Viljandi Kultuuriakadeemia
1995–1996 Soome välisüliõpilaste eesti keele õpetaja, Tartu Ülikool

Akademiline tegevus

Peamised uurimisvaldkonnad

Keelepoliitika, mitmekeelsus, võõrkeelte oskus, keeleõppe motivatsioonid.
Eesti släng: olemus ja uurimislugu; vanglasläng; õpilas- ja üliõpilassläng.

Teadusadministratiivne tegevus ja kuulumine erialastesse organisatsioonidesse

- 2009 – tänaseni Eesti esindaja hariduse ja koolituse avatud Koordinaatsioonimeetodi töörühmas (keeleõpe töö jaoks) Euroopa Komisjoni Hariduse ja kultuuri peadirektoraadis
- 2009 – tänaseni riikliku progammi „Eesti keel ja kultuurimälu (2009–2013)” juhtkomitee liige
- 2001 – tänaseni Eesti keelenõukogu liige
- 2001 – tänaseni Tallinna Teadlaste maja liige
- 2002–2009 Eesti esindaja mitmekeelsuse töörühmas Euroopa Komisjoni C Direktoraadi Mitmekeelsuse üksuses
- 2000 – tänaseni ajakirja „Oma Keel” toimetuskolleegiumi liige
- 1995 – tänaseni Võru Instituudi teadusnõukogu liige
- 1993 – tänaseni Eesti Kirjanduse Seltsi liige
- 1987 – tänaseni Emakeele Seltsi liige
- 2008–2009 rahvusvahelise vähemuskeelte konverentsi (ICML XII, mai 2009 Tartus) korralduskomitee liige
- 2004–2008 riikliku progammi „Eesti keel ja rahvuslik mälu (2004–2008)” juhtkomitee liige ja aseesimees
- 2003–2008 Euroopa keelemapi Eesti versiooni töörühma esimees
- 2002–2007 väljaande „Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine” (2007) projektijuht
- 2002–2005 Eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe nõukogu liige
- 2001–2003 riikliku progammi „Eesti keel ja rahvuskultuur (1999–2003)” juhtkomitee liige
- 2000–2001 Eesti raamatu aasta peakomitee asendusliiga ning tegevtoimkonna liige

Doktoritööga seotud täiendavad publikatsioonid

- Tender, Tõnu (2009). Mõnda Eesti keelepoliitikast: vähemus- ja regionaalkeeltest. Reflections on the Language Policy in Estonia: Minority and Regional Languages .– *Vene põlisvähemus Eestis ja Euroopas. Коренное русское меньшинство в Эстонии и Европе. Traditional Russian Minority in Estonia and Europe*. Tartu-Kolkja, 2.–3.X.2008. Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit. Estonian Bureau for Lesser-Used Languages, 13–36.
- Tender, Tõnu (2008). Mõnda 1934. ja 1995. aasta keeleteadusest: ühist ja erinevat. – *Õiguskeel*, 154–159. Vt <http://www.just.ee/39014>
- Tõnu Tender (2008). Estonian Language Policy on Dialects: the Võru ~ Võro Case. – *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Mokslo darbai. T. 4 (2007). (Šiauliai Ülikooli rahvusvahelise konverentsi kogumik ISSN 1822-7309). Šiauliai 2008, 165–174.

- Tender, Tõnu (2006). Eesti mitmekeelsusest Euroopa taustal. – *Mitmekeelsus ja keelevahetus. Läänemeresoome piirkonnas*. Võro Instituudi Toimõndusõq 18. Võro, 164–174.
- Tender, Tõnu (ilmumas). Sustaining Minority Language Communities: The Case of Estonia. – Ettekannete kogumik. Queen’s University Belfast, 7th Language & Politics Symposium “Sustaining Minority Language Communities”, 08.11.2007.

CURRICULUM VITAE

Name: Tõnu Tender
Place and date of birth: 21.11.1965, Tallinn, Estonia
Address: Ministry of Education and Research, Munga 18,
Tartu 50088, Estonia
Phone: +372 7350 223, +372 51 54 365
E-mail: tonu.tender@hm.ee

Education

2004–2010 PhD studies, Media and Communication, Faculty of Social Sciences, University of Tartu
1997 *Magister Artium*, Estonian Language, University of Tartu
1992–1996 MA studies, Faculty of Philosophy, University of Tartu
1984–1992 Estonian Philology (*cum laude*), University of Tartu

Language Skills according to self-assessment

Estonian	native language
English	B2+
Russian	B2+
Finnish	B1
Swedish	A2+

Professional Employment

2005 – present Advisor, Language Policy Department,
Ministry of Education and Research
2001–2005 Head of the Language Policy Division,
Ministry of Education and Research
1997–2001 Scientific secretary, Estonian Mother Tongue Society
of the Academy of Sciences
1997–1998 Lecturer of Estonian Dialects, Viljandi Culture Academy
1995–1996 Estonian language teacher of Finnish students, University of
Tartu

Academical Activities

Main research areas:

Language Policy, Multilingualism, Language Skills, Motivation for Language learning. Estonian Slang: the Essence and Studies. Prisoners Slang, Soldiers Slang and Students Slang.

Scientific-administrative activities and membership in professional organisations

- 2009 – present Member of the thematic working group Languages for Jobs, European Commission, Directorate-General for Education and Culture; Culture, Multilingualism and Communication, Multilingualism policy
- 2009 – present Member of the Steering Committee of the State programme “Estonian Language and Cultural Memory (2009–2013)”
- 2001 – present Member of the Council of the Estonian Language
- 2001 – present Member of the House of Scientists of Tallinn
- 2002–2009 Member (representative of Estonia) of the Working Group on Languages, European Commission Directorate General for Education and Culture, Directorate C, Culture Unit 5, Multilingualism policy
- 2000 – present Member of the editing board of the Language Magazine “Our Language”
- 1995 – present Member of the academic board of the Võru Institute
- 1993 – present Member of the Estonian Literary Society
- 1987 – present Member of the Estonian Mother Tongue Society
- 2008–2009 Member of the Organizing Committee of the XII International Conference on Minority Languages (ICML XII, May 2009 in Tartu)
- 2004–2008 Member and Vice Chairman of the Steering Committee of the State programme “Estonian Language and National Memory (2004–2008)”
- 2003–2008 Chairman of the Estonian working group of the European Language Portfolio
- 2002–2007 Project Manager of the Estonian version of the Common European Framework for References: Learning, Teaching, Assessment
- 2002–2005 Member of the Council of the Academic Studies of the Estonian Language and Culture Abroad
- 2001–2003 Member of the Steering Committee of the State programme “Estonian Language and National Culture (1999–2003)”

2000–2001 Member of the organizing committee of the Year of the
Estonian Book

Additional publications, related to the PhD thesis

- Tender, Tõnu (2009). Mõnda Eesti keelepoliitikast: vähemus- ja regionaalkeeltest. Reflections on the Language Policy in Estonia: Minority and Regional Languages. – *Vene põlisvähemus Eestis ja Euroopas. Коренное русское меньшинство в Эстонии и Европе. Traditional Russian Minority in Estonia and Europe*. Tartu-Kolkja, 2.–3.X.2008. Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit. Estonian Bureau for Lesser-Used Languages, 13–36.
- Tender, Tõnu (2008). Mõnda 1934. ja 1995. aasta keeleseadusest: ühist ja erinevat. – *Õiguskeel*, 154–159. Vt <http://www.just.ee/39014>
- Tõnu Tender (2008). Estonian Language Policy on Dialects: the Võru ~ Võro Case. – *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Mokslo darbai. T. 4 (2007). (Šiauliai Ülikooli rahvusvahelise konverentsi kogumik ISSN 1822-7309). Šiauliai 2008, 165–174.
- Tender, Tõnu (2006). „Eesti mitmekeelsusest Euroopa taustal.” – *Mitmekeelsus ja keelevahetus. Läänemeresoome piirkonnas*. Võro Instituudi Toimõndusõq 18. Võro, 164–174.
- Tender, Tõnu (ilmumas). Sustaining Minority Language Communities: The Case of Estonia. – Ettekannete kogumik. Queen’s University Belfast, 7th Language & Politics Symposium “Sustaining Minority Language Communities”, 08.11.2007.

**DISSERTATIONES
DE MEDIIS ET COMMUNICATIONIBUS
UNIVERSITATIS TARTUENSIS**

1. **Epp Lauk.** Historical and sociological perspectives on the development of Estonian journalism. Tartu, 1997, 184 p.
2. **Triin Vihalemm.** Formation of collective identity among Russophone population of Estonia. Tartu, 1999, 217 p.
3. **Margit Keller.** Representations of consumer culture in Post-Soviet Estonia: Transformations and tensions. Tartu, 2004, 209 p.
4. **Pille Pruulmann-Vengerfeldt.** Information technology users and uses within the different layers of the information environment in Estonia. Tartu, 2006, 213 p.
5. **Anu Masso.** Constitution of personal social space in a transition society. Tartu, 2008, 212 p.
6. **Kristina Reinsalu.** The implementation of Internet democracy in Estonian local governments. Tartu, 2008, 176 p.
7. **Andra Siibak.** Self-presentation of the “Digital Generation“ in Estonia. Tartu, 2009, 257 p.
8. **Pille Runnel.** The Transformation of the Internet Usage Practices in Estonia. Tartu, 2009, 224 p.